T.C.

Trakya Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Balkanlar'ın Enerji Güvenliğinde Türkiye'nin Rolü

Ruhi Pehlivancık

1168246159

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Sibel Turan

Edirne 2018

T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler ANABİLİM DALI

.....PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

.....Rufi Pehlivanov..... tarafından hazırlanan

.....Balkanlar'ın Enerji Güvenliğinde Türkiye'nin Rolü.....

Konulu **Yüksek Lisans** tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 19-6 maddeleri uyarınca .....14.12.2018..... günü saat .....16:30..... 'da yapılmış olup, yüksek lisans tezinin *.....kabulüne..... **OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞU** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Prof.Dr. Sibel Turan	kabülüe	
Dr. Öğr. Üyesi Latif Pınar	Kabulüe	
Dr. Öğr. Üyesi Emre KALAY	Kabulüne	

* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

Referans No	10225063
Yazar Adı / Soyadı	RUHİ PEHLİVANCIK
T.C.Kimlik No	12860070970
Telefon	5324700251
E-Posta	ruhipehlivancik@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Balkanlar'ın Enerji Güvenliğinde Türkiye'nin Rolü
Tezin Tercümesi	Turkey's Role on the Energy Security of Balkans
Konu	Uluslararası İlişkiler = International Relations
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Bilim Dalı	
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2018
Sayfa	186
Tez Danışmanları	PROF. DR. SİBEL TURAN
Dizin Terimleri	Uluslararası petrol piyasası=International oil market ; Uluslararası güvenlik=International security ; Ulusal güvenlik=National security
Önerilen Dizin Terimleri	Enerji güvenliği, Balkanlar'da Enerji Güvenliği, Türkiye'nin Enerji Politikaları

17.12.2018

İmza.....

BALKANLARIN ENERJİ GÜVENLİĞİNDE TÜRKİYE'NİN ROLÜ

Ruhi Pehlivancık

ÖZ

Enerji güvenliği kavramının teorik sınırlarını çizdiği bu çalışmada, uluslararası ilişkiler alanında enerjinin artan önemine paralel olarak enerji kavramının kapsamlı bir tanımı yapılarak tarihsel gelişimine değinilmiş ve enerjinin nasıl güvenlik sorunu olduğu aktarılmaya çalışılmış; bununla birlikte enerji güvenliği kavramının ana unsurları açıklanarak söz konusu kavramın enerji ihracatçısı ve ithalatçısı ülkeler bakımından nasıl algılandığına değinilerek kapsamlı bir değerlendirme yapılmıştır. Balkanların enerji alanındaki görünümü detaylıca analiz edilerek, bölgenin enerji yapısı tasvir edilmiş; aynı zamanda bir Balkan ülkesi olarak Türkiye'nin enerji alanındaki izlediği politikaların yanında ülkenin enerji künyesi de detaylı biçimde incelenerek, Türkiye'nin Ak Parti iktidarı döneminde izlediği dış politika kapsamında enerji unsurunun nasıl bir dış politika aracına dönüştürülmeye çalışıldığı tespit edilmiştir. Balkanların enerjide Rusya'ya olan bağımlılığının, Türkiye'nin enerji alanında yaptığı hamleler sonucunda nasıl etkileneceği ve Balkanların enerji güvenliğinde Türkiye'nin nasıl bir rolünün olabileceği konusu etrafında şekillenen bu çalışmada, Türkiye'nin gerçekleştirdiği ve gerçekleştirecek olduğu enerji projeleriyle Balkanlara yönelik ne gibi sonuçların doğabileceği bu tez kapsamında değerlendirilmiştir.

TURKEY'S ROLE ON THE ENERGY SECURITY OF BALKANS

Ruhi Pehlivancık

ABSTRACT

Within the framework of this thesis, the term of energy security is being explained with its components and two different views by energy importing and energy exporting countries. As well as the evolution process of the terms, energy and security are being clarified in accordance to the growing importance of both terms in international relations. In this study, Balkans energy profile elaborated with technical data and analyzed with political, economic and social outcomes to understand how the Balkans deal with energy security. Moreover, as a Balkan country, Turkeys main country profile, energy profile and the relations with Balkans are also taken a glance at. Turkeys role on the energy security of Balkans addressed by the Turkish energy policies and the projects/investments on both domestic, regional and international areas in parallel with Turkish Balkan Policy and Turkish Foreign Policy on Ak Party era. Furthermore, the rivalary between EU and Russia on Balkans is also taken into consideration on Balkan energy security which one is the most main fact of understanding to regions politic structure. Ultimately, the question of this thesis are being tested by take into account of the main energy structures of both Balkan countries and Turkey and to show challenges and the chances on the energy field.

ÖNSÖZ

Trakya Üniversitesi'nin bir Balkan üniversitesi olarak Balkanlara atfettiği yüksek önem paralelinde şekillenen bu çalışma, gerek Türkiye'nin Balkan politikasının önemli bir ayağını teşkil etmesi gerekse Balkanların enerji görünümünü aydınlatması bakımından mevcut alan yazındaki önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Daha önce bu konu ve kapsamda yapılmış bir çalışmanın olmaması nedeniyle bu çalışmayla birlikte, Balkanlarda enerji güvenliği ve Türkiye'nin Balkan dış politikasının enerji ayağının incelenmesi daha kolay hale gelmiş bulunmaktadır.

Bu çalışmayı hazırlamamda, bana güvenerek en büyük imkanı tanıyan Trakya Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Sn. Erhan Tabakoğlu'na, çalışmam boyunca desteklerini esirgemeden fikirleriyle yolumu aydınlatan Trakya Üniversitesi Genel Sekreteri ve İlahiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Sn. Cevdet Kılıç'a, yüksek lisans eğitimime başladığım günden bu çalışmayı tamamladığım güne kadar bana destek olan ve çalışmama birikim ve fikirleriyle yön veren Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı ve tez danışmanım Prof. Dr. Sn. Sibel Turan'a teşekkürlerimi sunarım.

Hayatım boyunca bana, görüş ve hayallerime saygı duyarak yolculuğumda destek olan anne ve babama teşekkür ederim. Onların bana olan inanç ve destekleri olmasaydı, hiç şüphesiz bu çalışma da olmazdı.

İÇİNDEKİLER

Öz i

Abstract ii

Önsöz iii

İçindekiler iv

Tablolar Listesi vii

Kısaltmalar Listesi ix

Birinci Bölüm

Giriş

1. Giriş 1

İkinci Bölüm

Enerji ve Enerji Güvenliği

2.1. Enerji Kavramı ve Tarihsel Dönüşümü 8

2.2. Rakamlarla Küresel Enerji 17

2.3. Enerjinin Küresel Politikadaki Yeri 24

2.4. Güvenlik Kavramına Kısa Bir Bakış 29

2.5. Militarist Güvenlik Algısından Enerji Güvenliğine: Güvenlik Algısının Tarihsel Dönüşümü ve Çeşitlenmesi 35

2.6. Enerji Güvenliği Kavramı ve Bileşenleri 42

2.7. Enerji Güvenliğini Ele Alan Uluslararası İlişkiler Teorileri 52

Üçüncü Bölüm

Balkanlar ve Enerji Güvenliği

3.1. Balkanlar: Etimoloji, Coğrafya ve Nüfus 57

3.2. Geçmişten Bugüne Balkanlar 62

3.3. Balkanların Siyasi, Ekonomik ve Toplumsal Yapısı ve Küresel Siyasette Balkanlar 81

3.4. Balkanlar ve Enerji 89

3.4.1. Arnavutluk 94

3.4.2. Bosna-Hersek 95

3.4.3. Bulgaristan 97

3.4.4.Hırvatistan 98

3.4.5. Karadağ 100

3.4.6. Kosova 101

3.4.7. Makedonya 102

3.4.8. Romanya 104

3.4.9. Sırbistan 106

3.4.10. Slovenya 107

3.4.11. Yunanistan 109

Dördüncü Bölüm

Türkiye, Balkanlar ve Enerji

4.1. Verilerle Türkiye 116

4.2. Türkiye ve Balkanlar 117

4.3. Türkiye ve Enerji 127

4.3.1. Petrol 130

4.3.2. Doğal Gaz 133

4.3.3. Kömür 136

4.3.4. Yenilenebilir Enerji 138

4.3.5. Nükleer Enerji 140

4.3.6. Türkiye'nin Enerji Nakil Hatları ve Projeleri 140

4.3.6.1. Doğal Gaz Boru Hatları 140

4.3.6.2. Petrol Boru Hatları 142

4.3.6.3. Enerji Nakil Hattı Projeleri 142

4.3.7. Milli Enerji ve Maden Politikası 145

4.3.8. Türkiye Enerji Merkezi Mi, Transit Ülke Mi? 147

Beşinci Bölüm

Sonuç

5. Sonuç 151

Kaynakça 161

Tablolar Listesi

Tablo 2-1: 2006, 2010 ve 2017 yılları bazı ülkelerin mtep bazında enerji tüketimi
Tablo 2-2: 2017 yılı bazı ülkelerin enerji tüketim kompozisyonu
Tablo 2-3: 2017 yılı kıta bazında enerji tüketimi
Tablo 2-4: 2017 yılı bazı ülkelerin petrol, doğal gaz ve kömür üretim, tüketim ve rezerv miktarları
Tablo 2-5: Enerji Güvenliği: Unsurlar, Bileşenler ve Olası Tehditler
Tablo 2-6: Ülkelerin enerji ihtiyaç ve kullanımları bazında enerji güvenliği algıları
Tablo 3-1: Balkanlar Fiziki Haritası
Tablo 3-2: Balkan Ülkelerinin Nüfusları
Tablo 3-3: Balkanların Etnik Haritası
Tablo 3-4: 1878 yılı Balkanlar Genel Görünümü
Tablo 3-5: Balkan Savaşları'ndan Önce Balkanların Genel Görünümü
Tablo 3-6: Birinci Balkan Savaşı Sonrasında Balkanların Genel Görünümü
Tablo 3-7: Balkan Savaşları Sonrası Balkanların Genel Görünümü
Tablo3-8: 1.Dünya Savaşı Sonrası Balkanlar
Tablo 3-9: Soğuk Savaş Dönemi 2 Kutuplu Sistemi Gösteren Avrupa Haritası
Tablo 3-10: Yugoslavya'nın demografik çeşitliğini gösteren harita
Tablo 3-11: Balkanların güncel haritası
Tablo 3-12: Balkanlar Ülkelerinin Küresel Yolsuzluk Sıralamasındaki Yerleri
Tablo 3-13: Rakamlarla Balkanlar
Tablo 3-14: Güney Doğu Avrupa Tahmini Yıllık Büyüme Oranları
Tablo 3-15: Balkan Ülkelerinin Petrol Bağımlılığı
Tablo 3-16: Balkan Ülkelerinin Doğal Gaz Bağımlılığı
Tablo 3-17: 2015 yılı Balkan ülkelerinde tüketilen enerji kaynaklarının kompozisyonu
Tablo 3-18: Balkanlarda Enerji İthalatını Gösteren Projeksiyon (Türkiye Dahil)
Tablo 3-19: Elektrik enerjisi elde edilen kaynaklar (Arnavutluk)
Tablo 3-20: Elektrik enerjisi elde edilen kaynaklar (Bosna-Hersek)
Tablo 3-21: Elektrik enerjisi elde edilen kaynaklar (Bulgaristan)
Tablo 3-22: Elektrik enerjisi elde edilen kaynaklar (Hırvatistan)

Tablo 3-23: Elektrik enerjisi elde edilen kaynaklar(Karadağ)
Tablo 3-24: Elektrik enerjisi elde edilen kaynaklar(Makedonya)
Tablo 3-25: Elektrik enerjisi elde edilen kaynaklar(Romanya)
Tablo 3-26: Elektrik enerjisi elde edilen kaynaklar(Sırbistan)
Tablo 3-27: Elektrik enerjisi elde edilen kaynaklar(Slovenya)
Tablo 3-28: Elektrik enerjisi elde edilen kaynaklar(Yunanistan)
Tablo 3-29: Kaynak Ülkelerden Avrupa Kıtası'na Doğal Gaz Boru Hatları
Tablo 3-30: Balkanlar'daki doğal gaz boru bağlantı hatları
Tablo 4-1: Enerji Zengini Coğrafya ile Balkanlar Arasındaki Türkiye'nin Coğrafi Konumu
Tablo 4-2: Türkiye'nin elektrik enerjisi elde ettiği kaynaklar
Tablo 4-3: Türkiye'nin Petrol İthalatı Kompozisyonu
Tablo 4-4: Türkiye'nin Ham Petrol İthal Ettiği Boru Hatları
Tablo 4-5: Türkiye'nin İthal Ettiği Doğal Gazı Ülkeye Ulaştıran Boru Hatları ve Projeleri
Tablo 4-6: Türkiye'nin Doğal Gaz İthalatının Kompozisyonu (2017)
Tablo 4-7: 2013-2017 Yılları Arasında Gerçekleştirilen Doğal Gazın Türünü ve Payını Gösteren Tablo
Tablo 4-8: Türkiye'nin Elektrik Enerjisi Elde Ettiği Kaynaklarda İthal ve Yerli Kömürün konumu
Tablo 4-9: 2018 Yılı Haziran Ayı Sonu İtibariyle Türkiye'de Elektrik Enerjisi Kurulu Gücü
Tablo 4-10: TANAP'ı ve bağlı bulunduğu Güney Gaz Koridoru'nu gösteren resim
Tablo 4-11:Türk Akımı Doğal Gaz Boru Hattı
Tablo 5-1: Küresel Doğal Gaz Ticaret Rotaları
Tablo 5-2: Küresel Petrol Ticaret Rotaları

Kısaltmalar Listesi

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AGİT: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

BDT: Bağımsız Devletler Topluluğu

BM: Birleşmiş Milletler

BOTAŞ: Boru Hatları ile Petrol Taşıma A.Ş. Genel Müdürlüğü

EPİAŞ: Enerji Piyasaları İşletme A.Ş.

GDAÜ: Güney Doğu Avrupa İşbirliği Süreci

GW: Gigavat

IEA: Uluslararası Enerji Ajansı

LNG: Sıvılaştırılmış Doğal Gaz

Mtep: Milyon Ton Eşdeğer Petrol

MW: Megavat

NATO: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü

OAPEC: Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü

OECD: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü

OPEC: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü

TANAP: Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı

TAP: Trans Adriyatik Boru Hattı

TEİAŞ: Türkiye Elektrik İletim A.Ş.

TİKA: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı

TPAO: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

GİRİŞ

İçsel iş olarak tanımlanabilecek enerji kavramı, insanlığın var olduğu andan bugüne dek önemini korumuş; ateşin kullanılmaya başlanmasından insanların araç olarak farklı amaçlara yönelik kullanılmasına, petrolün çeşitli sektörlerde kullanılmasından yenilenebilir enerji kaynaklarından istifade edilmesine kadar farklı enerji kaynakları farklı zamanlarda farklı amaçlarla dönük olarak kullanılmış ve günümüzde de kullanılmaya devam edilmektedir.

Enerji kaynaklarının kullanımının içinde bulunduğumuz zaman dilimi içerisinde kaçınılmaz oluşunun yanında, küresel ölçekteki enerji talebine karşılık enerji rezervlerinin belirli coğrafyalarda toplanmış olması devletler arasında eşitsizlik hali yaratmış; rezerv sahibi devletler ve rezervlere sahip olmayan devletler arasında hem çatışmaya hem de işbirliğine giden süreçleri beraberinde getirmiştir. Özellikle 18. yüzyılla beraber küresel ölçekte değişen ekonomik, siyasi ve toplumsal yapılar neticesinde enerjiye olan talepte de artış meydana gelmiş; bilhassa İngiltere ve Batı Avrupa'da başlayan sanayileşme süreci neticesinde enerjinin önemi daha da artmıştır. Başlarda kömürün, sonrasında ise petrolün temel girdi olarak kullanılması neticesinde, enerjinin önemi giderek artmıştır. Enerjinin devletlerin ekonomik, siyasi, toplumsal ve birçok alanında artan rolü neticesinde, enerjinin de güvenlik altına alınma ihtiyacı ortaya çıkmış ve enerji güvenliği kavramı dillendirilmeye başlanmıştır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, hiç kuşkusuz, hem enerji güvenliği hem de Balkan tarihi açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönemde Balkanlar köklü bir biçimde değişim geçirmiş; özellikle Yugoslavya'nın çözülmesi sonrasında Balkanlar'da ki siyasi gündem derin bir biçimde değişmiştir. Yugoslavya sonrası ortaya çıkan devletler AB ve ABD'nin ilgi alanına girmiş, özellikle AB kendine komşu olan bu sorunlu bölgede barış ve istikrar ortamının tesisi yönünde politikalar izleyerek bu yeni devletleri Batı'ya entegre etme amacı gütmüştür. Balkan ülkelerinin miras aldıkları siyasi, ekonomik ve toplumsal yapıları çağın

gerekliliklerine uygun olarak revize etmek adına AB ve ABD ile yakın ilişkiler tesis etmesi neticesinde ortaya sancılı bir geçiş süreci çıkmış ve bu sürecin etkileri günümüze dek ortadan tam manasıyla kaldırılamamıştır.

Balkan ülkelerinin Batı'yla kurdukları ilişkiler neticesinde değişen siyasi, ekonomik ve toplumsal yapılarına paralel olarak, söz konusu coğrafyada başlayan dönüşüm süreciyle beraber enerjiye olan talep de artmış; kalkınma süreçlerini başlatmak veya devam ettirmek isteyen bölge ülkelerinin yeterli enerji kaynaklarına sahip olmaması, farklı coğrafyalara yönelik enerji bağımlılığını beraberinde getirmiştir. Sovyet döneminden kalma enerji nakil hatlarıyla enerji tedarikini gerçekleştiren Balkanlar'ın Rusya'ya olan yüksek bağımlılığı, bölgenin enerji güvenliğini olumsuz yönde etkileyen bir faktör olarak dikkat çekmektedir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin Balkan bölgesinde meydana getirdiği köklü değişikliklerin yanında bir diğer meydana gelen değişiklik hiç kuşkusuz güvenlik algılarının küresel ölçekte değişmesidir. Soğuk Savaş döneminde iki başat güç olan ABD ve Sovyetler'in ideolojik ayrılığı yönünde şekillenen ve yine bu söz konusu güçlerin kendi sahip oldukları ekonomik, siyasi ve toplumsal yapıları korumak maksadıyla askeri tedbirler alması paralelinde vücut bulan militarist güvenlik algısı; Sovyetler'in dağılmasından sonra köklü bir dönüşüm geçirmiştir. Sovyet tehdidinin ortadan kalkması neticesinde ABD'nin hegemon olduğu tek kutuplu düzene evrilen uluslararası sistemde, askeri tehdidin ortadan kalkması diğer sorunların daha yüksek sesle dile getirilmesine olanak tanımıştır. Ekonomik güvenlik, terörizm, göç, küresel ısınma, kıtlık gibi birçok sorun Soğuk Savaş sonrası ortamda daha yüksek sesle dile getirilmeye başlamış; bu doğrultuda enerji güvenliği de güvenlik sorunları arasında öncelikli olarak yer kazanmıştır.

Kuzey Batı'sında bulunan ülke toprakları nedeniyle bir Balkan ülkesi olarak da addedilen Türkiye, Balkanlar'la olan tarihi mirasının yanında, kendine komşu olması, büyüyen bir pazar olması ve en önemlisi de Avrupa ile arasında kalan

jeostratejik konumu nedeniyle bu bölgeye yüksek önem atfetmektedir. Balkanlar ve Türkiye arasında olan çok boyutlu ilişki ağının bir ayağını da enerji başlığı teşkil etmekte; Türkiye'nin enerji alanında özellikle Ak Parti iktidarında izlediği politikalar neticesinde Balkan ülkeleriyle işbirliği fırsatları doğmuş ve Balkan ülkelerinin enerji güvenliğine olumlu yönde katkı yapılması öngörülmüştür. Balkan coğrafyasının Rusya'ya enerji alanında olan bağımlılığı, Türkiye'nin hedeflediği enerji merkezi olma yönündeki politikalar neticesinde azalma gösterecek olmakla beraber, bölge ülkelerinin enerji güvenliğine olumlu katkıda bulunacak ve Türkiye ve bölge ülkeleri arasındaki derin ve çok boyutlu ilişkilerin daha da kapsamlı hale gelmesi mümkün olacaktır.

Çalışmanın ilk bölümünde, enerji kavramının bir tanımlaması yapılarak, kavramın tarih içerisinde ne gibi bir değişim geçirdiği, ne gibi kaynakları kapsayarak genişlediği tespit edilmeye çalışılacaktır. Ateşin keşfinden, insanların enerji kaynağı olarak kullanılmasına, petrolün ışık amaçlı kullanımından yakıt amaçlı kullanımına, günümüzde enerji bağımlılığının en büyük sebeplerini teşkil eden ısınma amaçlı doğal gaz kullanımından petrolün yakıt olarak kullanılmasına, enerji kavramının tarih içerisindeki yolculuğu aydınlatılmaya çalışılacaktır. Enerjinin mahiyeti anlaşıldıktan sonra enerjinin küresel siyasetteki yeri tespit edilmeye çalışılacak; bununla birlikte enerjiye yönelik küresel veriler sunularak kavram derin bir biçimde analiz edilmeye çalışılacaktır.

Enerji kavramı aydınlatıldıktan sonra güvenlik kavramı da derinlemesine analiz edilmeye çalışılacak; enerjide olduğu gibi güvenlik kavramının da tanımlaması yapılarak, tarih içerisindeki dönüşümüne ışık tutulacaktır. Güvenlik kavramı tanımlandıktan ve tarih içerisindeki geçirdiği dönüşüm izah edildikten sonra, kavramın geçirdiği dönüşüme paralel olarak, kavramın çeşitlenmesi analiz edilerek enerji güvenliğine giden yol tarif edilecektir. Bu doğrultuda, özellikle 20. yüzyılda yaşanan güvenlik sorunlarına değinilerek, güvenlik kavramının militarist güvenlik algısından farklı algılara giden süreç, söz konusu dönemde yaşanan gelişmeler

üzerinden tarif edilecektir.

Güvenlik kavramının geçirdiği dönüşüm açıklandıktan sonra, çalışmanın kuramsal çerçevesini teşkil eden enerji güvenliği kavramı derinlemesine analiz edilecektir. Bu yapılırken, enerji güvenliğinin kavramsal bir açıklaması yapılarak, kavramın bileşenleri üzerinde durulacak ve enerji güvenliği kavramının ihtiva ettiği enerji ihracatçısı ve ithalatçısı devletlerin bakış açısı üzerinden kavramın tanımlaması yapılacaktır. Söz konusu bölümde son olarak enerji güvenliği ve uluslararası ilişkiler bağlantısı aydınlatıldıktan sonra, bu kavramı ele alan uluslararası ilişkiler teorilerine değinilerek enerji güvenliği kavramının uluslararası ilişkilerde farklı bakış açılarından nasıl ele alındığı değerlendirilecektir.

Çalışmanın üçüncü bölümünü teşkil eden ve Balkan coğrafyasının enerji yapısını inceleyen kısımda ise başlangıç olarak Balkanlar hakkında genel bilgi verildikten sonra, bu bölgenin coğrafi ve demografik yapısı hakkında kısaca bilgi verilecektir. Balkanlar genel olarak tanımlandıktan sonra, bölgenin tarih içerisinde nasıl bir dönüşüme maruz kaldığı, bölgede tarih içerisinde hangi medeniyetlerin hakimiyet tesis ettiği ve bölgenin yapısını derinden etkileyen gelişmelere yer verilerek günümüzdeki yapısına ışık tutulmaya çalışılacaktır. Balkanlar'ın güncel olarak ihtiva ettiği çok dinli, milletli yapının yol açtığı siyasi, ekonomik ve toplumsal sorunların anlaşılmasında, söz konusu tarihsel sürecin aktarılması elzem görüldüğünden, bölgede tarih içerisinde yaşanan önemli olaylar genel hatlarıyla aktarılacaktır.

Balkanlar'ın tarihsel süreçteki dönüşümüne ışık tutulduktan sonra bölgenin güncel siyasi, ekonomik ve toplumsal yapısı ve sorunları hakkında bilgi verilecektir. Balkanlar'ın enerji künyesinin ortaya konacağı bu bölümde, söz konusu enerji yapısını derinlemesine anlamak adına, bölgenin ekonomik yapısının aydınlatılması önemli gözükmektedir. Balkanlar'ın genel yapısı tasvir edildikten sonra, bölgenin uluslararası siyasetteki yeri anlatılmaya çalışılacak; bölgenin küresel güçlerle olan

ilişkilerinin yanında, bölgede etkin politikalar izleyen devletlerin nasıl bir imaja sahip olduğuna da değinilecektir.

Balkanlar farklı açılardan kapsamlı bir biçimde ele alındıktan sonra bölgenin enerji yapısının açıklanması mümkün hale gelecektir. Bölgenin enerji künyesi tarif edildikten sonra, Balkan ülkelerinin enerji künyeleri farklı başlıklar altında açıklanacaktır. Bölge ülkelerinin hangi enerji kaynaklarını ne yoğunlukta kullandığı, elektrik enerjisi elde etmede hangi kaynaklardan faydalandığı, hangi ülkelerle enerji ticareti yaptığı gibi temel bilgiler ülke bazında aktarılarak, bölgenin enerji yapısı hakkında genel bir görünüm ortaya konulacaktır.

Balkanlar kapsamlı bir biçimde aktarıldıktan sonra, çalışmanın dördüncü bölümü olan ve Türkiye ile enerjiyi konu alan bölüme geçilecek; Türkiye hakkında başlangıç olarak genel bilgiler verilerek ülke hakkında genel bir profil oluşturulacaktır. Ülkenin demografik, ekonomik, toplumsal ve siyasi yapısına değinildikten sonra, Türkiye'nin Balkanlar'la olan ilişkileri gözden geçirilecektir. Türkiye'nin Balkanlar'la olan çok boyutlu ilişkileri genel hatlarıyla aktarılacak ve Türkiye ile bölge arasındaki olan kapsamlı ilişki ağı ortaya konulacaktır.

Türkiye'nin Balkanlar'la olan ilişkileri analiz edildikten sonra, ülkenin enerji künyesi incelenecektir. Türkiye'nin farklı enerji kaynaklarını ne ölçüde kullandığı, nereden ve ne şekilde temin ettiği, kendi ülkesinde ne kadar rezervlerinin olduğu gibi unsurlar, farklı enerji kaynaklarına ait başlıklar altında incelenerek ülkenin enerji profili kapsamlı bir şekilde ortaya konulacaktır. Ülkenin enerji yapısı tasvir edildikten sonra, Türkiye'nin enerji alanında izlediği politikalara ek olarak, içerisinde bulunduğu projelere değinilerek ülkenin enerji alanındaki amaç ve hedefleri açıklanmaya çalışılacaktır. Bölümün sonunda ise son dönemlerde sıkça tartışılan bir konu olan Türkiye'nin enerji merkezi mi yoksa transit ülke mi olduğu ihtilafına değinilerek ülkenin mevcut haline açıklık getirilmeye çalışılacaktır.

Çalışmanın son bölümünde ise, Balkanlar ve Türkiye hakkında geçmiş bölümlerde verilen bilgiler ışığında kapsamlı bir değerlendirme yapılacak;

Türkiye'nin izlediği enerji politikaları ve içinde bulunduğu projelerle beraber Balkanlar'ın enerji güvenliğinde ne gibi bir rolü olduğu veya olabileceği analiz edilmeye çalışılacaktır. Türkiye'nin Balkan ülkeleriyle tesis ettiği ilişkiler bağlamında, enerji başlığının söz konusu ilişki ağına ne gibi bir etki edebileceği aydınlatılmaya çalışılacaktır. Bununla birlikte, Türkiye'nin izlediği enerji politikalarının, Türkiye ve Balkan ülkeleri arasında farklı bir işbirliği sahası yaratıp yaratamayacağı da değerlendirilecektir.

Çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan enerji güvenliği kavramı ikinci bölümde kapsamlıca açıklanacak; enerji güvenliği kavramı bölge ülkelerinin hem ihracatçı hem de ithalatçı yapıları göz önünde bulundurularak iki farklı perspektifle değerlendirilecektir. Mevcudiyet, sürdürülebilirlik, hesaplılık ve erişilebilirlik ilkeleri kapsamında şekillenen enerji güvenliği kavramının bu bileşenlerine yönelik olası tehlikeler de değerlendirilecek ve bu ilkeler ülkelerin kalkınmışlık seviyeleri de göz önünde bulundurularak detaylandırılacaktır. Enerji güvenliği kavramı farklı kuramcılar tarafından farklı değerlendirilmiş olsa da, çalışmanın ana eksenini enerji unsurunun işbirliği bakış açısından değerlendirilmesi, Türkiye ve Balkan ülkeleri tarafından ortaya konan etkileşim bağlamında daha uygun görülmektedir. Bu nedenle, enerji güvenliği kavramı çatışmacı ve sıfır toplamlı bir yaklaşımdan ziyade, işbirliğine imkan tanıyan bir algı etrafından sunulacaktır.

Enerji kavramı üzerinden şekillenen bu çalışmanın, kavramın çok geniş ve farklı unsurları içinde barındırması nedeniyle sınırlanması gerekmektedir. Bu doğrultuda, enerji güvenliği kavramını olumsuz yönde etkileyen fosil yakıtlar üzerinden bir sınırlama yapılmıştır. Petrol, doğal gaz ve kömür ham maddelerinin güncel enerji politikte bağımlılığı yaratan unsurlar olması nedeniyle, ülkelerin enerji künyeleri bu hammaddeler üzerinden değerlendirilecektir. Bununla birlikte, yenilenebilir enerji, nükleer enerjiye de değinilecek olmakla beraber, bu kaynakların devletlerin enerji politiğinde bağımlılığa yol açmaması nedeniyle esas olarak fosil yakıtlar üzerinde durulacaktır.

Enerji başlığı teknik bir muhteviyata sahip olmaklar beraber, uluslararası

ilişkiler bağlamında değerlendirilecek olan kısmı Balkan ülkelerinin petrol, doğal gaz ve elektrik enerjisi alanındaki durumları açısından sınırlandırılacaktır. Ülkelerin ekonomik kalkınmalarında, toplumsal ihtiyaçlarında önemli bir yere sahip olan elektrik enerjisini elde etmede temel girdiler olan doğal gaz, kömür gibi fosil yakıtlar bu açıdan ele alınacak olup; petrolün ise elektrik enerjisi elde etmeden ziyade ulaşım alanındaki temel girdi oluşu petrolü elektrik enerjisinden bağımsız bir biçimde ele alınmasına sebep olmaktadır.

Çalışmanın hazırlanmasında Trakya Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi gibi kurumların, sınırlı da olsa, imkanlarından faydalanılmış; bununla birlikte, küresel ölçekte farklı üniversitelerin elektronik kaynaklarından da istifade edilmiştir. Çalışmanın oluşturulmasında ikinci bölümde genel olarak kitaplardan faydalanılmış; ancak çalışmanın üçüncü ve dördüncü bölümlerinde genel olarak elektronik kaynaklar ve özellikle makalelerle haberler kullanılmıştır. Çalışma genelinde herhangi bir saha araştırılmasına gerek duyulmamış; bu nedenle verilerin taranması neticesinde başlıklar oluşturularak çalışma tamamlanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

ENERJİ ve ENERJİ GÜVENLİĞİ

Bu bölümde, enerji kavramının mevcut küresel siyasette sahip olduğu önemi derinlemesine anlayabilmek ve güncel uluslararası ilişkilere enerji perspektifinden bakabilmek adına, enerjinin kavramsal bir tanımlaması yapılacak, sonrasında ise enerjinin tarih içerisindeki kullanımı, kavramın nasıl bir dönüşüm geçirdiği analiz edilmeye çalışılacaktır. Enerji kavramı açıkça ifade edildikten sonra, enerjinin küresel ölçekteki veriler ışığında incelenmesi vaki olacak, bundan hemen sonra ise enerjinin uluslararası ilişkileri etkilemede ne gibi bir role sahip olduğu açıklanmaya çalışılacaktır.

2.1) Enerji Kavramı ve Tarihsel Dönüşümü

Enerji kelimesi köken olarak yunanca "en" yani ‘’-de’’ ve "ergon" yani iş kelimelerinden oluşan ve işte, aktif, çalışmakta gibi manalarla dilimize çevirebileceğimiz bir kelime olarak, insanlığın kadim tarihinden günümüze dek varlığını sürdüren bir kavram olarak göze çarpmaktadır.[1]

İnsanlığın ilk zamanlarında hayatta kalma mücadelesi yönünde kendisinden sarf ettiği enerji, tarihsel süreç içerisinde dönüşüm geçirmiş ve insanoğlunun farklı amaçlarına yönelik olarak kendi haricindeki çeşitli varlıklardan temin ettiği bir araç haline gelmiştir. Bununla birlikte, enerji her daim insanoğlunun hayatta kalma, üretme ve geçirdiği dönüşüm açısından en önemli faktörlerden birini teşkil etmiştir.

Enerjinin insanoğlunun hayatına girmesinin net bir tarihi henüz kestirilememekle birlikte, ateşin keşfi şüphesiz bir mihenk taşı niteliğindedir. Üzerinde henüz ortak bir mutabakat olmamakla beraber, insanoğlunun ateşi

[1] Online Etymology Dictionary, *‘’Energy’’*, https://www.etymonline.com/word/energy, (22.04.2018).

kullanmaya başlaması 4-500.000 yıl geriye götürülebilmektedir.[2] Ateşin yaydığı ışık neticesinde insanoğlunun geceleri de kendini güvende hissetmesi ve buna paralel yerleşim alanlarının genişlemesi sonucunun doğduğu tahmin edilmekle beraber; ateşin yaydığı ısı sayesinde de yemek pişirme ve ısınmanın yanında fırın, çanak gibi icatların bulunmasına da yol açtığı kabul görmektedir.[3] Ateşin kullanımının keşfine ek olarak, insanoğlunun tarım yapmaya başlaması neticesinde insan gücü, hayvan gücü, su ve rüzgarın da enerji kaynağı olarak kullanılmaya başlandığı kabul edilmekte ve bu gelişmelerle başlayıp Sanayi Devrimi'ne kadar geçen süreç Organik Enerji Dönemi olarak adlandırılmaktadır.[4]

Ateşin keşfi, farklı hayvanların çeşitli amaçlara yönelik olarak kullanılması, rüzgar ve sudan çeşitli şekillerde yararlanılmasının yanında, farklı ırklara mensup bireylerin köle olarak kullanılması gibi olgular, enerjinin günümüze kıyasla ilkel bir biçimde kullanılması olarak görülmekle birlikte, özellikle 17. yüzyıl İngiltere'sinin siyasi bağlamda geçirdiği köklü dönüşümün akabinde 18. yüzyılda başlayıp 19. yüzyılın ortasına kadar geçen süreçte değişen üretim ve tüketim ilişkileri neticesinde günümüzde Sanayi Devrimi olarak adlandırılan sürecin başlaması, enerjinin anlık, günlük ve kısa vadeli ihtiyaç kullanımının yanında daha kapsamlı ve kompleks biçimde kullanılması sonucunu doğurmuştur.

18. yüzyılda başlayıp 19. yüzyılın ortalarına kadar süren ve Sanayi Devrimi olarak adlandırılan süreç ile birlikte, küresel çaptaki üretim ve tüketim alışkanlıkları geri dönülmez bir biçimde değişime uğramıştır. İnsanoğlunun var olmasından üretim ve tüketim alışkanlıklarının değiştiği dönem olan 18. yüzyıla kadar geçen süreçte, insanoğlunun hayatını idame ettirebilmek ve geçimini sağlayabilmek adına çiftçilik yaptığı ve küçük ölçekte ticaretle uğraştığı genel kabul gören bir olgu olmuştur.

---

[2] Kostas Bithas-Kalimeris, Panos, *''A Brief History of Energy Use in Human Societies''*, In Revisiting the Energy-Development Link, Springer Dergisi, 2015, ss.5-10, https://www.springer.com/cda/content/document/cda_downloaddocument/9783319207315-c2.pdf?SGWID=0-0-45-1544681-p177534926, (06.05.2018), s.2.

[3] Kostas Bithas-Kalimeris, Panos, *a.g.e.*, s.2.

[4] Kostas Bithas-Kalimeris, Panos, *a.g.e.*, s.3.

Ancak, Sanayi Devrimi'yle beraber ihtiyaç fazlası ticari mal üretiminin yapılması ve bu üretilen artı malın farklı piyasalarda kar odaklı satılması amacına yönelik olarak değişen üretim-tüketim ilişkileri neticesinde büyük fabrikalar ortaya çıkmış ve bu oluşumların temel girdilerini insan gücünün yanında demir ve kömür gibi ham maddeler teşkil etmiştir.[5]

İngiltere'de teknoloji alanında yaşanan bu gelişmeler paralelinde enerjinin önemi giderek artmaya başlamış, İngiltere haricinde Avrupa ve Kuzey Amerika'da da benzer dönüşümler yaşanarak enerji devletlerin önemli bir gündem maddesi haline gelmiştir.[6] 19. yüzyıl boyunca küresel çapta yapılan çeşitli icatlar neticesinde enerjiye olan bağımlılık da artmaya başlamıştır. Özellikle elektriğin üretilmesine paralel olarak binaların aydınlatılması bunun en somut örneklerinden biri olarak göze çarpmaktadır. Bununla birlikte, enerjinin dönem toplumlarında yaratmış olduğu bağımlılık neticesinde, küresel anlamda güçlü konumlarını muhafaza etmek/tesis etmek isteyen devletler kendi sınırları içerisinde enerji arama faaliyetlerini arttırmış ve buna paralel olarak enerji ve pazar kaynaklı toprak fetihlerine giden yol açılmıştır.

19. yüzyılda kömürün başat enerji kaynağı olarak kullanılması hali, petrol kullanılarak çalışması sağlanan ilk motorun Rudolf Diesel tarafından icat edilmesiyle son bulmaya başlamıştır.[7] Petrolün yakıt olarak kullanılması neticesinde kömürle çalışan ulaşım ağları yerlerini petrolle çalışan ağlara bırakmaya başlamıştır. Özellikle savaş gemilerinde kömürün terk edilerek petrolün kullanılmaya başlanması küresel dengeleri hem askeri hem de ekonomik hem de politik anlamda radikal biçimde dönüşmüştür.[8] Petrol ham maddesine sahip olmayan çağın devletleri, küresel çapta petrol rezervlerine ulaşabilmek ve bu rezervlerden faydalanabilmek adına okyanus ötesi seferler düzenlemek zorunda kalmış ve dünyadaki güç dengeleri derinden

---

5 Oral Sander, *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi, Ankara, Kasım 2013, s.211.

6 Cynthia Stokes Brown, *The Industrial Revolution*, Khan Academy Web Sitesi, https://www.khanacademy.org/partner-content/big-history-project/acceleration/bhp-acceleration/a/the-industrial-revolution, (11.06.2018).

7 Harford Tim, How *Rudolf Diesel's Engine Change The World?,* BBC Web Sitesi, https://www.bbc.com/news/business-38302874, (11.06.2018).

8 The Enviromental Literacy Council ,*Petroleum History*, https://enviroliteracy.org/energy/fossil-fuels/petroleum-history/, (12.06.2018).

sarsılmıştır. Enerji kaynaklarına sahip olma ve yetkin biçimde kullanabilme ülküsü 1. Dünya Savaşı'na giden yolda önemli bir etken olarak kabul görmektedir.

1. Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte petrol tedariki bakımından en önemli hedef olarak Hazar Havza'sı görülmüş[9], bunun yanında Romanya'da[10] da önemli miktarlarda petrole rastlanmıştır. Ancak 19. yüzyılın sonlarına doğru o dönemki Osmanlı topraklarında bulunan Orta Doğu coğrafyasının sahip olduğu petrol rezervleri 20. yüzyılla birlikte önemli hale gelmiş; buna paralel olarak bölgede siyasi ve toplumsal bir çok kriz baş göstermiştir. Osmanlı Devleti'nin bölgeden el çektirilmesi neticesinde bölgede kukla devletler kurulmuş ve bölgenin petrol rezervleri ülkeleri yöneten hanedanların gözlerinin önünden Batı'ya doğru nakledilmiştir.

20. yüzyılda bilimsel alanda yapılan çalışmalar neticesinde teknolojinin ilerlemesi ve buna paralel olarak ekonomik ve askeri alanlardaki yeniden yapılanma neticesinde küresel anlamda güç çarpışmaları meydana gelmiş ve bu yüzyıl iki büyük dünya savaşına şahitlik etmiştir. 20. yüzyılın ortalarına doğru teknolojide yaşanan gelişmeler paralelinde enerji alanında da çeşitlilikler gözlemlenmeye başlamıştır. 2. Dünya Savaşı sırasında ABD tarafından nükleer enerjinin kullanımı ve söz konusu kullanımın yıkıcı etkileri enerji tarihinin seyrini radikal biçimde değiştirmiştir. Bu gelişmeler paralelinde, 20. yüzyıl küresel politikasının en önemli gündem başlıkları arasında enerji de yer bulmuştur.

2. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa kıtasında savaş süresince yaşanan yıkımın telafi edilmesi amacıyla bölge ülkeleri bir araya gelmiş ve bu ülkeler arasında yakın işbirliği, ortak Pazar ve üye ülkelerin üretimin en yüksek seviyede gerçekleşmesini sağlayacak şartların oluşturulması gibi hususları hayata geçirmeyi

[9] Alice J Barnes-Nicolas J. Briggs, *The Caspian Oil Reserves: The Political, Economic and Enviromental Implications of ''Black Gold" in the World Market*, Stanford Üniversitesi Web Sitesi, https://web.stanford.edu/class/e297a/Caspian%20Oil%20Reserves.pdf, (13.06.2018), s.5.

[10] Romanian Embassy in Kuwait, *Romanian Petroleum History,* https://kuweit.mae.ro/sites/kuweit.mae.ro/files/romanian_oil_industry.pdf. (13.06.2018).

hedefleyen Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu kurmuşlardır.[11] Enerjinin yıkıcı etkilerinin yanında işbirliğine yönelik olarak da kullanılabilecek bir potansiyele sahip olduğu gerçeği günümüze dek uzanan bir gerçeklik olarak göze çarpmaktadır. Ancak Avrupa bütünleşmesinin enerji alanında yapılan bir işbirliği neticesinde sağlanması, günümüzde dünyanın farklı coğrafyalarında enerji adına dökülen kanların var olduğu gerçeğini göz ardı etmemize müsaade etmemekte; bu doğrultuda enerjinin de kendi içinde hem çatışmacı hem de işbirlikçi bir enerji taşıdığı göz ardı edilememelidir.

20. yüzyılın başında Orta Doğu coğrafyasında Batılı güçlerin desteğiyle gücü eline alan iktidarlar, 2. Dünya Savaşı sonrasında bağımsızlıklarını elde etme yönünde önemli adımlar atmışlar ve de facto olarak kabul edilemese de de jure olarak siyasi bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır. Küreselleşme neticesinde ortaya çıkan yeni siyasi, ekonomik düzenle birlikte söz konusu ülkelerin Batı'ya olan bağımlılıkları, bu ülkeleri bir araya getirerek bir takım politikalar izlemeye itmiştir.

19. yüzyılın ortalarından itibaren petrol ticareti konusunda kontrolü elinde tutan şirketler kurulmaya başlamış ve söz konusu şirketler Latin Amerika, Orta Doğu ve Uzak Doğu coğrafyalarındaki petrol kaynaklarını aralarında paylaşarak petrol piyasası üzerindeki hakimiyetlerini güçlü bir biçimde tesis etmişlerdir.[12] Söz konusu süreçte, petrol ham maddesine sahip ülkelerden aldığı imtiyazlarla petrolün üretiminden pazarlanmasına kadar olan süreci tek başlarına kontrol altında tutan küresel ölçekli şirketler, İkinci Dünya Savaşı sonrasında mevcut imtiyazlar hususunda büyük sorunlar yaşamışlardır. Küresel şirketlere petrol üzerine imtiyaz veren ülke topraklarında milliyetçi akımların etkili hale gelmesi, söz konusu ülkelerdeki geri kalmışlığın ve Batı dünyasına olan bağımlılığın sebebini bu imtiyaz sözleşmelerinde aramış ve zaman içerisinde kaynak sahibi ülkelerin petrolün üretim miktarı üzerinden aldığı payın, satılan petrol miktarı üzerinden de pay alınması

[11] European Steel and Iron Community, *Establishment Treaty of European Steel and Iron Community*, Paris, 18 Nisan 1951, https://www.cvce.eu/content/publication/1997/10/13/11a21305-941e-49d7-a171-ed5be548cd58/publishable_en.pdf, (13.06.2018).

[12] L.Edward Morse, *''After The Fall: The Politics of Oil''*, Foreign Affairs Dergisi Web Sitesi, 1986 Bahar, https://www.foreignaffairs.com/articles/1986-03-01/after-fall-politics-oil, (14.06.2018).

hakkında değişen algı neticesinde bu ülkeler ve şirketler arasında ihtilaflar yaşanmasına neden olmuştur.[13]

Küresel şirketlerin gücünün uluslararası piyasada etkisinin azalması ise 20.yüzyılın ortasında gerçekleşmeye başlamıştır. Küresel çapta yeni şirketlerin piyasaya girmek adına düşük fiyatlarla petrol ticareti sahnesine çıkışı, Sovyetler'in petrol üretimini arttırması neticesinde satış fiyatlarını düşürmesi ve ABD'nin de petrol alanında kotalar koyarak pazarı denetim altına almak istemesi gibi nedenler sonucunda petrol fiyatlarının düşmesi durumu, petrol üreten ülkelerin bir araya gelerek 1960 yılının Ağustos'unda OPEC'i(Organisation of Petroleum Exporting Countries- Petrol İhraç Eden Ülkeler Birliği) kurmasıyla aşamalı olarak kontrol altına alınmaya başlanmıştır.[14] OPEC'in temel amacı petrol piyasasındaki rakamları 1959 yılındaki düzeye çekmek olarak şekillendiyse de bu duruma ulaşabildiklerini söylemek güç olmuştur; ancak söz konusu oluşumun küresel anlamda sağladığı birikim, sonraki yıllar için önemli bir bilgi birikimini teşkil etmiştir.

1967 yılına gelindiğinde ise Arap-İsrail Savaşı'nın patlaması ve ABD ve İngiliz devletlerinin savaşın hemen başında Mısır'ın askeri hava alanlarının vurması hususunda ortaya atılan iddialar neticesinde, yeni kurulan OAPEC(Organisation of Arab Petroleum Exporting Countries-Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Birliği) üyesi ülkelerin ABD, İngiltere ve Batı Almanya'ya petrol ambargosu uygulaması neticesini doğurmuş; ancak birkaç ay süren ambargo hedeflenen sonuçlara farklı nedenlerle ulaşamamışsa da gelecekte yaşanacak olan krizlerin tabanını oluşturmuştur.[15]

1970'lere gelindiğinde ise petrol fiyatlarında önemli derecede artış görülmüştür. OPEC üyesi ülkelerin 1970-71 döneminde küresel şirketlere yönelik piyasada üstünlüklerini kabul ettirmeleri piyasa açısından önemli bir gelişme olarak

[13] Oral Sander, *Siyasi Tarih: 1918-1994*, İmge Kitabevi, Ankara, 2013, s.486.
[14] Energy Education, *OPEC(Brief History),* https://energyeducation.ca/encyclopedia/OPEC_(brief_history), (15.06.2018).
[15] Anas Alhaijji, *The Oil Weapon: Past, Present and The Future*, Oil&Gas Journal Web Sitesi Cilt:103, Sayı:17, 2005, https://www.ogj.com/articles/print/volume-103/issue-17/general-interest/the-oil-weapon-past-present-and-future.html, (16.06.2017).

göze çarpmıştır. OPEC üyesi ülkelerin piyasada şirketlerin üzerine çıkarak sözünü kabul ettirir hale gelmesinde şüphesiz ABD'nin payı büyüktür. Küresel şirketlerin rekabete dayalı politikalarına paralel olarak alçak seyreden petrol fiyatları neticesinde, kendisi de petrol üreticisi olan ABD'nin OPEC ülkeleri yanında yüksek fiyat düzeyini desteklediği görülmüş ve ABD'nin ürettiği petrolün yüksek maliyetli oluşunun yanında, Avrupa ülkelerinin petrolü daha ucuza mal etmesi, hem ABD'nin rekabet gücünü menfi olarak etkilemiş, hem de ABD'nin söz konusu pazarlardaki gücünü düşürmüştür.[16] Bu nedenlerle, ABD küresel petrol şirketlerinin karşısında bir tutum takınarak OPEC ülkelerini desteklemiş ve petrolün fiyatı 1970'li yılların hemen başında yükselmiştir.

1970'li yıllara petrol alanında damga vuran bir diğer gelişme ise 1973 Arap-İsrail Savaşı neticesinde ABD ve Hollanda'ya yönelik uygulanan petrol ambargosu olmuştur. 1973 yılında başlayan Arap-İsrail Savaşı kapsamında dönemin ABD Başkanı Nixon'ın Kongre'den İsrail'e acil yardım adı altında 2.2 milyar dolarlık bir ekonomik paket talep etmesi, OAPEC üyesi ülkelerin ABD'ye ve Hollanda'ya yönelik petrol ambargosu uygulaması sonucunu doğurmuştur.[17] Arap petrolünün İsrail'e karşı etkili bir dış politika aracı olarak kullanılması gayesiyle kurulan OAPEC'in 1973 yılında uyguladığı ambargonun da sonuçları hedeflenen ölçüde etkiye sahip olmamakla beraber kısa süreli olmuştur. Buna karşılık, ambargonun alıcılar üzerinde yarattığı etkiye paralel olarak OPEC'in petrol fiyatlarını 1974 yılına kadar 4 kez arttırması sonucunu doğurmuş ve petrolün artık kolay ve ucuz olarak bulunabilen bir ham madde olduğu gerçeği geri dönüşü olmaksızın değişime uğramıştır.[18]

Yüksek petrol fiyatlarının küresel düzeyde meydana getirdiği bu siyasi, ekonomik çalkalanma, enerjide dışa bağımlı olan üretici ülkeleri harekete geçirmiştir. Bu bağlamda, küresel çapta enerjide yaşanan fiyat dalgalanmalarına engel olabilmek

[16] Oral Sander, *a.g.e.*, s.489.
[17] Michael Corbett, *Oil Shock of 1973-74*, Federal Reserve History, FED Web Sitesi, https://www.federalreservehistory.org/essays/oil_shock_of_1973_74, (18.06.2018).
[18] Oral Sander, *a.g.e.*, s.488.

için, OECD teşkilatlanması içerisinde Fransa, İzlanda ve Finlandiya hariç üye ülkelerin katılımıyla 15 Kasım 1974 tarihinde IEA(International Energy Agency-Uluslararası Enerji Ajansı) kurulmuştur.[19] IEA zaman içerisinde enerji piyasasında etkin olarak rol oynama, enerji güvenliğini sağlama ve OPEC, OAPEC gibi kurumların petrol piyasasındaki etkisini dengelemek gayesiyle kurulmuş[20]; ancak zaman içerisinde mevcut fiyat dalgalanmalarının önüne geçememiştir.

1973 Krizi neticesinde ABD ve Avrupa ülkeleri başta olmak üzere birçok sanayileşmiş ve sanayileşmekte olan ülke enerji alanında ciddi sıkıntılar yaşamıştır. Buna paralel olarak, söz konusu ülkeler petrol talebini azaltma yönünde politikalar izlemiş ve yeni çözümler üretme arayışı içinde olmuşlardır. Petrol ithal edilerek sanayileşme hususunda yaşanan derin problemler neticesinde enerjide dışa bağımlı biçimde sanayileşmenin sürdürülebilir olamayacağı başta Batılı ülkelerce kabul edilen bir durum haline gelmiştir. Söz konusu kriz ortamıyla beraber küresel düzlemde yaşanan ekonomik kriz neticesinde enerji ithalatı gerçekleştiren ülkeler üretimlerinde ciddi ölçekte sorunlar yaşamış ve buna bağlı olarak ekonomik sıkıntılarla yüzleşmek durumunda kalmışlardır. Yaşanan bu gelişmeler ise enerji alanında yeni arayışların başlangıcı olarak kabul edilmektedir.

Küresel petrol piyasalarında yaşanan bu sorunlar, doğal gazın global olarak önem kazanması sonucunu doğurmuştur. Doğal gazın tarihsel olarak kullanımı 2500 yıl kadar öncesine dayandırılmakla beraber, Antik Yunan, Pers ve Hint medeniyetlerinde doğal gazın yanıcı özelliğinden faydalanılarak ayinler düzenlendiği ve doğal gaz kaynaklarının yanına tapınaklar yapıldığı kabul edilmekle beraber Çinlilerin deniz suyundan tuz elde etmede doğal gazı yakarak kullandığına rastlanmıştır.[21] Doğal gazın ticari olarak kullanılması ise 1785'te doğal gazın aydınlanma amacıyla kömürden elde edilmeye başlanmasıyla İngiltere'de

[19] Business and Economics Research Advisor Kılavuzu, *History of the Oil and Gas Industry*, Sayı 5/6, Library of Congress Web Sitesi, https://www.loc.gov/rr/business/BERA/issue5/history.html, (25.06.2018).
[20] Richard Scott, *International Energy Agency: Origins and Structure*, IEA Web Sitesi, Cilt:1, 1994, https://www.iea.org/media/about/1ieahistory.pdf, (25.06.2018).
[21] Ever Source, *Natural Gas*, http://www.eversourceinschool.com/energy-quest/pdfs/NaturalGas.pdf, (25.06.2018), s.1.

gerçekleşmiş; bununla beraber doğal gaz sondaj yöntemi kullanılarak ilk defa 1821 yılında Fredonia/New York'ta çıkarılmıştır.[22]

1885 yılına gelindiğinde ''Bunsen Burner'' adlı cihazın Robert Bunsen tarafından keşfedilmesiyle beraber, doğal gaz aydınlanma amacının dışında yemek pişirme amacıyla da kullanılmaya başlanmış; bununla birlikte ilk boru hattının 1891 yılında ABD'de tesis edilmesine paralel olarak, doğal gazın elektrik üretme, evlerde ısınma ham maddesi olarak kullanılması gibi alanlara yayılması 1960'lı yılları bulmuştur.[23]

Doğal gazın küresel anlamda kullanımının yaygın hale gelmesiyle beraber başta Cezayir, Libya, Nijerya ve çeşitli Orta Doğu ülkelerinden doğal gazın ithal edilmesi sonucunu doğurmuştur. Mevcut ithalat politikaları neticesinde doğal gaz da petrol gibi ithalatçı ülkelerde enerji güvenliğini ilgilendiren sorunlara yol açmış; bununla birlikte özellikle Hazar havzasının uluslar arası düzeyde önem ve güç kazanması sonucunu doğurmuştur.

Petrol ve doğal gaz tedarikinde yaşanan bu gelişmeler ve artan bağımlılık neticesinde, özellikle Batılı ülkelerde yeni enerji kaynağı arayışları doğmuş ve yenilenebilir enerji başlığı uluslar arası enerji politikalarında gözle görülür bir önem artışı yaşamıştır. Yenilenebilir enerji ile birlikte petrol ve doğal gazda yaşanan bağımlılık hali azaltılmaya çalışılmış ve çalışılmaktadır. Rüzgar, güneş, jeotermal, hidrolik vb. gibi birçok alan mevcut küresel enerji denklemlerindeki yerlerini almış ve ciddi ölçüde ekonomik yatırımların bu alanlara kaydırılması sonucunu doğurmuştur. Yenilenebilir enerji alanındaki bu gelişmeler günden güne müspet bir ivme izlese de, küresel enerji ticaretine hala hakim bir noktada olan petrol ve doğal gazın önemini kısmen azaltmış; ancak henüz yok edememiştir.

---

[22] ACS Technichal Division*, Natural Gas*, https://www.ems.psu.edu/~pisupati/ACSOutreach/Natural_Gas.html#_The_history_of, (27.06.2018).

[23] Natural Gas, *History*, 2013, http://naturalgas.org/overview/history/, (27.06.2018).

2.2) Rakamlarla Küresel Enerji

Enerji küresel politikayı şekillendiren önemli konu başlıklarından biri olmakla beraber, enerji kavramının küresel politikadaki önemini anlamak adına enerjiyi rakamlarla analiz etmek elzem görülmektedir. Bununla birlikte, bu bölümde kullanılan tablolar oluşturulurken tablolarda yer alacak ülkeler enerji rezervleri, üretimleri ve tüketimleri gibi kriterler uygulandıktan sonra küresel ortalamanın üzerinde rakamlara sahip olan ülkeler seçilmeye çalışılmıştır.

ABD, Çin, Hindistan gibi ülkeler enerji tüketimleri, Rusya, Suudi Arabistan, İran gibi ülkeler enerji rezervleri ve üretimleri göz önünde tutularak tablolara dahil edilmiştir. Buna karşılık, küresel siyasette farklı nedenlerle etkin bir konumda olan Avrupa devletleri, enerji rezerv, üretim ve tüketim kriterleri göz önünde bulundurularak ortalamanın çok üzerinde bir konuma sahip olmasalar da küresel siyasetteki etkin rolleri göz önünde bulundurularak tablolara dahil edilmişlerdir.

Çalışmanın bu bölümünde kullanılan tabloların oluşturulmasında, genel olarak dünyanın tüm bölgelerinden ülkelere yer verilmeye çalışılmış ve bu bağlamda kapsayıcı bir analiz elde edilmeye özen gösterilmiştir. Bu doğrultuda öncelikle dünya enerji tüketimi verileri incelenmiş ve yukarıda bahsedilen kriterler göz önünde bulundurularak 2006, 2010 ve 2017 yıllarını kapsayan 10 yıllık bir tablo hazırlanmıştır. Sonrasında, enerji kavramı detaylandırılmış ve bu doğrultuda ikinci tablo enerji kaynaklarının maddelere göre tüketimini analiz edebilecek şekilde hazırlanmıştır. Enerjinin küresel ölçekli rolünü anlayabilmek adına üçüncü tablo tüketilen enerji kaynaklarının bölgesel bir analizini yapmaya dönük hazırlanmıştır. Son olarak çalışmanın kavramsal çerçevesi bağlamında enerji kavramı sınırlandırılmış ve petrol, doğal gaz ve kömür hammaddeleri rezerv, üretim ve tüketim miktarları göz önünde bulundurularak global ölçekli bir tablo hazırlanmıştır.

Tablo 2-1: 2006, 2010 ve 2017 yılları bazı ülkelerin mtep bazında enerji tüketimi

Enerji Tüketimi(mtep)	2006	2010	2017
ABD	2331,6	2284,1	2234,9
Almanya	341,3	323,6	335,1
Brezilya	216,8	267,6	294,4
Birleşik Krallık	226,3	210,5	191,3
Çin	1974,7	2491,1	3132,2
Fransa	261,2	253,4	237,9
Güney Kore	222,9	255,0	295,9
Hindistan	414,0	537,1	753,7
İran	194,2	224,6	275,4
Japonya	520,4	496,0	456,4
Rusya	676,1	673,3	698,3
Suudi Arabistan	164,5	216,1	268,3
Türkiye	95,8	111,0	157,7
Toplam	**7639,3**	**8343,4**	**9331,5**
Dünya Toplam	**11266,7**	**12119,4**	**13511,2**

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, https://www.bp.com/content/dam/bp/en/corporate/pdf/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2018-full-report.pdf, (29.06.2018)

Enerjinin küresel çapta tüketimini analiz eden yukarıdaki tabloda, küresel ölçekte en çok enerji tüketimine sahip ülkenin Çin olduğu gözlemlenmektedir. Çin'in sahip olduğu üretim ekonomisinin ve kalabalık demografik yapısının bu tüketimde en büyük paya sahip olduğu düşünülmektedir. Çin'in ardından ise ABD gelmekte ve yaklaşık 1,5 milyar nüfusa[24] sahip olan Çin'e kıyasla yaklaşık 326 milyonluk

[24] Worldometers, *Population of China*, http://www.worldometers.info/world-population/china-population/, (29.06.2018).

nüfusuna[25] rağmen tükettiği enerjinin yüksek miktarlarda seyretmesinin ABD'nin üretim alanında küresel ölçekteki yerinin tespit edilmesine yardımcı olmaktadır.

Yine yukarıdaki tablodan hareketle, ABD ve Çin'in 2017 yılı enerji tüketim verilerine bakıldığında dünya toplamında 13,500 mtep'lik enerji tüketiminin 5,500 mtep'lik bölümünün bu iki ülke tarafından oluşturduğu dikkat çekmektedir. Tabloda dikkat çeken bir diğer nokta ise, ABD, Almanya, Fransa ve İngiltere gibi ülkelerin enerji tüketim trendinin son 10 yıllık süreç içerisinde negatif bir seyir izlediğidir. Buna karşılık, Brezilya, Güney Kore, Hindistan, İran ve Türkiye gibi ülkelerin enerji tüketimleri, yine aynı periyotta pozitif bir ivmeye sahip olmuştur.

Tablo 2-2: 2017 yılı bazı ülkelerin enerji tüketim kompozisyonu

Kaynak Madde (mtep)	Petrol	Doğal Gaz	Kömür	Nükleer Enerji	Yenilenebilir Enerji
ABD	907,6	645,1	340,6	191,9	142,8
Almanya	117,3	73,0	75,8	19,2	42,9
Birleşik Krallık	76,3	69,9	11,2	16,2	18,8
Brezilya	135,7	32,4	15,9	3,6	105,3
Çin	587,2	180,1	1889,1	48,3	342,7
Fransa	79,2	38,3	8,2	91,2	22
Güney Kore	128,9	41	81,9	36,7	3,7
Hindistan	217,1	43,7	405,6	8,6	47,3
İran	80,7	173,1	0,9	1,5	3,6
Japonya	191,4	100,1	118,8	4	36,9
Rusya	152,5	361,3	89,2	44,5	42,1
S.Arabistan	173,8	90,6	0,1	-	-
Türkiye	47,1	38,2	38,5	-	20,6
TOPLAM	2894,8	1886,8	3075,8	465,7	828,7
DÜNYA TOPLAM	4557,3	3073,2	3706,0	591,2	1330,7

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, https://www.bp.com/content/dam/bp/en/corporate/pdf/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2018-full-report.pdf, (30.06.2018)

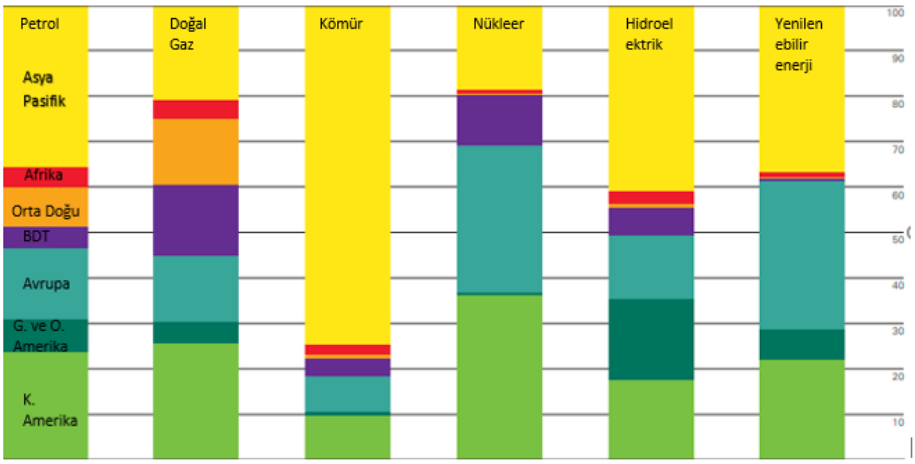
Enerjinin kaynak maddelere göre tüketiminin analiz edilmeye çalışıldığı bu

[25] Worldometers, *Population of USA*, http://www.worldometers.info/world-population/us-population/, (30.06.2018).

tabloda, en çok tüketilen enerji ham maddesinin petrol olduğu göze çarpmaktadır. Küresel ölçekli enerji tüketiminde petrolden sonraki sırayı kömür almış ve doğal gaz onu takip etmiştir. Tabloda dikkat çeken bir nokta ise, yenilenebilir enerji tüketiminin petrol, doğal gaz ve kömür ile rekabet edebilecek seviyeye ulaşmamış olsa da önemli bir tüketim kalemini oluşturduğudur.

ABD petrol ve doğal gaz tüketiminde küresel ölçekte açık ara farkla birinci sırada bulunmakta ve onu Çin takip etmektedir. Dünyanın en büyük ekonomisi olan Çin ise kömür kullanımında lider konumdadır. Bununla birlikte nükleer enerji tüketiminde ABD, yenilenebilir enerji tüketiminde ise Çin birinci sırada yer almaktadır. Dünyanın en büyük iki ekonomisi olan Çin ve ABD küresel ölçekte petrol tüketiminin yaklaşık 3'te 1'ini, doğal gaz tüketiminin yaklaşık 3'te 1'ini, kömür tüketiminin yaklaşık 3'te 2'sini, nükleer enerji tüketiminin yarısına yakınını ve yenilenebilir enerjinin yarısından biraz fazlasını gerçekleştirmektedir.

Tablo 2-3: 2017 yılı kıta bazında enerji tüketimi

(mtep)

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, https://www.bp.com/content/dam/bp/en/corporate/pdf/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2018-full-report.pdf, (30.06.2018)

Enerjinin kaynak maddeler ve bölgeler düzeyinde tüketiminin incelendiği yukarıdaki tabloda, petrol, doğal gaz, kömür, nükleer, hidroelektrik ve yenilenebilir enerji gibi kaynakların, küresel ölçekteki bölgeler üzerinden tüketimleri yansıtılmaya

çalışılmıştır. Asya Pasifik, Afrika, Orta Doğu, BDT[26], Avrupa, Güney ve Orta Amerika, Kuzey Amerika bölgelerinin kaynak maddelere göre tüketim oranları incelenmiştir.

Önceki ve sonraki tablolardan yola çıkarak, Asya Pasifik bölgesindeki tüketimin ana aktörünün Çin, buna karşılık Kuzey Amerika bölgesindeki tüketimin ana aktörünün ise ABD olduğu gözlemlenmiştir. Asya Pasifik'te ki petrol ve kömür tüketiminin aslan payı Çin'e aittir. Bununla birlikte, küresel ölçekte enerji tüketiminde lider bölgenin, Çin, Japonya, Güney Kore gibi ülkeleri de içinde barındıran ve dünya ekonomisinde kendine büyük bir pay bulan Asya Pasifik bölgesi olduğu gözlemlenmektedir. Ek olarak, petrol, kömür, hidroelektrik ve yenilenebilir enerji tüketiminde Asya Pasifik küresel ölçekte lider konumdadır.

Kuzey Amerika bölgesinin küresel enerji tüketiminde Asya Pasifik'in ardından ikinci sırada olduğu görülmekte ve bu konumun ABD'nin enerji tüketimi dolayısıyla olduğu görülmektedir. Bu bölge doğal gaz ve nükleer enerjiden en fazla istifade eden bölge olarak dikkat çekmektedir. Avrupa bölgesine bakıldığında ise, Fransa'nın nükleer enerjideki, Almanya'nın ise yenilenebilir enerji alanındaki tüketimlerine bağlı olarak nükleer ve yenilenebilir enerji alanlarında lider konumda olduğu görülmektedir.

Küresel ölçekte, Afrika'nın tüm enerji tüketiminde en alt sırada olduğu gözlemlenmektedir. BDT'nin doğal gaz tüketiminde, Orta Doğu bölgesinin ise hem petrol hem de doğal gaz tüketiminde önemli paya sahip olduğu görülmektedir. Buna karşılık, Güney ve Orta Amerika bölgesinin en çok tükettiği enerji türü hidroelektrik enerjisi, en az tükettiği ise nükleer enerji olarak göze çarpmaktadır.

[26] Bağımsız Devletler Topluğu(BDT-CIS/Commonwealth of Independent States) SSCB'nin dağılmasını takip eden süreçte 1991 yılında, Azerbaycan, Ermenistan, Belarus, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Rusya, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Ukrayna gibi eski Sovyet ülkelerinin katılımıyla oluşturulan organizasyon. Daha fazla bilgi için BDT Resmi Websitesi, http://www.cisstat.com/eng/cis.htm, (01.07.2018)

Tablo 2-4: 2017 yılı bazı ülkelerin petrol, doğal gaz ve kömür üretim, tüketim ve rezerv miktarları

	Petrol			Doğal Gaz			Kömür		
	Rezerv (milyar ton)	Üretim (milyon ton)	Tüke-tim (milyon ton)	Rezerv (trilyon m^3)	Üretim (milyar m^3)	Tüke-tim (milyar m^3)	Rezerv (milyon ton)	Üretim (mtep)	Tüke-tim (mtep)
ABD	6	571	913,3	8,7	734,5	739,5	250916	371,3	332,1
Almanya	-	-	119,8	0,05	6,4	90,2	36108	39,6	71,3
Birleşik Krallık	0,3	46,6	76,3	0,2	41,9	78,8	70	1,9	9
Brezilya	1,9	142,7	135,6	0,4	27,5	38,3	6596	3	16,5
Çin	3,5	191,5	608,4	5,5	149,2	240,4	138819	1747,2	1892,6
Fransa	-	-	79,7	-	-	44,7	-	-	9,1
Güney Kore	-	-	129,3	-	-	49,4	326	0,7	86,3
Hindistan	0,6	40,4	222,1	1,2	28,5	54,2	97728	294,2	424
Irak	20,1	221,5	38,5	3,5	10,4	12	-	-	-
İran	21,6	234,2	84,6	33,2	223,9	214,4	-	-	0,9
Japonya	-	-	188,3	-	-	117,1	350	0,8	120,5
Kanada	27,2	236,3	108,6	1,9	176,3	115,7	6582	31,1	18,6
Kazakistan	3,9	86,9	14,6	1,1	27,1	16,3	25605	47,9	36,2
Kuveyt	14	146	20	1,7	17,4	22,2	-	-	0,2
Libya	6,3	40,8	10,5	1,4	11,5	-	-	-	-
Nijerya	5,1	95,3	36,5	5,2	47,2	-	-	-	-
Rusya	14,5	554,4	153	35	635,6	424,8	160364	206,3	92,3
Suudi Arabistan	36,6	561,7	172,4	8	111,4	111,4	-	-	0,1
Türkiye	0,4	1,8	48,8	0,2	0,3	53,5	11353	20,8	44,6
Venezuela	47,3	108,3	24,2	6,4	37,4	37,6	731	0,3	0,3
Dünya Toplam	239,3	4387,1	4621,9	193,5	3680,4	3670,4		3768,6	3731,5

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, https://www.bp.com/content/dam/bp/en/corporate/pdf/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2018-full-report.pdf, (01.07.2018)

Petrol, doğal gaz ve kömürün rezerv, üretim ve tüketim miktarlarının dünya genelinde farklı ülkeler bünyesindeki rakamlarının incelendiği bu tabloda, ülkelerin söz konusu enerji kaynakları baz alınarak enerji profilleri çizilmeye çalışılmıştır. Tabloda bulunan ülkelerin, belirtilen enerji kaynakları üzerinde rezerv, üretim ve tüketim verileri mevcut ülkelerin enerji güvenliğini de kısmen yansıtmaktadır.

Küresel enerjinin en büyük tüketicilerinden biri olan ABD'ye tablo üzerinden bakıldığında, ülkenin doğal gaz ve kömür alanında dışa bağımlı olmadığı görülmekte; buna karşılık petrol alanında önemli ölçüde ithalat yaptığı gözlemlenmektedir. Bununla birlikte, Amerikan petrolünün çıkarılmasının maliyetli olması nedeniyle de ülkeye petrol ithalatı gerçekleştirilmektedir.

Bir diğer küresel aktör olan Çin'e bakıldığında ise enerji alanında dışa bağımlı olduğu kolayca söylenebilmektedir. Petrol, doğal gaz ve kömür ölçeklerinde önemli ölçüde rezerve sahip olmasına karşın, söz konusu üç alanda da üretim seviyesi tüketim seviyesiyle bir olmadığı için bu alanlarda dışa bağımlı bir profil sergilemektedir. Ancak kömür tüketimindeki açık yaklaşık olarak bin mtep olmakla beraber petrol ve doğal gaza kıyasla en az bağımlılık bu alanda görülmektedir.

Avrupa kıtasının lokomotifi konumundaki Almanya ve Fransa'nın yanında, Brexit süreciyle AB üyeliğinden aşamalı olarak ayrılan İngiltere ülkelerinin her üç alanda da dışa bağımlılığı net bir biçimde gözlemlenmektedir. Bu ülkeler içinde özellikle Almanya'nın enerji tüketim seviyesi nedeniyle en yüksek dışa bağımlılığa sahip olduğu görülmektedir. Fransa'nın nükleer enerjiden yüksek ölçüde yararlanması ve İngiltere'nin denizaşırı topraklarından temin ettiği petrol söz konusu iki ülkenin de bağımlılık oranlarını Almanya'ya kıyasla önemli ölçüde düşürmektedir.

Tabloda değinilmesi gereken bir diğer husus ise enerji kaynaklarını ihraç eden ülkelerdir. Bu noktada, Irak, İran, Kanada, Kazakistan, Nijerya, Rusya, Suudi Arabistan ve Venezuela gibi ülkelerin en önemli enerji ihracatçısı ülkeler olduğu dikkat çekmektedir. Rusya ve Suudi Arabistan'ın petrol alanında en büyük ihracatçı olduğu görülmekte; bununla birlikte Rusya ve Kanada'nın doğal gaz alanında en büyük ihracatçılar olduğu dikkat çekmektedir. Ek olarak, yine Rusya'nın kömür alanında da lider ihracatçı konumunda olduğu göze çarpmaktadır.

2.3) Enerjinin Küresel Politikadaki Yeri

Enerjinin Sanayi Devrimi'yle birlikte bir üretim girdisi olarak kullanılmaya başlamasıyla beraber küresel ölçekte büyük bir önem kazandığı görülmektedir. Enerji, ülkelerin küresel ölçekte ortaya çıkan yeni siyasi, ekonomik ve toplumsal sistem bütününe ayak uydurabilmeleri bağlamında gerçekleştirdiği dönüşümün sac ayaklarından birini teşkil ettiği kabul edilmektedir. İnsanlığın var oluşundan bugüne enerjiyi farklı kaynaklardan temin ederek farklı amaçlara yönelik olarak kullanmasının yanında tüketimin günden güne artması, enerjiyi uluslararası siyasette önemli bir konuma oturtmaktadır.

Enerjinin mevcut küresel sistemde kendine bu denli önemli bir yer bulması uluslararası politikada enerji ile ilgili birçok anlaşmazlık başlığının ortaya çıkmasına da neden olmaktadır. Enerji rezervlerinin adaletsiz dağılımı kaynaklı arz ve talepte yaşanan dengesizliğin meydana getirdiği bağımlılığa paralel olarak yaşanan siyasi, ekonomik ve askeri sorunların yanında enerji kaynaklı çevre sorunları, küresel ısınma gibi başlıkların mevcut küresel siyaseti farklı zamanlarda farklı boyutlarda etkilediği gözlemlenmektedir. Bununla beraber, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin enerji bağımlılığı göz önünde bulundurulduğunda, enerji tedarikinde yaşanan sorunların, söz konusu ülkelerin siyasi, ekonomik, askeri ve toplumsal yapılarında meydana getirdiği etkiler de göz ardı edilemeyecek ölçüde seyir etmektedir.

Enerjinin ekonomik anlamda en önemli girdilerden bir oluşunun yanında

stratejik bir unsur olarak dış politika aracı olarak kullanılması, enerjinin uluslararası ilişkilerle kesiştiği en önemli noktalardan biri olarak göze çarpmaktadır. Güncel uluslararası ilişkilerde, enerjinin bir dış politika aracı olarak kullanılması önemli ölçüde yaygın bir hal almaktadır. Enerji kaynaklarına sahip ülkelerin, ülkesel çıkarları kapsamında ulaşmak istediği hedeflere enerji kartını kullanarak ulaşmaya çalışması günümüz küresel siyasetinin önemli gündem maddelerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Enerjinin kullanım alanlarının genişlemesine paralel olarak kullanımının yaygınlaşması, enerjinin devletlerin ajandalarında öncelikli gündem maddelerinden birini teşkil etmesi sonucunu doğurmuştur. Buna paralel olarak, özellikle 20.yüzyılda enerji rezervlerine yönelik izlenen politikalar neticesinde enerji başlığı da diplomasiyi yakından ilgilendiren bir husus olmuş ve Enerji Diplomasisi[27] kavramı böylelikle hayat bulmuştur. 20. yüzyılın başından itibaren devletlerin kalkınma ve sanayileşmelerinde petrolün rolü incelendiğinde, uluslararası ilişkiler ve enerji alanlarının kesişme noktaları çarpıcı biçimde dikkatleri çekmektedir.

Devletlerin enerji kaynaklarına ulaşma ve kontrol etmeye yönelik izlediği dış politikalar günümüzde yadsınamayacak biçimde gerçekliğe sahip olmakla beraber, enerji diplomasisinin en temel amacı şüphesiz ki devletlerin mevcut güçlerini koruma ve güçlerini arttırabilmesi olmuştur.[28] 20. yüzyılın başından Soğuk Savaş Dönemi'ne kadar olan süreçte, enerji rezervlerini kontrol etmeye yönelik politikalar küresel siyaseti etkileyen en önemli hususlardan olmakla beraber, özellikle Soğuk Savaş Dönemi'nde enerji kaynakları üzerinde yaşanan ve o dönemin iki kutuplu sistemine uygun biçimde şekillenen çekişme enerjinin uluslararası siyasete olan etkisini gözler önüne sermiştir. Bununla birlikte, yine Soğuk Savaş süresince petrol şirketlerinin millileştirilmesi sonucunda yaşanan siyasi çalkantılar ve küresel siyasetteki gerginliklerde enerji kartının da bir dış politika aracı olarak kullanılması enerji ve uluslararası ilişkiler arasındaki pergel ayaklarının daha da

[27] Enerji diplomasisi, bir ülkenin gücünden kaynaklanan ve strateji hedeflere ulaşmasını amaçlayan, dış politika hedeflerinin gerçekleştirilmesine katkı sağlayan çok yönlü faaliyetler ve temaslardır. Daha fazla bilgi için: http://www.mfa.gov.tr/enerji-diplomasisi.tr.mfa.

[28] Hakan Akbulut, *Enerji Diplomasisi*, T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi Web Sitesi, http://www.mfa.gov.tr/enerji-diplomasisi.tr.mfa, (03.07.2018).

yakınlaşması sonucunu doğurmuştur.

Küresel ölçekte yaşanan ihtilafların temelinde enerji rezervlerine sahip olma, transit yolları ve enerji ticaretini kontrol altına alma gibi nedenler de bulunmakta; buna paralel olarak küresel ölçekli enerji firmalarının ve sermayelerinin küresel enerji ticaretini en az riskle kendi menfaatleri doğrultusunda gerçekleştirebilme ve bu doğrultuda yapacakları yatırımları en kısa sürede ve en güvenli ve karlı şekilde geri alabilme gibi hususlar güncel enerji politiği şekillendiren unsurlar olarak göze çarpmaktadır.[29] Kısaca, enerji 20. yüzyılın başından itibaren uluslararası ilişkilerin ana başlıklarından bir tanesi olmaya başlamış ve günümüze kadar olan süreçte küresel siyaseti derinden etkileyen bir dizi siyasi gelişmeye yol açmıştır. Bu bağlamda, genelde enerji özelde ise petrol ve doğal gazın yerel ve küresel boyutları olan ve devletler, uluslararası örgütler, şirketler, toplumlar ve bireyleri de yakından ilgilendiren bir dizi kompleks ilişkiyi içinde barındıran ulus üstü bir ilişki ağı olduğu genel olarak kabul gören bir tanımdır.[30]

Enerji, özellikle 20. yüzyılda petrol rezervleri bağlamında bir dizi çatışmaya sebebiyet vermiş; uluslararası güç dengelerinin değişiminde rol almıştır. Enerji hususunu küresel çaptaki çatışmaların yegane nedeni olarak saymak eksik bir tespit olarak kabul görmekle birlikte, savaşlara giden süreçlerde enerji rezervlerine sahip olma hedeflerinin rolü göz ardı edilemeyecek ölçüde büyüktür. 1936 yılında İngiltere Başbakanı Winston Churchill'in Avam Kamarası'nda sarf ettiği "Bir damla petrol bir damla kandan değerlidir."[31] sözü enerjinin 20. yüzyılın ilk yarısındaki çatışma ortamının nedenlerinden bir tanesi olduğunu doğrular niteliktedir.

Enerjinin küresel çapta yarattığı değişikliklerden bir tanesi de kuşkusuz

---

[29] A.Necdet Pamir, ‘’Dünyada ve Türkiye’de Enerji, Türkiye’nin Enerji Kaynakları ve Enerji Politikaları’’, *Metalurji Dergisi Web Sitesi,* sayı:134, 2003, https://metalurji.org.tr/dergi/dergi134/d134_73100.pdf, (04.07.2018), s.6.

[30] Bilgehan Emeklier-Nihal Ergül, *Petrolün Uluslararası İlişkilerdeki Yeri: Jeopolitik Teoriler ve Petropolitik*, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi(BİLGESAM) Web Sitesi, http://www.bilgesam.org/incele/651/-petrolun-uluslararasi-iliskilerdeki-yeri—jeopolitik-teoriler-ve-petropolitik/#.WtYUXVWLSM8.4, (04.07.2018), s.73.

[31] Bilgehan Emeklier-Nihal Ergül, *a.g.e.*, s.74.

enerji rezervlerine sahip olan ülkelerde meydana gelen ve iktidarın değişmesine neden olan darbelerdir. Darbeler ve enerji kaynakları arasındaki ilişki bilimsel bir biçimde kanıtlanmamış olsa da bu iki husus arasındaki bağlantı birçok çalışmada dile getirilmiş ve aralarındaki ilişki irdelenmiştir.[32] Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında Orta Doğu, Güney Amerika ve Afrika coğrafyalarında bulunan bazı ülkelerde askeri darbeler yaşanmış ve bu radikal değişiklikler neticesinde söz konusu ülkelerin enerji kaynaklarının Batılı ülkelere akışı kolaylaşmıştır. İran, Venezuela, Meksika örneklerinde çarpıcı bir şekilde de görüldüğü gibi, petrol ticaretinin darbe öncesinde ve darbe sonrasındaki durumu, enerjinin darbelerin meydana gelmesindeki etkisini çarpıcı bir şekilde göz önüne sermektedir.

Enerjinin küresel çapta etkisini gösterdiği alanlardan biri de kuşkusuz devletler arasında yaşanan diplomatik çıkmazlar olmuştur. 20. yüzyılın en büyük enerji krizi şüphesiz 1973 Krizi olmakla beraber, o tarihten günümüze irili ufaklı etkilere sahip birçok enerji krizi diplomatik ilişkileri derinden etkilemiştir. Bununla birlikte, 1991 yılında meydana gelen ve savaşla sonuçlanan Körfez Krizi'nin nedenleri arasında enerji kaynaklarının olduğu kabul görmektedir. 80'ler boyunca Irak ve İran arasında süren savaşın Irak'a yönelik ağır ekonomik bilançosu ve petrol fiyatlarının Körfez ülkelerince aşağı çekilmesi neticesinde Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle sonuçlanan ihtilaf neticesinde savaş çıkmış ve Irak dünya petrollerinin %20'sini ele geçirmiştir.[33]

1973 ve 1991 Krizleri'nden bu yana küresel etkileri olan diplomatik gerginliklerin bir tanesi de şüphesiz 2014 yılında vuku bulan ve Rusya'nın Kırım'ı ilhakıyla başlayan kriz ortamı olmuştur. Rusya'nın 2014 yılında Kırım'ı ilhakıyla başlayan kriz, enerji alanında da birçok sorunu beraberinde getirmiştir.[34] Özellikle

[32] Martin Frode Nordvik, *Does Oil Promote or Prevent Coups?*, Centre for Applied Macro and Petroleum Economics (CAMP), Norwegian Business School Web Sitesi, Sayı:7, 2014, https://www.bi.edu/globalassets/forskning/camp/working-papers/2014/working_camp_7-2014.pdf, (04.07.2018) ,s.2.

[33] Çağdaş Duman, *1.Körfez Savaşı*, Türkiye Stratejik Araştırmalar Merkezi(TASAM) Web Sitesi, 2017, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/40063/1_korfez_savasi, (07.07.2018).

[34] NATO, *Russian-Ukranian-EU Gas Conflict: Who Stands to Lose Most?,* NATO Web Sitesi, https://www.nato.int/docu/review/2014/nato-energy-security-running-on-empty/Ukrainian-conflict-Russia-annexation-of-Crimea/EN/index.htm, (07.07.2018).

Ukrayna'nın gaz teminin yarısının ve Avrupa Birliği'nin gaz temininin %28'inin[35] Rusya'dan sağlanmasının yarattığı bağımlılık ve Rus enerjisinin Ukrayna üzerinden Avrupa'ya taşınması durumu Rusya tarafından bir diplomatik araç olarak kullanılmış ve söz konusu krizde enerji başlığı altında yaşanan sorunlar henüz geride bırakılamamıştır.

Enerjinin devletler arası nitelikte bir çok krize neden olmasının yanında, devlet içindeki iktidar merkezlerinin de arasında bir dizi ihtilafa neden olduğu günümüz küresel siyasetinde göze çarpan gerçekliklerden bir tanesi olmaya devam etmektedir. Özellikle Arap Baharıyla başlayan ve Orta Doğu coğrafyasında siyasi, ekonomik, askeri ve toplumsal birçok dengeyi radikal biçimde değiştiren halk hareketleri neticesinde enerji başlığı da hala üzerinde ihtilaf bulunan maddelerden bir tanesidir. Arap Baharıyla fiili olarak parçalanan Suriye'nin enerji rezervleri üzerinde yerel iktidar merkezlerinin öne sürdüğü egemenlik hakları ülkenin barış sürecindeki engellerden bir tanesi olarak masada durmaktadır.[36]

Suriye Krizi'nin haricinde, komşu Irak'ta iç politikada yaşanan siyasi krizlerin hiç kuşkusuz en önemli ayaklarından bir tanesini de Kuzey Irak petrolleri teşkil etmektedir. ABD'nin 2004 yılında Irak'ı işgal etmesi neticesinde ülkenin kaos ortamına girmesi, merkezi anlamda bir güç boşluğuna neden olmuş ve komşu Suriye'ye benzer olarak Irak'ta da yerel iktidar odakları güçlerini arttırmışlardır. Irak'ta 2005 yılında kabul edilen anayasayla beraber Kuzey Irak'ta gücünü arttıran yönetim ve merkezi yönetim arasında enerji kaynakları gelirleri üzerinden yaşanan ihtilaf günümüze dek süren ve henüz aşılamamış bir sorun olarak sıcaklığını korumaktadır.[37]

---

[35] Paul Kirby, *''Russia's Gas Fight with Ukraine''*, BBC News Web Sitesi, 31 Ekim 2014, https://www.bbc.com/news/world-europe-29521564, (08.07.2018).

[36] Vanand Meliksatian*, Blood, Oil and Gas: 7 Years of Syrian Civil War,* Oil Price Web Sitesi, 13 Şubat 2018, https://oilprice.com/Geopolitics/Middle-East/Blood-Oil-And-Gas-7-Years-Of-Syrian-Civil-War.html, (10.07.2018).

[37] Kenneth M. Pollack, *Oil and The Iraqi Civil War: How Security Dynamics May Affect Oil Production*, Brookings Institute Web Sitesi, 23 Haziran 2014, https://www.brookings.edu/blog/up-front/2014/06/23/oil-and-the-iraqi-civil-war-how-security-dynamics-may-affect-oil-production/, (10.07.2018).

Yukarıda bahsedilen durumların bir kısmı bilimsel olarak kanıtlanabilme noktasında tartışmalı olmakla beraber, küresel ölçekte dillendirilen ve/veya kabul gören önemli varsayımlar olduğu için bu bölümde değinilmesi makul görülmüştür. Ancak az önce de belirtildiği gibi enerji kaynakları nedeniyle meydana gelen veya geldiği varsayılan çıktılardan bazılarının bilimsel açıdan kanıtlanabilmesi henüz mümkün olmamıştır. Bununla birlikte, enerjinin güvenlikle yakın bir ilişkiye sahip olduğu ve güvenlikleştirildiği görülebilmektedir.

2.4) Güvenlik Kavramına Kısa Bir Bakış

Enerji güvenliği kavramına geçmeden önce, konu itibariyle güvenlik kavramını da kısaca değerlendirmek bu çalışma kapsamında elzem görülmektedir. Güvenlik kavramı, Türk Dil Kurumu'nca *"Toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu, emniyet"*[38] olarak ifade edilmiş, Cambridge Academic Content Dictionary tarafından ise *"kişinin, yapının, organizasyonun ve ülkenin suçlar ve/veya farklı ülkelerden yönelen tehditlerden korunması"*[39] olarak tanımlanmıştır.

Tanımlamalardan da görüldüğü üzere güvenlik kavramı birden fazla anlama gelen karışık bir kavram olarak değerlendirilmektedir. Söz konusu tanımlamalar ve algılar bağlamında, güvenlik kavramının bireyden toplumlara, devletlerden devlet dışı kurumlara ve hatta uluslararası sisteme yönelik anlamlarının olduğu genel kabul görmektedir.

Güvenlik kavramı üzerinde değerlendirme yapıldığında ise, kavramın kendi başına bir anlama sahip olmasının güçlüğü açıkça görülmektedir. Bu bağlamda, söz konusu kavramın anlam kazanabilmesi açısından mutlaka başka bir olguya ihtiyaç duyulduğu gözlemlenmektedir. Öyle ki, güvenlikten söz edebilmek için bir tehdidin

38 Türk Dil Kurumu, *"Güvenlik"*, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5af597c81bc068.69262391, (11.07.2018).

39 Cambridge Academic Content Dictionary, *"Security"*, https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/security, (11.07.2018).

olması gerekmekte ve güvenlik kavramını anlamada bu tehdidin bertaraf edilip edilmediği durumu kapsamlı bir biçimde değerlendirilmelidir. Güvenlik konusunda önemli çalışmaları bulunan A.Wolfers'a göre güvenlik, nesnel açıdan önceden edinilmiş değerlere yönelik tehditlerin yokluğunu, öznel açıdan ise gelecekte bu değerlere yönelmesi muhtemel bir saldırıdan duyulan korkunun yokluğunu ölçmektedir.[40]

Güvenlik alanında ilk ve en kapsamlı çalışmalardan biri olan İnsan, Devlet ve Korku'nun yazarı olan Buzan'a göre, güvenlik kavramı göz önünde bulundurulduğunda, bir şeye yönelik tehlikeden korunma hali olarak ''objektif güvenlik'' ten, güvende hissetme hali olarak ''subjektif güvenlikten ve endişeden uzak olma hallerinden bahsetmek mümkündür.[41] Bununla birlikte, tehlike ve endişe halleri oldukça muğlak unsurlar olmakla beraber, bu olgulardan yola çıkılarak inşa edilen güvende olma halinin de gerçek güvenlik haliyle tamamen aynı olması durumu mümkün gözükmemektedir ve buradan hareketle, tehditlerin ve bunlara yönelik algıların farklı düzlemlerde farklı biçimlerde ortaya çıkması halinin bütün bir güvenlik haline ulaşmada engeller olarak kabul edildiği göze çarpmaktadır.[42]

Yukarıda güvenlik kavramının ortaya çıkışı tahlil edilmekle beraber, insan doğası üzerine kafa yoran birçok düşünürün, bireyin kötü ve saldırgan bir doğaya sahip olduğu tezini öne sürmüş ve güvenlik kavramını bireysel bir düzlemde değerlendirmiştir. Bu görüşe göre, bireylerin anarşik bir ortamda bir arada yaşamaya başlamasıyla beraber bireysel güvenliğin sağlanması, tehdit olarak algılanan kötü ve saldırgan bireylere yönelik olarak her bir bireyin yaşam ve mülkiyet hakkını korumak üzerine ortaya çıkmaktadır.[43] Bu görüşün aksine, bireyin iyi ve barışçı bir doğaya sahip olduğunu düşünen birçok düşünüre göre ise, güvenlik kavramı bireyin mensubu olduğu toplum içerisinde, bireyin topluma ait olmasından kaynaklanan;

---

[40] Arnold Wolfers, *''Muğlak Bir Simge Olarak ''Ulusal Güvenlik''*, Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler, ed. Esra Diri, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, Röle Akademik Yayıncılık, İstanbul, 2013, çev. H.Burç Aka, ss,43-58, s.46.

[41] Barry Buzan, *People, States and Fear*, ECPR Press, 2007, Colchester United Kingdom, s.50.

[42] Barry Buzan, *a.g.e*., s.50.

[43] Mehmet Ali Ağaoğulları, *''Hobbes''*, Kral-Devlet ya da Ölümlü Tanrı, İmge Kitabevi, 4.Baskı, Ekim 2009, Ankara, s.211.

yani bireyler arasında ortak mutabakatın sağlanması neticesinde her bir bireyin sahip olduğu toplumsal haklara ve mülkiyet haklarına yönelik tehditlerin algılanması ve bertaraf edilmesi olarak tanımlanmıştır.[44]

Güvenlik kavramının ortaya çıkışının insan ve kaynak arasındaki ilişkiye dayandırılması halinin günümüzde yaygın olarak kabul gördüğü gözlemlenmektedir. Yapılan incelemelerde, Mısır, Mezopotamya ve Peru coğrafyalarında ortaya çıkan devletlerde komşu toplulukların birbiriyle çatıştığı ve söz konusu çatışmaların kendi toplumlarını doyuracak kadar yiyecek elde etme yönünde yeterli toprağa sahip olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır.[45] Toplumlar arasında meydana gelen çatışmaların, toplumlar içerisinde hiyerarşi ağını meydana getirdiği, toplumun örgütlendiği ve bunlarla beraber toplumsal yasaların oluştuğu, toplumsal işbölümünün ortaya çıktığı, ticari faaliyetlerin başladığı ve meydana gelen toplumun dış tehditlere yönelik korunmasına yönelik tedbirlerin alınmaya başlandığı genel olarak kabul görmektedir.[46] Toplumların bahsedildiği üzere daha da genişleyip büyüyerek karmaşık bir hal alması neticesinde üretimin ve ticaretin artması güvenlik kavramının da genişlemesi sonucunu doğurmuştur. Toplumların varlıklı hale gelmesi neticesinde koruma tedbirleri de artarak çeşitlilik göstermiş, yüksek ve kalın koruyucu duvarlardan kalelere, koruma amaçlı kullanılan hayvanlardan kurulan ordulara dek birçok güvenlik tedbiri ortaya çıkmıştır.[47]

Bireylerin farklı sebeplerle bir araya gelmesi ve topluluk halinde yaşamaya başlaması neticesinde ortaya çıkan ve ortak rızaya dayanan otoritenin kendisini oluşturan bireylerle olan ilişkisi, güvenlik boyutunu farklı bir düzleme taşımıştır. Aydınlanma düşünürü Rousseau'ya göre göre insanların ilk topluluk biçimi ailedir ve toplulukların başında aile gelmektedir.[48] Bireylerin doğa halinde yaşarken sahip

---

[44] Mehmet Ali Ağaoğulları, *''Locke''*, Kral-Devletten Ulus-Devlete, İmge Kitabevi, 2.Baskı, Eylül 2009, Ankara, s.166-167.

[45] Robert D. McCrie, *A History of Security, Handbook of Security*, Google Arama Motoru, s.21., http://vm3.ehaus2.co.uk/macmillan/resources/Product-Page-Downloads/G/Gill-Handbook-of-Security-2e/0230006809_03_ch02.pdf, (13.07.2018).

[46] Robert D. McCrie, *a.g.e.*, s.22.

[47] Robert D. McCrie, *a.g.e.*, s.23.

[48] Jean Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, Mehmet Ali Yücel Klasikleri, çev: Vedat Günyol, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s.5.

olduğu mülkiyet ve bireysel hakları koruma altına alma yönünde ortak bir irade ortaya koyarak inşa ettiği toplumlar neticesinde güvenlik kavramının da birey merkezlilikten kolektif bir hale doğru evrim geçirdiği kabul görmektedir. Birey merkezli ‘’özgürlük’’ unsuruna karşılık ‘’güvenlik’’ olgusunun sınırlayıcı etkisinin yarattığı çelişki hali günümüzde de güvenlik çalışmalarının çözüm aradığı bir alan olarak dikkat çekmektedir ve özgürlük ve güvenlik kavramlarının yarattığı bu paradoksun aşılmasında söz konusu iki kavram arasında denge bulunarak bu çıkmazın aşılabileceği hali güncel olarak en çok başvurulan tezdir.[49]

Toplumların farklı coğrafyalarda inşa edilmeye başlanması neticesinde, toplumu oluşturan bireylerin ihtiyaçları diğer bireylerle yakınlaşması sonucunu doğurmuş; bununla birlikte toplum ölçeğinde bireysel meziyetlere dayalı bir işbölümü ortaya çıkarak toplum kavramının temellerini sağlam hale getirmiştir.[50] Toplumu inşa eden bireylerin arasındaki ihtiyaç alışverişlerinin yanında, inşa edilen topluma gerek toplum içinden gerekse toplum dışından yöneltilebilecek tehditler karşısında güvenlik kavramı da önemli ölçüde dönüşüm geçirmiştir. Toplumu oluşturan bireylerin ortak iradesiyle meydana gelen egemen gücün varlığını koruyup sürdürebilmesi adına gerek içsel gerekse dışsal olarak meydana gelebilecek tehditlere yönelik tedbirler alınmaya başlanmış ve oluşan toplumun da kurumsallaşarak, bugünkü kurumsal yapıdan uzak olsa da, devlet yönünde dönüşüm geçirmeye başladığı dikkat çekmiştir.

Devletlerin tarih sahnesinde yer almaya başlamasına paralel olarak güvenlik kavramının da devletleri içerecek yönde genişlediği varsayılmaktadır. Günümüz devlet ve güvenlik anlayışlarından oldukça sığı bir algının var olduğu tahmin edilmekle beraber, söz konusu şartlarda güvenlik kavramının bireylerin oluşturduğu egemen bütünün ya kendisine ya da bünyesinde somutlaştığı monarşik, aristokratik vb. yönetimlerin varlığına yönelik olarak şekillendiği genel kabul görmektedir.

[49] Mark Neocleus, *Critique of Security*, Edinburgh University Press, 2008, Edinburgh, s.12.
[50] Adem Palabıyık, ‘’Marx’ın Sosyoloji’sinde Gözden Uzak Kalmış Bir Kavram: ‘’İşbölümü’’, *İnsan ve Toplım Bilimleri Araştırmaları Dergisi,* Cilt:1, Sayı:1, 2012 ,http://www.itobiad.com/download/article-file/92777, (13.07.2018), s.272.

Bununla birlikte, özellikle modern devletlerin ortaya çıkmasına kadar geçen süreçte güvenlik algısının ana aktörü devletler olarak kabul edilmekle beraber, güvenlik algısının aynı zamanda bölgesel bir niteliğinin olduğu da kabul edilmektedir.

18.yüzyılda Batı dünyasında yaşanan Aydınlanma'nın sonrasında Amerikan ve Fransız İhtilalleri'ni takip eden süreçte ulus-devletlerin inşa süreci başlamış ve buna paralel olarak günümüz devlet anlayışının temelleri atılmıştır. Farklı coğrafyalarda farklı milletlerin egemen konuma yükselerek inşa etmeye başladığı modern devletlerdeki güvenlik algısı, her bir bireyin yurttaşa dönüştüğü devlet içerisindeki bireysel özgürlüklerini güvence altına almaya yönelik güvenlik ve bununla birlikte yurttaşların her birinin katılımıyla meydana gelen egemen siyasi bütünün varlığını koruyup sürdürebilmesine yönelik güvenlik olarak şekillenmiştir. Modern devlet olma yönündeki dönüşümü gerçekleştirmemiş olan devletlerde güvenlik algısı genel olarak iktidara sahip gücün varlığını devam ettirebilmesi olarak algılanmaktadır.

Bununla birlikte, modern devletlerin yavaş yavaş dünya sahnesine çıktığı 18.yüzyılla beraber ''Aşırıcı'' Hobbes ile ''Özgürlükçü'' Locke'un düşüncelerinin şekillendirdiği ihtilaflı bir konu da ortaya çıkmış ve özgürlük, güvenlik kavramları ''Egemen Güç'' karşındaki durumları göz önünde bulundurularak değerlendirilmeye başlanmıştır.[51] Locke'un temsil ettiği minimal devlet modelinde, bireylerin rızasının toplamı olan egemen bütünün bireysel özgürlüklerin ön planda tutularak kısıtlanabileceği veya feshedilebileceği bir durumdan bahsedilmekte; buna karşın Hobbes'un başını çektiği ve Marx'ın da dahil edildiği maksimal devlet modelinde ise egemen bütünün bireylerin toplamından fazlasını ifade ettiği ve dolayısıyla özgürlüklerin egemen bütün karşısında sınırlandırılabileceği veya askıya alınabileceği bir durum göze çarpmaktadır.[52] Buradan hareketle, Egemen Güç ve onu oluşturan bireylerin arasındaki ilişki ağının, toplum/devlet dışı tehditlerle beraber o dönemin güvenlik algısını şekillendirdiği dikkat çekmektedir.

[51] Mark Neocleus, *a.g.e.*, s.14.
[52] Barry Buzan, *a.g.e.*, s.52.

Bireysel ve devlet odaklı güvenlik algılarının yanında uluslararası ilişkiler alanında dikkat çekilmesi gereken bir diğer alan ise uluslararası ilişkileri anlamlandırma da ve şekillendirmede farklı araştırmacılar tarafından hayli önem atfedilen uluslararası sistem ölçekli güvenlik algısıdır. Özellikle 17.yüzyılla beraber Avrupa coğrafyasında yaşanan büyük ölçekli çatışmalar neticesinde 1648 Vestfalya ile yavaş yavaş ortaya çıkan ‘’güçler dengesi’’[53]yle beraber küreselleşmenin etkilerinin dalga dalga yayılmasına paralel olarak vücut bulmaya başlayan uluslararası sistem neticesinde güvenlik algısının da genişlediği kabul edilmektedir.[54] Kıta Avrupası’nın egemen güçleri olan devletlerin kendi güvenliklerini korumak adına izlediği politikalar neticesinde ortaya çıkan denge durumunun korunması şüphesiz uluslararası bir güvenlik ortamının yaratılmaya çalışılarak ulusal güvenliğin tesis edilmeye çalışıldığının bir göstergesi olmuştur.[55] Bununla beraber söz konusu bir güvenlik halinin o zamanki sığı halinden bugünkü kompleks haline geçirdiği dönüşüm göz önünde bulundurularak, sürekli bir güvenlik halinin henüz tesis edilemediği göze çarpmaktadır.

Günümüz literatüründe güvenlik kavramının çeşitli düzlemlerde incelenebileceği genel olarak kabul görmekle beraber, söz konusu düzlemleri

- Uluslararası sistemin güvenliği
- Coğrafi alt sistemlerin, bölgelerin güvenliği
- Devletlerin güvenliği
- Toplumun güvenliği
- Toplumsal alt grupların güvenliği
- Bireysel güvenlik olarak adlandırmak mümkündür.[56]

---

[53] Peter Harris, *Losing the International Order: Westphalia, Liberalism and Current World Crises*, National Interest Dergisi Websitesi, 10 Kasım 2015, http://nationalinterest.org/feature/losing-the-international-order-westphalia-liberalism-current-14298, (15.07.2018).

[54] John Baylis, *‘’Uluslar Arası İlişkilerde Güvenlik Kavramı’’*, Uluslar Arası İlişkiler, Cilt 5, Sayı 18(Yaz 2008), ss.69-85, s.72.

[55] Björn Hette, *Development and Security, Special Issue on the Security-Development Nexus Revisited*, Sage Dergisi Web Sitesi, School of Global Studies University of Gothenburg Sweeden, http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0967010609357040, (15.07.2018), s.36.

[56] Beril Dedeoğlu, *Uluslar Arası Güvenlik ve Stratejiler*, İstanbul, Yeni Yüzyıl Yayınları, 2008, s.24-25.

Güvenlik kavramının yukarıda belirtildiği gibi farklı alanlarda aramak mümkün gözükse de, bu alanlarda ortak bir güvenlik algısından bahsetmek hayli güçtür. Zira daha önce de değinildiği gibi, tehditlerin aktörlere yönelik olarak göreceli bir nitelikte oluşu ortak bir güvenlik halinin tesis edilebilme ihtimalini güçleştirmektedir. Bununla birlikte, yukarıda bahsedilen güvenlik düzlemlerinde yukarıdan aşağı veya aşağıdan yukarı bir etkileşim söz konusu olabilmektedir. Örneğin, Arap Baharı olarak adlandırılan halk hareketlerinin yol açtığı sonuçlar öncelikli olarak bölgesel bir güvenlik algısıyla değerlendirilmiş; ancak bölgesel olarak ortaya çıkan hareketlerin meydana getirdiği sonuçların uluslararası düzeyde etkiye sahip olması söz konusu düzlemler arasındaki etkileşimin bir kanıtı olarak değerlendirilmektedir.

2.5) Militarist Güvenlik Algısından Enerji Güvenliğine: Güvenlik Algısının Tarihsel Dönüşümü ve Çeşitlenmesi

Güvenlik kavramı günümüzde birçok alanı içine alan bir başlık haline gelmişse de, geldiği bu noktanın başlangıç aşamasına bakıldığında askeri bir bakış açısından değerlendirildiği kabul görmektedir. 20. yüzyılda gerçekleşen iki büyük küresel ölçekli savaş, güvenlik kavramını doğal olarak askeri eksene koymuş, 2. Dünya Savaşı'nın son bulmasıyla beraber ortaya çıkan yeni dünya düzeni kapsamında iki kutuplu bir uluslar arası sistemin vücut bulması güvenlik kavramında kökten bir değişim yaratabilecek etkiye sahip olmamıştır.

19.yüzyılın ilk çeyreğinde kıta Avrupa'sında meydana gelen savaş neticesinde Viyana düzeni kurulmuş ve 1856 Kırım Savaşı'na kadar geçen sürede barış ortamı hakim olmuş; bununla beraber 1. Dünya Savaşı'na kadar geçen periyod genel olarak barış ortamının hüküm sürdüğü ve yaşanan ihtilafların da nitelik ve kapsamları bakımından sınırlı olduğu görülmüştür.[57] Bununla birlikte, nüfusunun fazlalığı, teknoloji alanında sahip olduğu üstünlük ve makine gücü hesaba katılarak

[57] Anthony Best, ''*Büyük Devletlerin Rekabeti ve Dünya Savaşı"*, 1900-17, 20.Yüzyılın Uluslararası Tarihi, çev. Taciser Ulaş Belge, Siyasal Kitabevi, 2012, Ankara, ss.7-35, s.8.

Avrupa'nın dünya üzerinde bir üstünlüğe sahip olduğu genel kabul görmekle beraber, Avrupa ülkelerinin kendi aralarında yaşadığı güvenlik bunalımları ve rekabet ortamına paralel olarak Dünya Savaşlarına giden yol açılmıştır. 1.Dünya Savaşı sonrasında tesis edilen barış ortamının, çok taraflı bir işbirliğinden ziyade, savaşta kazanan tarafın lehine büyük avantajlara dayanarak tesis edilmesi neticesinde 2.Dünya Savaşı'na giden yol da açılmış ve dünya üzerinde henüz bir benzeri görülmemiş iki topyekün savaş 20. yüzyılın ilk yarısında patlak vermiştir.

Dünya savaşlarının Avrupa'da yarattığı yıkıcı etki neticesinde Avrupa devletleri önemli ölçüde güç kaybetmiş, buna karşı ABD ve Sovyetler söz konusu süreçten en kazançlı çıkan devletler olmuştur. İngiltere, Almanya ve Fransa'nın güç kaybetmesi neticesinde dünyadaki hakimiyetini kaybeden Avrupa, mevcut güç boşluğunu doldurmada ABD ve Sovyetlerin rekabetine şahitlik etmiştir. Savaş sonrası Avrupa'nın yeniden inşası ve Avrupa genelinde totaliter rejimlerin önüne geçerek liberal ekonominin işleyişini bozacak etkenlerin önünü kesmek adına, ABD uzun süredir izlediği ''izolasyonist'' politikasını terk ederek Avrupa sorunlarına angaje olmuş; buna karşılık tamamen farklı bir ekonomik, siyasi ve toplumsal bir yapıyı temsil eden ve Savaş esnasında kazandığı gücü Savaş sonrasında da yayılmacı biçimde kullanmak isteyen Sovyetler Avrupa'nın yeniden yapılandırılmasında kendi ideolojisini hakim kılmak adına politikalar izlemiş ve ABD-Sovyetler arasında Soğuk Savaş olarak adlandırılan süreç başlamıştır.[58]

Soğuk Savaş döneminde iki büyük süper gücün tehdit algıları kapsamında şekillenen güvenlik kavramı, söz konusu süreçte askeri mahiyette şekillenmiş ve özellikle iki rakip devletin nükleer kapasiteleri bu döneme damgasını vurmuştur. ABD ve Sovyetler'in sahip olduğu konvansiyonel ve nükleer güç kapasitelerinden hareketle şekillenen güvenlik algısı, iki devletin de birbirilerine yönelik olarak caydırıcı politikalar izleyerek ulusal güvenliklerini korumaları sonucu doğurmuş ve Soğuk Savaş'ın sonuna kadar bu politika devam etmiştir.

[58] E. Kristen Schulze*, ''Avrupa'da ''İlk'' Soğuk Savaş''*, 20.Yüzyılın Uluslararası Tarihi, çev. Taciser Ulaş Belge, Siyasal Kitabevi, 2012, Ankara, ss.243-274, s.244.

Soğuk Savaş döneminde ABD ve Sovyet eksenli şekillenen güvenlik algısının ABD tarafından köklerine inildiğinde, tehdidin askeri boyutundan ziyade ekonomik ve toplumsal boyutları göz önünde tutulduğu ve buna yönelik olarak askeri tedbirler alındığı görülmüştür. ABD'nin mevcut küresel sistemin başat aktörü olarak rol aldığı ve bireysel mülkiyeti ön planda tutan özgürlükçü ve rekabetçi ekonomik sistemine karşılık, komünist Sovyetlerin bireyler arasındaki eşitliğe vurgu yapan Devlet egemen sisteme sahip olması, Sovyetlerin ABD tarafından tehdit olarak algılanması sonucunu doğurmuştur. ABD'nin liberal sistemi ''medeni'' olarak değerlendirerek, Sovyetleri bu düzlemde tam karşı kutup olarak ''barbar'' lığa oturtması Soğuk Savaş güvenlik algısının da temelini teşkil etmiştir.[59] Buradan hareketle, Sovyetlerin Medeni Batı'nın ekonomik ve toplumsal düzenini kendi sistemini yaymaya çalışarak tehdit etmesi, ABD tarafından tehlikeli olarak algılanmış ve Soğuk Savaş boyunca güvenlik algısı bu temele dayanan ve ABD'nin hem askeri, hem ekonomik olarak açık ara önde götürdüğü bu çekişmenin askeri önlemlerle şekillenmesini sağlayan bir görünüme sahip olmuştur. Neocleus'un da belirttiği gibi, Soğuk Savaş süresince güvenlik kaygılarının temelini esas olarak askeri endişeler değil, ekonomik ve toplumsal endişeler oluşturmuştur.[60]

Dönemin iki kutuplu sistemi süresince ABD ve Sovyetlerin başını çektiği Batı ve Doğu Blokları farklı zaman ve coğrafyalarda birçok kez sıcak savaşın eşiğine gelmişse de, olası bir savaşın yaratacağı tahribatın da hesaba katıldığı yönündeki gerçek, bu iki oluşumu bir sıcak çatışmadan uzak tutmuştur. Bununla birlikte, Soğuk Savaş devam ederken dünya geneline hakim olan algı, dünya üzerindeki hiçbir devletin ABD ve Sovyetler arasında vuku bulan çekişmeye taraf olmamanın mümkün olmadığı yönündeydi. Ancak; Asya ve Afrika'nın bağımsızlığını yeni kazanan ülkeleri için ABD ve Sovyetler arasında yaşanan bu çekişmeden uzak kalmak ve önceliği iki kutuplu sistemin güvenlik kaygılarından ziyade kendi devletlerinin güvenlik kaygılarına vermek yaygın kanıydı.[61] Böylelikle, 50'lerden itibaren dünya

[59] Mark Neocleus*, a.g.e.,* s.97.
[60] Mark Neocleus, *a.g.e*., s.98.
[61] A. Joseph Maiolo, *''Tarafsızlık, Kalkınma ve Üçüncü Dünyanın Yükselişi''*, 20.Yüzyılın Uluslararası Tarihi, çev. Taciser Ulaş Belge, Siyasal Kitabevi, 2012, Ankara, ss.347-367, s.347.

genelinde sömürge düzenine yönelik olarak başlayan hareketlerde birçok ulusun bağımsızlıklarını kazanması ve buna paralel olarak ileriki on yıllarda iki kutuplu sistemin bir parçası olmayı reddedip nötr bir duruşu tercih etmeleri neticesinde küresel ölçekte 3. bir kutbun ortaya çıkması sonucunu doğurmuş ve söz konusu durum iki kutuplu sistemin zayıflamasına yol açmıştır. Batı'nın sömürgeleri tasfiye süreci ve ekonomik azgelişmişlik nedenlerin ele alınmasını hızlandıran bu süreç, 3. Dünya ülkelerinin kendi sorunlarını odak noktalarına alıp, iki kutuplu sistemin sorunlarının geri plana itildiği bir süreç olarak dikkat çekmektedir.[62]

Küresel ölçekteki bu gelişmelerin yanında, Sovyetlerin küresel sisteme ayak uydurmak yönünde izlediği politikalar bağlamında ABD'yle olan rekabeti hem kendisini siyasi, ekonomik ve toplumsal olarak zayıflatmış; özellikle güvenlik politikaları bağlamında askeri harcamalara ayırdığı bütçeler bütünü Sovyetlerin sonunu hazırlayarak, iki kutuplu küresel düzeni zayıflatan bir başka etmen olarak göze çarpmıştır. Bununla beraber, ''Glasnost ve Prestroyka'' politikaları[63], Politbüro'nun Sovyet ideolojisinden yavaş yavaş kopması, ABD'yle rekabetin yarattığı ekonomik kriz ve Sovyet topraklarında meydana çıkan milliyetçi akımlar Sovyetler'i zayıflatan diğer unsurlar olarak göze çarpmış ve iki kutuplu sistemden tek kutuplu sisteme geçişin ayak sesleri olarak algılanmıştır.[64]

20.yüzyılın son çeyreğine kadar askeri yönde şekillenen güvenlik politikaları, özellikle 70'lerle beraber birbirinden farklı birçok başlığı da kapsar hale gelmiştir. Doğu Bloku'nun siyasi, ekonomik ve toplumsal açıdan Batı'yla rekabet edebilecek güce sahip olmaması neticesinde, Doğu Bloku'nu içine alan coğrafyalarda kökten değişimler meydana gelmeye başlamıştır. Sosyalist düzenin otoriter mahiyetli yönetimi karşısında bireyler sahip olduğu konumu sorgulamaya

[62] A. Joseph Maiolo, *a.g.e.,* s.348.
[63] Glasnost(açıklık) ve Prestroyka(yeniden yapılandırma) Sovyetler'in Gorbaçov döneminde açıklanan ve ifade özgürlüğü, şeffaflık gibi ilkelerle beraber ülke ekonomisini yeniden yapılandırma sürecine verilen ad. Daha fazla bilgi için: https://www.thoughtco.com/glasnost-and-perestroika-1779417.
[64] Norwich University, *Exploring the 5 Reasons of the Collapse of the Soviet Union*, 2016, https://online.norwich.edu/academic-programs/masters/military-history/resources/articles/exploring-5-reasons-for-the-collapse-of-the-soviet-union, (18.07.2018).

başlamış ve geri döndürülemeyecek siyasi ve toplumsal ölçekli değişikliklerin fitili böylelikle ateşlenmiştir. 80'lere doğru gelindiğinde ise insan hakları, demokrasi, hukuk devleti gibi Batı menşeili evrensel kavramlar bu coğrafyalarda kapsamlı bir biçimde tartışılmaya başlamış ve Sovyetlerin çöküş süreci böylelikle geri dönülemez ölçüde başlanmıştır.

Doğu Blok'unda yaşanan bu gelişmelerin güvenlik kavramının devletler düzeyinden bireysel ve toplumsal düzeye inmesi güvenlik kavramının kapsamını da önemli ölçüde genişletmiş ve farklı başlıkların da güvenlik ekseninde değerlendirilmesi sürecini başlatmıştır. İki kutuplu uluslararası sistemdeki militarist güvelik anlayışının haricinde, güvenlik kavramı birçok konuyla ilişkili hale gelmiş; diğer bir deyişle küresel çapta yaşanan siyasi, ekonomik ve toplumsal dönüşümler devlet merkezli militarist güvenlik anlayışının yanında farklı başlıklarında su üstüne çıkmasına neden olmuştur.

Güvenlik kavramının kapsamını genişleten en önemli gelişmelerden bir tanesi şüphesiz küreselleşmenin üçüncü evresiyle meydana gelen ve uluslararası etkileriyle sistemi radikal biçimde etkileyen ekonomik gelişmeler olmuştur. Teknolojik gelişmeler paralelinde, ulusal ekonomilerin birbirleriyle kurduğu etkileşimler uluslar arası bağımlılığı yaratmış ve farklı coğrafyalarda lokal düzeyde yaşanan ekonomik sorunların küresel sonuçlar doğurarak hem ulusal hem de uluslararası güvenlik algılarında ekonomik başlıkların da dahil edilerek ‘’ekonomi güvenliği’’ kavramının ortaya çıkması sonucunu doğurmuştur. Bununla birlikte, küreselleşme bağlamında çok uluslu şirketlerin de birer aktör olarak küresel sistemde etki yaratması, hem küresel siyasetin hem de küresel ekonominin seyrini değiştiren bir gelişme olarak göze çarpmıştır. Kapitalist sistemin rekabetçi ve risklere dayanan doğası gereği mutlak bir güvenlik halinin yaratılmasının imkansızlığıyla beraber, izafi bir güvenlik ortamının tesis edilebileceği, daha açıkça kapitalist sistemin doğasını ve işleyişini güvenli haline getirecek bir anlayışın hüküm sürebilmesi özellikle 2. Dünya Savaşı sonrası dönemin temel gayesi olmuştur.[65] Tüm bu

[65] Barry Buzan, *a.g.e.*, ss.192-193.

gelişmeler, askeri güvenlik anlayışının yanında ekonomi-güvenlik kavramının doğmasına yol açmıştır.

1970'li yıllarda ABD ve Sovyetler arasında yaşanan ve küresel gerilimin hafiflediği dönem olarak kabul edilen ''yumuşama'' dönemiyle beraber güvenlik algısında da önemli ölçüde değişiklik meydana gelmiştir. Yumuşamaya paralel olarak iki kutup arasında görüşmelerin sıklaşması ve işbirliğine yönelik istekli ve kararlı adımlar atılması neticesinde 1973 yılında Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİT-CSCE) kapsamında yapılan ve 1975'te Helsinki Nihai Senedi'nin imzalanmasıyla son bulan süreç sonucunda ekonomik ve insan haklarına yönelik başlıklar da ajandaya dahil edilmiştir.[66] 2. Kategori olan Ekonomik Sepet'te, bilim ve teknolojiden ticarete, tarımdan enerjiye, çevresel sorunlara; 3.kategori olan İnsani Sepet'te ise eğitimden sosyal ilişkilere bir çok alan ele alınarak izlenecek kapsamlı politikalar üzerinde mutabık kalınarak müspet gelişim kaydedilmiştir.[67]

Enerji hususu da kapsamlı olmasa da 1975 Helsinki Nihai Senedi'yle beraber ele alınmıştır:

''*Hidroenerji kaynaklarının ve var olan yakıtların kullanımının geliştirilmesi adına üretim, taşıma ve dağıtımda yeni teknolojilerle birlikte nükleer, güneş ve jeotermal enerji gibi yeni enerji kaynaklarının araştırılması hedeflenmiştir;…*''[68]

Enerjinin bir güvenlik meselesi olduğu algısı 20.yüzyıl boyunca gerçekliğini korusa da, detaylı bir algının oluşması şüphesiz 1973 yılında yaşanan kriz neticesinde olmuştur. OAPEC ülkelerine cevap olarak kurulan OECD (Organisation of Economic Co-operation Development) adlı örgüt de kontrolü sağlamayı başaramamış; bununla birlikte 90'ların hemen başında Körfez Savaşı

[66] Office of Historian, *Helsinki Final Act 1975*, USA State Of Department Web Sitesi, https://history.state.gov/milestones/1969-1976/helsinki, (20.07.2018).
[67] OSCE, *Conference on Security and Co-operation in Europe Final Act*, Helsinki, 1975, ss.14-58, https://www.osce.org/helsinki-final-act?download=true, (20.07.2018), s.23.
[68] OSCE , *a.g.e*., s.24.

yaşanmış ve enerji alanında güvensizlik ortamı hakim olmuştur.[69] Bununla birlikte, Sovyetler'in dağılması ile sona eren Soğuk Savaş'ın hemen sonrasında ekonomi alanında küresel ölçekli bir işbirliği sağlanabileceği yönünde oluşan yaygın pozitif algıya paralel olarak Enerji Şartı Anlaşması'na giden süreç başlamıştır.[70]

2000'li yılların hemen başında yaşanan 9/11 terör saldırıları neticesinde Afganistan ve Irak'ın işgal süreci başlamış ve enerji alanında hakim olan güvenlik ortamı söz konusu gelişmelerle beraber yeniden baltalanmıştır. Bununla birlikte, Ukrayna 2006, 2009 ve 2014 krizlerinin yanında Arap Baharı, IŞİD tehdidi ve İran'ın nükleer programı üzerindeki ihtilaflar nedeniyle ortaya çıkan durum neticesinde uygulanan ambargolar enerji güvenliği hususunu küresel siyasi ajandanın öncelikli maddelerinden biri haline getirmiştir.[71]

2.6) Enerji Güvenliği Kavramı ve Bileşenleri

20. yüzyılda enerji alanında yaşanan gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda enerji kavramında meydana gelen dönüşüm ve bu dönüşüme paralel olarak enerji kavramının petrolle özdeşleşen kullanımının farklı unsurları da içine alan bir muhteviyata erişmesi söz konusu olmuştur. Petrolle ilişkili olarak küresel düzlemde yaşanan gelişmelerin de etkisiyle, farklı kaynak maddelerden yararlanılması da mümkün hale gelmiş, enerjinin siyaset, ekonomi, toplumsal alanlardaki büyük etkisi de sürekli göz önünde bulundurulan ve güvenlik penceresinden bakılan bir statüye kavuşmuştur.

Enerji güvenliği kavramına yönelik olarak yapılan araştırmalara

---

[69] International Energy Charter Secretariat*, International Energy Security: Common Concept for Energy Producing, Consuming and Transit Countries*, 2015, https://energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/Thematic/International_Energy_Security_2015_en.pdf, (21.07.2018).

[70] International Energy Charter Secretariat, *The Energy Charter Process,* https://energycharter.org/process/overview/, (21.07.2018).

[71] International Energy Charter, *International Energy Security: Common Concept for Energy Producing, Consuming and Transit Countries,* https://energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/Thematic/International_Energy_Security_2015_en.pdf, (22.07.2018), s.8.

incelendiğinde, enerji güvenliğinin sağlanmasında birçok hususun değerlendirme kapsamına alındığı görülmektedir. Güvenlik kavramının kendi başına sahip olduğu muğlak anlam yanında, ülkelerin enerji kaynaklarına sahip olup olmaması, ülkelerin gelişmişlik düzeyleri, ülkelerin enerji kaynaklarına olan coğrafi yakınlıkları ve enerjinin küresel anlamda ülkelerin iktisatlarını devam ettirmede ve kalkınmalarında en önemli girdilerden olması, enerji güvenliği kavramının tanımlanmasında göz önünde bulundurulan ve kavramı kapsamlı hale getiren noktalar olarak dikkat çekmektedir.

Enerji güvenliği kavramının çeşitli tanımlamalarına bakıldığında genel olarak tedarik eden ülkelerin enerji güvenliği yönünde bir yorumlama yapıldığı görülmektedir. Enerji ithalatçısı ülkelerin enerjiye olan sürekli ve makul fiyatlı erişimi, enerji güvenliğini oluşturan en genel unsurlar olarak göze çarpmaktadır. Enerji güvenliğinin ithalatçı ülkeler nazarında değerlendirilmesi son yıllarda sert bir biçimde eleştirilen bir husus olmakla beraber, enerji ihracatçısı ülkelerin de enerji güvenliğinden söz etmeye başlaması, enerji güvenliği kavramının genel olarak tanımının yapılmasındaki bir diğer ihtilaflı husus olarak dikkat çekmektedir.

Enerji ithalatçısı ülkelerin enerji güvenliğinden anladığı, enerjinin sürekli ve sorunsuz biçimde makul fiyatlarla ithal edilmesi olarak yaygın kabul görürken; enerji ihracatçısı olan ülkeler ise enerji güvenliğini sahip oldukları enerji kaynaklarını kendi siyasi, ekonomik şartlarını ön planda tutarak, sahip oldukları enerji kaynaklarını küresel ölçekte stratejik bir biçimde enerji talep eden coğrafyalara pazarlamak ve söz konusu ticaretin gerçekleştirildiği ülkelerle bu alanda sorunsuz ilişkiler olarak tesis etmek olarak görmektedir. Bununla birlikte, ülkelerin iktisadi konumları, küresel siyasetteki konumları, enerji taşıma güzergahlarına olan konumları yine enerji güvenliği kavramının tanımlanmasındaki çeşitlendirmeyi sağlayan hususlar olarak dikkat çekmektedir.

Enerji güvenliği kavramının tanımlanmasını zorlaştırıcı bir diğer husus ise enerji dendiğinde bu kavrama hangi maddelerin dahil edildiğidir. Mevcut küresel konjonktürde enerji kavramından anlaşılan, ithalat ve ihracata konu olan temel

kaynaklar petrol, doğal gaz ve kömür olarak kabul edilse de, enerjinin ekonomik ve siyasi boyutları da göz önünde bulundurularak yapılan bir değerlendirmede, ülkesel kaynaklar olan yenilenebilir enerji kaynaklarının da bu kavrama dahil edilebileceği öngörülebilir. Enerji güvenliği kavramı ülkesel kaynakları da içinde barındırsa da, mevcut şartlar göz önünde bulundurulduğunda farklı devletler arasındaki ihtilafı ve hatta işbirliğini sağlayan kaynakların özellikle petrol ve doğal gaz olduğu genel kabul görmektedir. Yenilenebilir enerji gibi ülkesel kaynakların ise enerji güvenliği kavramı çatısı altında değerlendirilmesi daha çok bir iç politika meselesi mahiyetinde olması nedeniyle ekseri enerji güvenliği algısından uzak düşmektedir.

Enerjinin özellikle 1973 Krizi'yle beraber petrol kaynaklarına kesintisiz ve sorunsuz erişimi olarak değerlendirilen enerji güvenliği kavramı, küresel çapta yaşanan gelişmeler ışığında genişlemeye başlamıştır. Petrol tedarikinde yaşanan sorunlar ışığında kaynak ülkelerin çeşitlendirilmesine yönelik çabalarla elde edilmeye çalışılan enerji güvenliği, 80'li yıllarda yaşanan gelişmeler ışığında geri plana itilse de, 90'lı yıllarda yaşanan siyasi, ekonomik, askeri, toplumsal ve çevresel gelişmeler(SSCB'nin dağılması, Körfez Savaşı, doğal afetler, küresel ısınma) ile birlikte enerji konusunda da farklı yaklaşımlar ortaya çıkmış ve mevcut ajandanın konu başlıkları genişlemiştir.[72]

Küresel ölçekte yaşanan gelişmeler neticesinde enerji algılarında da değişiklikler meydana gelmiştir. 1970'lerde enerji kavramı petrolle özdeşleşmiş ve buna karşılık enerji güvenliği de petrole erişim olarak tanımlamış; yaşanan petrol krizleri neticesinde sürekli erişim durumu adil ve uygun fiyatlı olarak nitelenmiş ve son olarak 90'lardan itibaren çevresel sorunların da etkileri göz önünde tutularak enerji güvenliği kavramı farklı konu başlıklarını da kapsayacak biçimde genişleyerek şekillenmiştir.

Enerji güvenliğinin ne anlama geldiği veya ne ifade etmesi gerektiği

[72] Mitat Çelikpala, *''Enerji Güvenliği: NATO'nun Yeni Tehdit Algısı''*, Uluslararası İlişkiler Dergisi Web Sitesi, Cilt 10, Sayı 40 (Kış 2014), ss.75-99, http://www.uidergisi.com.tr/wp-content/uploads/2015/04/Celikpala-Enerji-Guvenligi.pdf, (22.07.2018), s.81.

üzerinde devletler genelinde farklı tanımlamalar yapılsa da, bu kavram üzerine görüş birliğiyle oluşturulmuş bir genel tanım mevcut değildir. Enerji güvenliği ilk etapta talep eden ülkeler nazarında değerlendirilen bir husus olsa da, yaşanan gelişmeler neticesinde arz eden ülkeler tarafından da dile getirilen bir hal almıştır. Buradan hareketle, talep merkezli yaygın görüş ışığında, enerji güvenliği en genel anlamıyla, Uluslar Arası Enerji Ajansı tarafından yapılan tanımlamaya göre, enerji kaynaklarına kesintisiz ve uygun fiyatlarla ulaşabilmek olarak kısaca tanımlanmıştır.[73] Bununla birlikte, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından hazırlanan rapora göre enerji güvenliği, farklı enerji kaynaklarına, makul fiyatlar ve yeterli miktarlarda sürekli erişim olarak tanımlanmıştır.[74] Talep eksenli anlayışın yanında arz eksenli enerji güvenliği anlayışına göre ise, enerji güvenliği kaynak maddeleri alan müşteri ülkelerle istikrarlı ilişkiler tesis etmek ve söz konusu gelirlerle kalkınmayı devam ettirmek olarak açıklanmaktadır.[75] Enerji kaynaklarının transit olarak geçtiği ülkelerin enerji güvenliği kavramına dönük olarak yapmış olduğu bir tanımlama olmamakla beraber; transit ülkelerin aynı zamanda ithalatçı ülkeler olmasından ötürü, enerji güvenliği algıları talep eksenli anlayışa yaklaşmaktadır.[76]

Arz ve talep eksenli anlamlandırmaların yanında, IEA'ya göre enerji güvenliği kısa dönem enerji güvenliği ve uzun dönem enerji güvenliği olarak iki başlığa ayrılmaktadır ve kısa dönem enerji güvenliği, enerji sisteminin küresel ölçekte yaşanan ani gelişmelere hızlı cevap verebilmesi olarak tanımlanmış; buna karşılık uzun dönem enerji güvenliği ise, enerji arzına küresel ekonomik gelişmeler ve çevresel ihtiyaçlarla ilişkili olarak zamanında yatırımlar yapılması olarak tanımlanmıştır.[77]

---

73 International Energy Agency (IEA), *Energy Security*, https://www.iea.org/topics/energysecurity/, (22.07.2018).

74 Hisham Khatib, *''Energy Security''*, World Energy Assessment, UNDP(United Nations Development Programme- Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) Web Sitesi, 2000, http://www.undp.org/content/dam/aplaws/publication/en/publications/environment-energy/www-ee-library/sustainable-energy/world-energy-assessment-energy-and-the-challenge-of-sustainability/World%20Energy%20Assessment-2000.pdf, (24.07.2018).

75 International Energy Charter, *a.g.e.*, (24.07.2018), s.10.

76 International Energy Charter, *a.g.e.*, (24.07.2018), s.17.

77 IEA, *a.g.e.*, (24.07.2018).

Bu doğrultuda enerji güvenliği kavramının 4 ana unsur üzerinden tanımlanması mümkündür: Mevcudiyet, erişilebilirlik, hesaplılık ve sürdürülebilirlik.[78] Buna göre;

Mevcudiyet, enerji kaynaklarının tükenme olasılığı, yeni enerji kaynaklarının bulunması ve teknolojik imkanların geliştirilmesi de göz önünde tutularak enerji kaynaklarının ihtiyaç halinde bulunabilmesi durumu,

Erişilebilirlik, enerji talep eden aktörlerin mevcut kaynaklara rahatlıkla ulaşabilmesi durumu,

Hesaplılık, enerji kaynaklarına olan bağımlılık ve enerjiye ihtiyaç duyan ülkenin ekonomik şartları göz önünde bulundurularak, enerji kaynaklarına erişimin makul fiyatlarla gerçekleştirilebilmesi durumu,

Sürdürülebilirlik, talep edilen enerji kaynağına sürekli ve sorunsuz biçimde erişebilme durumu olarak ifade edilebilir.[79]

Tablo 2-5: Enerji Güvenliği: Unsurlar, Bileşenler ve Olası Tehditler

Unsurlar	Bileşenler	Olası Tehditler
Mevcudiyet	Üretici ülkelerin fiziksel donanımı Ticari koşullar üzerinde üretici, tüketici ve transit ülkelerin mutabakatı Üretim, ulaşım, dönüştürme, saklama ve dağıtımda teknolojik çözümler Sermaye yatırımı Güvenilir yasal ve düzenleyici yapılar Çevresel ve düzenleyici hususlarda uyum	Kaynakların tükenmesi Kalkınma fırsatları üzerinde sınırlamalar(kaynak-milliyetçisi politikalar, devletler arası sözleşmeler) Altyapı konumlandırmalarında sorunlar Sürdürülebilir yatırıma olanak sağlamayan ekonomik, yasal, düzenleyici etkiler

[78] Shodganga, *Energy Securty Concept in International Relations*, http://shodhganga.inflibnet.ac.in/bitstream/10603/25150/11/11_chapter_3.pdf, (24.07.2018), s. 61-62.
[79] Mitat Çelikpala, *a.g.e.*, s.85-86.

Güvenirlik	Sağlam, dayanıklı ve çeşitlendirilmiş enerji zinciri Yeterli rezerv kapasitesi Terör saldırıları, olumsuz hava koşulları ve siyasi çalkantılara yönelik kısa ve uzun dönemli koruma Küresel enerji piyasasının işleyişi üzerine yeterli bilgiye sahip olmak	Enerji sistemlerinin doğal afetlerden etkilenmesi Kötü yönetim ve yatırım nedeniyle başarısızlık Askeri saldırı veya tehdidi ve terörist saldırılar Siyasi yaptırımlar(ambargolar, yaptırımlar)
Hesaplılık	Düşük fiyat değişkenliği Şeffaf fiyatlandırma Gelecek fiyatlar üzerine gerçekçi beklentiler- hesaplılık yalnızca enerjinin fiyatıyla ilgilenen bir unsur değil aynı zamanda gelecek fiyatı üzerinde mevcut fiyattan hareketle yapılan tahmindir Fiyatların kısa dönem değişiklikleri ve uzun dönem döngüsünde tüm masrafları içermesi	Rezervlerin tükenmesi sonucu maliyetin artması Yüksek enerji yoğunluğu nedeniyle aşırı talep ve makul fiyat politikalarının üretilememesi Enerji güvenliği hususunda çevresel hassasiyetli bakış açısının olmaması, İklim değişikliği ve sürdürülebilirliği engelleyebilecek diğer tehditlerin ivedilikle ele alınmaması
Sürdürülebilirlik	**Sera gazı ve diğer kirletici maddelerin düşük emisyonu** **Çevresel kaliteyi düşürecek yerel, bölgesel ve küresel tehditlere en az katkı** **İklim değişikliği etkilerine karşı enerji sistemlerinin korunması**	**Enerji güveliği üzerine dar bakış açısı ve bu yönde politikalar** **İklim değişikliğinin etkileri**

Kaynak: Jonathan Elkind, *Energy Security: Economics, Politics, Strategies and Implications*, Brookings Institution Press, Washington D.C., 2010, s.122.

Enerji güvenliği kavramını anlamlandırmada bir başka yaklaşım da düzey merkezli yaklaşımdır. Buna göre, küresel ölçekli enerji güvenliği kaynakların yeterliliğinin garanti altına alınması, bölgesel ölçekli enerji güvenliği enerji ticaret ve ağının sağlama alınması, devlet ölçekli enerji güvenliği enerji arzı güvenliğinin sağlanması ve tüketici ölçekli enerji güvenliği ise tüketici talebinin tatmin edici düzeyde karşılanması olarak tanımlanmıştır.[80]

Enerji güvenliğinin sağlanmasındaki diğer önemli noktalar ise, var olan

[80] Hisham Khatib, *a.g.e.*, 113.

enerji kaynaklarına sağlıklı erişimin olabilmesi dolayısıyla bu kaynaklar üzerindeki denetim ve söz konusu kaynaklara makul fiyatlarla ulaşılabilinmesidir. Fiziki denetim ve ekonomik tutarlılık hususlarının sağlanması ise Frank Umbach'a göre 4 şekilde mümkündür:

- Enerji tedarikinde tek bir bölgeye bağımlı olmadan, enerji kaynak bölgelerinde çeşitliliğin sağlanması,
- Enerji temininin tek bir enerji kaynağından yapılmaması ve dolayısıyla enerji elde edilen kaynak maddelerin çeşitlendirilmesi,
- Farklı enerji kaynaklarına ve iç enerji kaynaklarına yatırım yapılması,
- Son olarak ise enerjinin belirli bir süre için stratejik amaçlarla depolanması.[81]

Yergin'e göre ise enerji güvenliğinin sürdürülebilmesinde ilk ve en önemli nokta kaynak bölgelerin çeşitlendirilmesi gelmekte ve Umbach'tan farklı olarak Yergin dirençlilik, uluslararası pazara entegrasyon ve son olarak bilginin önemi gibi noktalara da önem atfetmektedir.[82] Çeşitlendirme hususu hem arz hem de talep ayağında satıcı ve müşterilerin oluşturduğu enerji piyasasını istikrarlı hale getirme noktasında önemli görülmektedir; zira tek kaynağa ve pazara yönelik politikaların, söz konusu unsurların birinde meydana gelebilecek bir aksamada uluslararası enerji piyasasında menfi bir etki yapması muhtemeledir. Bununla beraber, dirençlilik enerji arz sisteminde meydana gelebilecek sorunlar ve bunların yol açtığı hasarlara yönelik olarak, stratejik rezervlere sahip olma, yeterli depolama kapasitesine sahip olma gibi unsurları içinde barındırarak söz konusu sorunlu zamanlarda enerji güvenliğini sağlamayı öngörmektedir. Üçüncü faktör ise, tek bir enerji piyasasının olduğu bilincinden hareketle izlenecek politikaların söz konusu sistemde yol açacağı

81 Frank Umbach, *"Global Energy Supply and Geopolitical Challenges"*, Asia and Europe-Cooperating for Energy Security: A CAEC Task Force Report, Haz. François Godement, Françoise Nicolas, Taizo Yakushiji, Paris, Centre Asie Ifri- Institut Français des Relations Internationales, 2004, s.141.

82 Daniel Yergin, *Ensuring Energy Security*, Foreign Affairs Web Sitesi, Mart-Nisan 2006 Sayısı, https://www.foreignaffairs.com/articles/2006-03-01/ensuring-energy-security, (25.07.2018), s.76.

etkilerin de hesaba katılarak enerji güvenliğinin sağlanması yönünde adımlar atılması olarak özetlenebilir. Son olarak, enerji piyasasının kriz anlarında hükümet ve özel sektör düzeyinde isabetli ve doğru zamanlı bilgi paylaşımının söz konusu krizi yumuşatıcı bir etkiye sahip olacağı Yergin tarafından savunulmaktadır.[83]

Tablo 2-6: Ülkelerin enerji ihtiyaç ve kullanımları bazında enerji güvenliği algıları

Ülkelerin Enerji Güvenliği Algıları	Ülkelerin Özellikleri	Ülkelerin Enerji Güvenliğinde Öncelikleri
Endüstrileşmiş Enerji İthalatçısı Ülkeler	-Kişi başına düşen GSYH 10,065$ üzerinde -Kişi başı enerji tüketimi 3,000 kgoe üzerinde -İç enerji arzı ve talebi arasında büyüyen fark -İyi kurulmuş enerji altyapısı	-Enerji tedarikinin engellenmesinden sakınma -Enerji kaynaklarını çeşitlendirme -Enerji altyapısıyla ilgili güvenlik endişeleri -İthal ham maddelere bağımlılığı azaltıcı teknolojik çözümler
Ana Hidrokarbon İhracatçısı Ülkeler	-260$ ve 52.000$ arasında değişen kişi başı GSYH -262 kgoe ve 26,888 kgoe arası değişen kişi başı enerji tüketimi -Enerji yoğunluğunda farklı görünümler -Enerji kaynaklarında yakın gelecekte yeterlilik -Enerji ihracatında altyapının geliştirilmesine yönelik ihtiyaç -Küresel enerji fiyatlarına bağlı olarak ekonomilerin yüksek etkilenme durumu	-Makul fiyatlarla uzun dönemli pazar -Enerji ihracatı için pazar çeşitlendirmesi -Sermaye ve finansman için güvenli yatırım ortamı yaratma -Bu gruptaki daha az gelişmiş ülkeler için vatandaşların temel enerji ihtiyaçlarını karşılama ve enerji servisleri için etkili talep yaratma
Enerji İhtiyacı Hızlı Büyüyen Gelişmekte Olan Ülkeler	-620$ ve 6,770$ arasında değişen kişi başı GSYH -514kgoe ve 2,425kgoe arasında değişen kişi başı enerji tüketimi -Enerji yoğunluğunda farklı görünümler -Grubun tüm ülkelerinde olmasa da iç enerji altyapısında hızlı gelişim -Ekonomide enerji fiyatlarındaki dalgalanmaya yönelik kırılganlık	-İthal enerji alanında büyüyen taleple başa çıkabilme kabiliyeti -Enerji arz kaynaklarının çeşitlendirilmesi -Sermaye ve finansman için güvenli yatırım ortamı yaratma -İthal ham maddelere bağımlılığı azaltıcı teknolojik çözümler -Vatandaşların temel enerji ihtiyaçlarını karşılama ve enerji servisleri için etkili talep yaratma
Orta Gelirli Enerji İthalatçısı Ülkeler	-826$ ve 10,065$ arasında değişen kişi başı GSYH -Grup genelinde 1,631kgoe dünya ortalamasına yakın kişi başı enerji tüketimi -Enerji yoğunluğunda farklı görünümler -Enerji altyapısında gelişmemişlik -Ekonomide enerji fiyatlarındaki dalgalanmaya yönelik kırılganlık	-İthal enerji alanında büyüyen taleple başa çıkabilme kabiliyeti -Sermaye ve finansman için güvenli yatırım ortamı yaratma -Vatandaşların temel enerji ihtiyaçlarını karşılama ve enerji servisleri için etkili talep yaratma

[83] Daniel Yergin, *a.g.e.*, s.76.

Düşük Gelirli Enerji İthalatçısı Ülkeler	-Kişi başı GSYH 826$ altında -Kişi başı enerji tüketimi 500kgoe altında -Enerji altyapısında yüksek gelişmemişlik -Ekonomide enerji fiyatlarındaki dalgalanmaya yönelik yüksek kırılganlık	-İthal enerji alanında büyüyen talepleşe başa çıkabilme kabiliyeti -Sermaye ve finansman için güvenli yatırım ortamı yaratma -Vatandaşların temel enerji ihtiyaçlarını karşılama ve enerji servisleri için etkili talep yaratma

Kaynak: Dünya Bankası Enerji Güvenliği Meseleleri, http://documents.worldbank.org/curated/en/464811468175435408/pdf/361100ENGLISH01gy1Security01PUBLIC1.pdf, (27.07.2018).

Enerji güvenliğinin sağlanabilmesinde en önde gelen faktörlerden biri de, enerji kaynaklarına sahip bölgelerdeki siyasi, ekonomik ve toplumsal koşulların enerji kaynaklarının başka ülkelere aktarılması yönünde elverişli olmasıdır. Enerji kaynaklarına sahip bölgelerin güvenliği şüphesiz küresel ölçekli bir meseledir. Söz konusu kaynaklara sahip ülkelerde siyasi, ekonomik istikrarın var oluşu, enerji kaynaklarının diğer bölgelere daha kolay aktarılabilmesindeki en önemli hususlardan biri olarak göze çarpmaktadır. Siyasi ve ekonomik istikrarın olmadığı; ancak enerji kaynaklarının yoğun bir biçimde var olduğu ülkelerden mevcut kaynakları tedarik etmenin bir çok zorluğu olduğu aşikardır. Geçmişte İran, Irak, Meksika gibi örneklerde somutlaştığı üzere, siyasi ve ekonomik şartların istikrarlı olmaması halinde yaşanabilecek sorunların küresel ölçekte sonuçları olacağı görülmüştür. Dolayısıyla öncelikli olarak enerji kaynaklarına sahip bölgelerdeki güvenliğin sağlanması, enerji güvenliğinden söz edilebilmesi için çok önemli bir yere sahip olmaktadır.

Enerji güvenliğinin sağlanmasındaki bir diğer önemli husus ise şüphesiz kaynak temin edilen bölgelerin çeşitlendirilmesi ve enerji elde edilen maddelerin çeşitlendirilmesidir. Enerji tedarikinde yalnızca bir bölgeye bağımlı kalınması durumunda, enerjiyi ithal ve ihraç eden aktörler arasında yaşanacak sorunların enerji tedarikinde de sorunlar yaratabileceği gerçeği günümüzde yaygın kabul gören bir gerçektir. 2014 yılında Rusya'nın Kırım'ı ilhakı neticesinde Rusya ve Ukrayna özelinde yaşanan kriz neticesinde yaşanan doğal gaz krizi bunun en somut örneklerinden birini teşkil etmektedir. Enerji kaynak bölgelerinin çeşitlendirilmesi,

enerjinin kesintisiz olarak temin edilmesi ilkesinin sağlanmasındaki en önemli hususlardan biri olarak göze çarpmaktadır. Çeşitlendirmenin bir diğer ayağı ise, kaynak maddelerin çeşitlendirilmesidir. Enerji güvenliğinin sağlanmasında kaynak maddelerde de çeşitlendirmeye gidilmesi enerjiye kesintisiz erişim ilkesinin sağlanmasında büyük bir öneme sahiptir. Enerji temin eden ülkelerdeki tek kaynağa yönelik bağımlılığın, söz konusu maddeye erişimin kesilmesi halinde yaşayacağı kriz ortamının önüne geçilebilmesindeki en önemli hususlardan bir tanesi de enerji temin edilen maddelerin çeşitlendirilerek enerji temininin kesintisiz hale getirilebilmesi olarak görülmektedir.

Enerji güvenliğini sağlamada önem arz eden bir diğer nokta ise enerji nakil hatlarını içine alan ulaştırma hususudur. Enerji kaynaklarının ihracatçı coğrafyalardan ithalatçı coğrafyalara güvenli bir biçimde aktarılması, güncel küresel siyasetin de önemli başlıklarından birini oluşturmaktadır. Enerji kaynaklarının kara yoluyla, deniz yoluyla, boru hatlarıyla taşınması neticesinde, söz konusu ulaşım hatlarının da güvenlik altına alınması, enerjinin dolaşımı açısından elzem bir mahiyette görünmektedir. Enerji kaynaklarının kara yoluyla taşındığı durumlarda, mevcut güzergahtaki bölgelerin ulaşım açısından güvenli olması gerektiği, taşınan enerjinin yerine sorunsuz bir biçimde aktarılması açısından önem arz etmektedir. Aktarma güzergahlarında yaşanacak sorunların küresel ölçekte sorunlar yaratabileceği ihtimali genel kabul gören bir gerçekliktir. Bununla birlikte, enerjinin deniz yoluyla aktarılması durumunda ise kara yollarına benzer bir biçimde yine güzergah güvenliğinin sağlanması elzem görülmektedir. Deniz yoluyla yapılan taşımacılık sırasında, güzergahta bulunan boğazların güvenliği, gemilere yönelik korsan saldırıların önüne geçilebilmesi, kısacası hem ulusal hem de uluslar arası sulardaki güvenlik ortamının sağlanmış olması enerjinin aktarılmasındaki önemli noktalardan bir tanesi olarak göze çarpmaktadır. Son olarak, enerji nakil hatlarının güvenliğinin sağlanması enerji güvenliğinin oluşumundaki önemli hususlardan bir tanesi olarak dikkat çekmektedir. Enerji nakil boru hatlarına yönelik olarak gerçekleştirilebilecek saldırıların birden fazla ülkeyi olumsuz olarak etkileyebilecek mahiyette olmasına geçmişte şahitlik edilmiştir. Türkiye'de yaşanan terör sorunu bağlamında, enerji nakil hatlarına gerçekleştirilen saldırılar bu durumun en somut

örneklerinden biri olarak göze çarpmaktadır. Enerji nakil hatları üzerindeki güveliğin sağlanması, enerji temininde kesintisizlik ilkesinin sağlanmasının önemli bir ayağını teşkil etmektedir.

Enerji güvenliğinin sağlanmasındaki bir diğer önemli nokta ise enerji kaynaklarının stratejik olarak depolanması olarak görülmektedir. Enerji temininde yaşanacak kısa vadeli sorunların önüne geçilebilmesindeki en önemli faktörlerden bir tanesi stratejik rezervlere sahip olmaktır. Enerji kaynaklarının günümüzde çok kritik bir girdi olması halinden hareketle, enerji tedarikinde yaşanabilecek kısa vadeli sorunların yaratacağı siyasi, ekonomik, askeri ve toplumsal sorunların engellenebilmesi yönündeki en önemli noktalardan bir tanesi olarak dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda, küresel örgütlerin üyelerine getirdiği belirli bir zaman içerisinde tüketilebilecek enerji kaynaklarına sahip olma zorunluğunun yanında, çeşitli devletlerin bu yönde stratejik rezerv ayırmaları bu durumun en somut örneklerini teşkil etmektedir.

2.7) Enerji Güvenliğini Ele Alan Uluslar Arası İlişkiler Teorileri

Uluslararası ilişkileri daha iyi anlama, analiz etme ve şekillendirme amacıyla oluşturulan teoriler, enerji güvenliği kavramını açıklama noktasında da önemli aşama kaydetmişlerdir. Bu noktada, **Realizm, Liberalizm, Kopenhag Okulu** ve bu yaklaşımdan filizlenen **Bölgesel Güvenlik Teorisi, Kurumsalcı yaklaşım** gibi uluslararası ilişkileri farklı açılardan değerlendiren bakış açıları enerji güvenliği kavramını da kendilerine has bakış açılarıyla değerlendirmişler ve enerji alanında güvenliğin sağlanmasında farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bu noktada öncelikli olarak söz konusu yaklaşımlar ana hatlarıyla açıklanıp enerji güvenliği ile olan ilişkileri değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Uluslararası ilişkiler disiplininin en önemli yaklaşımlarından biri olan **Realist** bakış açısı, küresel siyaseti anlamlandırma da aktör olarak yalnızca devletleri kabul etmekte; buna karşılık uluslararası, ulus üstü örgütler, bireyler, çıkar grupları gibi devlet dışı aktörlerin küresel politikada bir yere sahip olmadığını kabul

etmektedir. Realist yaklaşıma göre, bireylerin kötü ve saldırgan bir doğaya sahip olduğu, bireyler arasında güç ve çıkar odaklı bir ilişki ağının hüküm sürdüğü ve bu doğrultuda bireylerin meydana getirdiği devletlerin de güç ve çıkar odaklı bir bakış açısına sahip olduğu ve devletler arasında da bireyler arasında olduğu gibi güç ve çıkar gibi temel iki unsurla şekillenen bir anarşi ortamının var olduğu öne sürülmektedir. Buradan hareketle, devletler güçlerini maksimize ederek varlıklarını koruma yoluna gitmekte ve dolayısıyla savaş, çatışma gibi olgular küresel politikanın ayrılmaz bileşenleri görünümünde olmaktadır. Devletlerin yegane amacının kendi varlıklarını sürdürmek olduğu ve söz konusu ulusal güvenliği tesis etmede güçlerini maksimize ederek diğer kötü ve saldırgan aktörler olan devletlerden korunmanın en önemli amaç olduğu kabul görmektedir.

Realist teorinin ulusal güvenliğe dayanan algısına göre, enerji güvenliği ve ulusal güvenlik ayrılmaz bütündür ve enerjinin güç ile olan kuvvetli bağından ötürü enerji güvenliği olmadan ulusal güvenlikten bahsetmenin mümkün olamayacağı iddia edilmektedir. Bununla birlikte, realistlerin küresel politikayı güç odaklı algılamasına paralel olarak, nihai gücü elde etmede enerjinin sahip olduğu önem ve enerji güvenliğinin sağlanması ve bu minvalde enerji kaynaklarının askeri güç de dahil olmak üzere çeşitli yollardan elde edilmesi elzem görülmektedir.[84] Bununla beraber, kısıtlı enerji kaynakları üzerinde yaşanan hakimiyet mücadelesi Realist yaklaşım temsilcilerine göre 0 toplamlı bir oyun olarak görülmektedir.[85] Realizmin ulusal güvenlik odaklı bakış açısına paralel olarak, enerji güvenliği ulusal güvenliği sağlamaya yönelik olarak sahip olunacak gücün önemli bir bileşeni olarak görülmüş ve enerji güvenliği de bu bakış açısı etrafında şekillenmiştir.

Uluslararası ilişkiler literatürüne güvenlik ve güvenlikleştirme üzerine yaptıkları çalışmalarla damga vuran **Kopenhag Okulu**, küresel politikayı anlamlandırmada başlangıç noktasını güvenlik olgusu olarak belirlemiş ve küresel

[84] V. Andrei Belyi, *Energy Security in International Relations (IR) Theories*, National Research University Web Sitesi, https://www.hse.ru/data/339/636/1233/ReaderforLecturesOnEnergySecurity.doc, (29.07.2018), s.3.
[85] Shodhganga, *a.g.e*., s.73.

ilişki ağını bu olgudan hareketle şekillendirmiştir. Ancak güvenlik olgusunu askeri bir düzlemden farklı boyutlara taşıma çabası içerisinde olan Okul'un en önemli temsilcilerinden olan Buzan'a göre göre güvenliğin sektörleri vardır ve söz konusu sektörler askeri düzlem başta olmak üzere siyasi, ekonomik, toplumsal ve çevresel olmak üzere beş farklı bölümden oluşmaktadır.[86] Kopenhag Okulu'na göre herhangi bir konunun güvenlik meselesi haline gelmesi *''speech-act/söz-edim"* olarak ifade edilen, meselenin güvenlik odaklı dile getirilerek güvenlikleştirilmesiyle inşacı bir biçimde meydana gelmektedir.[87]

Askeri güvenlik odaklı Realist yaklaşıma eleştirel olarak yaklaşan ve güvenlik kavramını askeri algının haricinde siyasi, ekonomik, sosyal ve çevresel düzlemlere de genişleten Kopenhag Okulu'na göre anarşinin hakim olduğu küresel sistemde devletlerin söz konusu sektörlerde güvenli hale ulaşmalarında enerji olgusuna yüksek önem atfettikleri; bununla birlikte nihai güvenliğe ulaşmada enerji güvenliğinin sağlanmasının önemli bir basamak olarak kabul edildiği görülmektedir.[88] Enerjinin siyasi, ekonomik, askeri, toplumsal ve çevresel alanlardaki önemli çıktıları olduğu gerçeği üzerinde duran yaklaşım, söz konusu sektörlerde güvenlik haline ulaşmada enerjinin önemini vurgulamakta, bu süreçte enerjiyi bir bileşen olarak tarif etmektedir.

Kopenhag Okulu'nun uluslararası ilişikler literatürüne kazandırdığı, belirli bir coğrafi alanda bulunan ülkeler arasında güvenlik alanında bağımlılığa neden olan tehditlerin bulunduğunu varsayan ve güvenlik algısını bölgesel düzleme oturtan **Bölgesel Güvenlik Teorisi'ne** göre enerji güvenliği, iki veya daha fazla ülke arasında enerji alanında var olan ve üretim, ihracat, ithalat, taşımacılık gibi farklı konu başlıklarını içerisinde barındıran karşılıklı etkileşim olarak görülmektedir. Söz konusu etkileşimin ise, enerji ithal eden ülkeler ve bölge ülkeleri arasında bir bağımlılık durumu meydana getireceği ve söz konusu durumun güvenlik açısından

---

[86] Buzan, *a.g.e.*, s.37.
[87] Başar Baysal- Çağlar Lüleci, *Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme Teorisi*, Güvenlik Stratejileri Dergisi, yıl:11, sayı:22, Dergi Park Web Sitesi, ss.61-95, http://dergipark.gov.tr/download/article-file/84601, (29.07.2018), s.63.
[88] Shodhganga, *a.g.e.*, s.69.

bir tehdit olarak algılanacağı genel varsayımları olarak dikkat çekmektedir.[89]

Uluslararası ilişkileri, Realizm'in çatışmacı güç mücadelesi ve devlet merkezli değerlendirme algısına karşılık, işbirliği ve barış ekseninde ele alan **Liberal** yaklaşım, devlet dışı aktörlerin yanı sıra bireylere, ulus altı/arası/üstü kurumlara yüklediği önemle öne çıkmakta ve Realist yaklaşımın öne sürdüğü anarşi ortamının kurumsallaşma ile söz konusu çatışma ve korku ortamının etkisiz hale getirilebileceği ve işbirliğinin sağlanabileceği savları üzerinde durmuştur.[90] Bununla birlikte özgürlük, siyasi katılım, mülkiyet ve fırsat eşitliği gibi ilkeler de Liberalizm'in küresel siyaset algısında önem atfettiği hususlar olarak göze çarpmaktadır.[91] Söz konusu değerlere sahip demokratik rejimlerin arasındaki barış ve işbirliğinin önemine dikkat çeken Liberalizm, söz konusu değerlerin ulusal sınırların dışına taşınmasına da yüksek önem vermiş; bununla beraber söz konusu değerlere sahip devletler arasında bozulmayacak bir barış ortamının olacağını öne sürmüştür.

Yukarıda bahsedildiği üzere, devlet dışı aktörlere de önem atfeden ve adalet, özgürlük, eşitlik, mülkiyet, serbest ticaret ve piyasa ekonomisi gibi unsurlar üzerinden şekil alan Liberal teoriye göre, enerji güvenliği ekonomik bir bakış açısıyla ele alınmakta; bununla birlikte makul enerji fiyatlarının bölgesel ve küresel işbirliğiyle oluşturulabileceği kanısı hüküm sürmektedir.[92] Liberallere göre hem devlet hem de devlet dışı aktörler arasında yapılacak olan işbirliği neticesinde enerji kaynaklarından azami seviyede faydalanmak mümkündür ve bu vesileyle enerji güvenliği sağlanabilecektir. Böylelikle, enerji alanında yapılacak işbirliği neticesinde, küresel barışa yönelik somut adımların atılacağı kaydedilmiş, bu minvalde enerji güvenliğinin küresel barış, kalkınma üzerine yapacağı müspet katkı üzerinde durulmuştur.

---

[89] Belyi, *a.g.e.*, s.3-4.
[90] Tayyar Arı, *Uluslar Arası İlişkiler Teorileri*, MKM Yayıncılık, 8.Baskı, Nisan 2013, Bursa, s.306.
[91] Stefano Recchia, *''Liberalism in International Relations''*, International Encylopedia of Political Science, der. Bertnard Badie, Dirk-Berg Schlosser, Leonardo Morlino, Los Angeles, 2011, ss.1434-1439, http://www.stefanorecchia.net/1/137/resources/publication_1040_1.pdf, , (31.07.2018), s.1434-1435.
[92] Shodganga*, a.g.e.*, s.73.

Realist yaklaşıma uluslar arası ilişkilerin anarşik yapısı, devletlerin bencil ve maddi koşullarını kullanarak hayatta kalma mücadelesi veren ve küresel ilişkilerde belirsizliğin hakim olduğu varsayımlarıyla benzeyen **Kurumsalcı** yaklaşıma göre, Realizm'in aksine devletler arası bir işbirliğinin mümkün olabileceği kanısı hüküm sürmektedir. Bununla birlikte, küresel düzlemdeki belirsizlik ortamının devletler arasındaki işbirliğiyle ortadan kaldırılabileceği, söz konusu işbirliğinin ise yine devletlerin doğası gereği sahip olduğu bencillik ve faydacılık dürtüleri üzerinden gerçekleşebileceği savunulmaktadır.[93] Ek olarak, kuralların, normların, pratiklerin ve karar verme prosedürlerinin önemi üzerinde duran Kurumsalcılar, söz konusu unsurların uluslararası ilişkilerin belirsiz, çatışmacı ve anarşik doğasının üstesinden gelinebileceğini öne sürmektedirler.[94]

Yukarıda belirtilen algıdan hareketle, Kurumsalcılar enerji güvenliğinin sağlanmasında kurumların önemini vurgulamakta; enerjinin küresel ölçekteki gelişmeler ışığında kazandığı önem neticesinde, aktörler arasında oluşan/oluşturulan kurumların enerji güvenliğini sağlamanın yanında, çevresel tehditlere yönelik de tedbirlerin alınabileceği görüşünü savunmaktadır.[95] Kurumlara saygının daha güvenli bir atmosferi doğuracağını savunan bu yaklaşım kendi içerisinde ikiye ayrılmaktadır: **Rasyonel Seçim Kurumsalcılığı**, kurumların aktörler tarafından fayda maksimizasyonu için kullanıldığı ve aktörlerin davranışlarını etkileyen kural temelli kurumsal iklime maruz kalmanın yanında, ortaya çıkan sonuçların aktörlerin seçimleri ve kurumlar tarafından şekillendiğini savunmakta; **Tarihsel Kurumsalcılık** ise, kurumların işlevsel nedenlere dayanarak kurulmadığı, kurumların ve politikaların köklerinin anlaşılmasında tarihsel sürecin incelenmesi gerektiğinin yanında, ortaya çıkan sonuçların tarih tarafından şekillendirildiği görüşünü öne sürmektedir.

---

[93] Anne-Marie Slaughter, *International Relations, Principal Theories,* Priceton Üniversitesi Web Sitesi, https://www.princeton.edu/~slaughtr/Articles/722_IntlRelPrincipalTheories_Slaughter_20110509zG.pdf, (31.07.2018), s.3.

[94] Anne-Marie Slaughter*, a.g.e*., s.4.

[95] Nalin Kumar Mohapatra, *''Energy security paradigm, structure of geopolitics and international relations theory: from global South perspectives"*, Geojournal Dergisi, sayı:82, 2017, ss.683-700, Springer Portfolyo Kurumu Web Sitesi, https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2Fs10708-016-9709-z.pdf, (31.07.2018), s.695.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
BALKANLAR ve ENERJİ GÜVENLİĞİ

Balkanlar ve Güney Doğu Avrupa olarak adlandırılan bölge tarih içerisinde birçok farklı medeniyeti bünyesinde barındırmış, birçok savaşa ev sahipliği yapmış ve jeopolitik anlamda küresel siyasette her daim yüksek önem atfedilen bir bölge olarak önemini korumuştur.

Bu bölümde ilk olarak Balkanlar olarak adlandırılan bölgenin genel görünümü üzerine kısaca bilgi verilecek, Balkan tarihine kısaca değinilecek ve Balkanlar'da enerji güvenliği hususu önce bölgesel ölçekli daha sonra ülke bazlı olarak incelenecektir. Başlangıç olarak, Balkanlar olarak adlandırılan bölgenin tanımlanması üzerinde durulması elzem görülmektedir.

3.1) Balkanlar: Etimoloji, Coğrafya ve Nüfus

Balkanlar olarak adlandırılan ve güncel küresel siyasette aynı zamanda Güney Doğu Avrupa olarak da isimlendirilen bölgenin isim kökeni Türkçe olmakla beraber, ''Bataklık ormanlarla kaplı dağlar'' anlamını ihtiva etmektedir.[96] Balkanlar olarak adlandırılan bölgenin coğrafi sınırları kuzeyde Tuna ve Sava nehirleri, güneyde Akdeniz, doğuda Karadeniz, güneydoğuda Ege, güneybatıda ise İyonya denizi tarafından çizilmekte; bununla beraber siyasi açıdan ise kimi kaynaklarca Hırvatistan ve Slovenya hariç tutularak Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Karadağ, Kosova, Makedonya, Romanya, Sırbistan, Yunanistan ve Türkiye'nin Trakya'daki topraklarını ve birçok farklı etnisiteyi içine alan bir kompozisyondan oluştuğu kabul edilmektedir.[97]

---

[96] Marek Stachowski, *''AVRUPA balkan(lar)ı, TÜRKÇE bal(yk) ve BUNLARIN ASIL ANLAMLARI SORUNU''*, Türkbilig Dergisi, 2014/27, çev. Mustafa Ağca, ss.155-159, http://dergipark.gov.tr/download/article-file/143304, (01.08.2018), s.158-159.

[97] BİLGESAM, *Balkanlar ve Türkiye: Bilge Adamlar Kurulu Raporu*, 2014, Rapor no:64, 2014, http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-96-20150203356balkanlar-ve-turkiye.pdf, (01.08.2017), s.13-14.

Tablo 3-1: Balkanlar Fiziki Haritası

Kaynak: Harita Genel Müdürlüğü, https://www.harita.gov.tr/urun-214-balkanlar-fiziki-haritasi-.html, (02.08.2018).

Balkanların en önemli coğrafi özellikleri şüphesiz dağlık ve ormanlık bir bölgeden oluşması ve birçok nehir tarafından parçalara ayrılmasıdır. Söz konusu coğrafi özellikler neticesinde ulaşım ve iletişim ağı günümüze dek olumsuz etkilemiş ve bölgede bulunan farklı etnik kökenlerin kaynaşmasını zor hale getirmiştir. Yüksek kesimlerde yaşayan halklar genel olarak kimliklerini koruyarak daha özgür bir yaşam sürmüş; buna karşın alçak kesimlerde yaşayan halklar içinde bulunduğu dönemin sosyo-ekonomik şartlarına uyum sağlamıştır.

Balkan coğrafyasının nüfus yapısı incelendiğinde, birçok farklı etnik köken, dil ve din olduğu dikkat çekmekte; söz konusu bölgenin heterojen bir niteliğe sahip olduğu görülmektedir. Türkler, Boşnaklar, Arnavutlar, Karadağlılar, Sırplar, Makedonlar vs. birçok etnik grup yanında yine aynı oranda dil konuşulmakta; bununla birlikte bölgede Hristiyan Ortodoksluk ve Katolikliğin yanında İslam hakim semavi dinler olarak göze çarpmaktadır. 2010 yılı nüfus sayımlarına göre, Balkan coğrafyasının en kalabalık ülkesi(Türkiye topraklarının yalnızca bir kısmının Balkan coğrafyasında olması nedeniyle hariç tutulmaktadır) 19,71 milyonluk nüfusuyla Romanya olarak gözükmekle beraber, güncel olarak toplam Balkan nüfusunun Türkiye hariç 60 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir.[98]

Tablo 3-2: Balkan Ülkelerinin Nüfusları

Ülkeler	Nüfus(Milyon)
Arnavutluk	2,876
Bosna-Hersek	3,517
Bulgaristan	7,128
Hırvatistan	4,171
Karadağ	0.622,781
Kosova	1,816
Makedonya	2,081
Romanya	19,071
Sırbistan	7,057
Slovenya	2,065
Yunanistan	10,075
Türkiye	79,051
Toplam	139,53

Kaynak: Dünya Bankası, https://www.worldbank.org/, (02.08.2018).

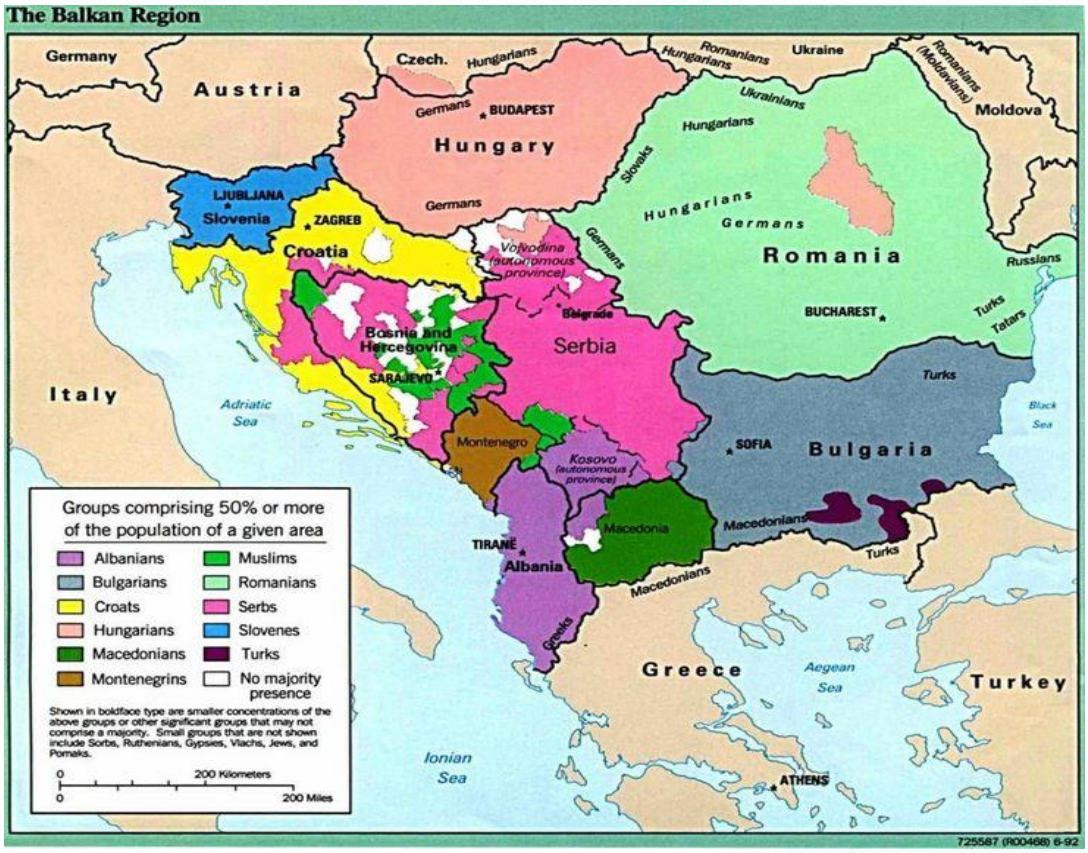
[98] Dario Molnar- Ana Molnar, *Demographic Security Trends in Southeastern Europe*, CIRR Dergisi, 2015/73, HRCAK Dergisi Web Sitesi, ss.57-87, https://hrcak.srce.hr/file/211308, (02.08.2018), s.68.

Balkan coğrafyasının kompozisyonu yukarıda ifade edildiği üzere olmakla beraber, Türkiye'nin topraklarının küçük bir bölümü Balkan coğrafyasında olmasının yanında, tarih süresince Balkan coğrafyasına atfettiği öneme ek olarak kendini sürekli olarak Batı dünyasının bir ferdi olarak tanımlaması ve özellikle bölgedeki Osmanlı geçmişi göz önünde bulundurularak, Balkanlarla arasındaki derin bağ nedeniyle bir bölge ülkesi olarak kabul edilse de, genel olarak bölgesel istatistiklerin ve verilerin dışında tutulmaktadır. Türkiye'nin sahip olduğu demografik, ekonomik, siyasi şartlar göz önünde bulundurulduğunda, ülkenin sahip olduğu niteliklerin bölgeyi kimi noktalarda domine etmesi; bu doğrultuda birçok verinin bölgesel verileri aşması nedeniyle Türkiye çoğu çalışmada dışarıda bırakılmaktadır.

Bölge ülkelerinin dini inanışlarına kısaca göz atıldığında, bölgede hakim din olarak Hristiyanlık göze çarpmakla beraber, Ortodoksluk Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan, Arnavutluk, Makedonya gibi ülkelerde hakim görülmekte; buna karşılık Hırvatistan ve Slovenya'da ise Katolik mezhep hakim durumdadır. Müslüman nüfusa bakıldığında ise hemen her bölge ülkesinde Müslüman nüfusu görülmekle beraber, özellikle Bulgaristan topraklarında yoğun bir Müslüman nüfustan bahsetmek mümkündür. Balkanların genelinde ise toplamda 17 milyon civarında Müslüman nüfus olduğu tahmin edilmektedir.[99]

[99] Adnan İsmaili, *Balkan Müslümanlarının Son Durumu*, Balkan İşbirliği Web Sitesi, Eylül 2013, http://balkanisbirligi.org/wp-content/uploads/2014/01/Balkan-Raporu.pdf, (02.08.2018), s.2.

Tablo 3-3: Balkanların Etnik Haritası

Kaynak: Exploring the Enviroment, http://www.cotf.edu/earthinfo/balkans/BKethset.html, (03.08.2018).

Yukarıdaki grafikte de görüldüğü üzere, Balkan coğrafyası farklı etnik gruplardan oluşmakta ve bölgenin en belirgin özelliği olan çok kimlikli yapısı bu şartlar altında meydana gelmektedir. Bölgenin en kalabalık etnik grubunu Romenler oluşturmakta, en düşük nüfuslu etnik grup ise Karadağlılar olarak göze çarpmaktadır. Bölgenin farklı etnisitelerinin iç içe geçtiği mevcut yapıda, geçmişten günümüze dek farklı kimliklerin sebep olduğu birçok çatışma ve gerginlik yaşanmıştır. Bununla birlikte, Müslüman nüfusun söz konusu çatışma ve gerginliklerde diğer etnik unsurlara göre daha fazla kayıp verdiği göze çarpmaktadır.

3.2) Geçmişten Bugüne Balkanlar

Balkanların bugünkü karmaşık ve çok kültürlü yapısını anlamak için tarih

içerisinde bölgede kimlerin egemen olduğunu, kimlerin yerleştiğini, kimlerin hakimiyet ve bağımsızlık uğruna mücadele ettiğini tespit etmek elzem görülmektedir. Bölgenin hassas dengelere dayanan yapısı, tarih içerisinde birçok ihtilafa yol açmış ve bu durum bölgenin güncel siyasetinde de öncelik bir gündem maddesi olarak önemini korumaktadır.

Balkanlar tarihine göz atıldığında birbirinden farklı karakteristik özelliklere sahip 3 dönem göze çarpmaktadır. Antik Yunan, Roma İmparatorluğu Bizans İmparatorluğu, Bulgar ve Sırp Krallıkları'nın bölgede hakimiyet kurduğu yaklaşık 1500 yıllık dönem, 14.yüzyılla beraber Osmanlı'nın bölgeyi hakimiyet altına almasıyla başlayan dönem ve Osmanlı sonrası bölgede farklı ulus-devletlerin inşasıyla başlayan dönem, bölge tarihini anlamlandırmada faydalı bir taksim olarak göze çarpmaktadır. Zira Balkanlar'daki Hristiyan nüfusun varlığı ilk döneme uzanmakta; buna karşılık Müslüman nüfusun varlığı Osmanlı dönemine dayanmakta ve bölgenin ulus-devletleşme sürecinde önünde duran en büyük engel olarak kabul edilen söz konusu karmaşık etno-kültürel yapının söz konusu dönemlere dayandığı kabul edilmektedir.

Farklı medeniyetlerin tarih içerisindeki hakimiyetleri Balkan tarihini anlama açısından önemli gözükse de; çalışmanın bütünlüğünü korumak adına ulus devletlerin ortaya çıkışının temelini teşkil eden 18. yüzyılın son çeyreği başlangıç olarak kabul edilmiştir. Bu doğrultuda, 17.yüzyılda kıta Avrupası'nda başlayan birey ve özgürlük merkezli Aydınlanma Hareketi, 18.yüzyılın ikinci yarısında öncelikle Kuzey Amerika, sonrasında ise Fransa'da gerçekleşen halk tabanlı bağımsızlık mücadeleleri neticesinde dünya gündemini geri dönülmez biçimde etkileyecek milli uyanışlar süreci başlayarak küresel politika kökten değişmiş; söz konucu sürecin Balkanlar'ı da radikal bir biçimde etkilemesi kaçınılmaz hale gelmiştir.

Balkanların çok farklı kimlikleri içinde barındıran yapısı küresel ölçekte yankı bulan milli akım ruhundan derin bir biçimde etkilenmiş, Osmanlı'nın da siyasi, ekonomik ve askeri yapısındaki zayıflamaya paralel olarak bölgede ortaya çıkan güç boşluğu, bölgede bulunan farklı kimliklerin milli hassasiyete dayalı eylemleriyle

doldurulmaya çalışılmıştır. Kıta Avrupası'ndan tüm dünyaya yayılan ve bireyi merkeze alıp özgürlük, eşitlik gibi ilkeleri göz önünde bulundurarak, egemenliğin bir yöneticinin elinde olmasının aksine, milletin veya milli bir yöneticinin elinde bulundurulması gerektiği anlayışı kısa zamanda Balkanlarda da yankı bulmuş ve Avrupa genelinde hüküm süren köklü imparatorlukların meşruiyeti temelden sarsılmıştır.

1796 yılında Fransız Hükümdar Napolyon'un Mısır'ı işgal etmesi üzerine Osmanlı Balkanlar'da bulunan seçkin birliklerini Mısır'ı savunmak için bölgeye nakletmiş; buna paralel olarak Balkanlar'da merkezi yönetimin varlığı zayıflamıştır. Balkanlar'da oluşan söz konusu duruma ek olarak, Osmanlı Balkanlara disiplinsiz askerlerini konuşlandırmış ve Balkan halkları ve merkezi yönetimin arası bu vesileyle açılmıştır.[100] Merkezi yönetim ve Balkan halkları arasındaki bağın zayıflaması neticesinde ortaya çıkan güç boşluğu yerel milli hareketler tarafından doldurulmaya çalışılmış; bu doğrultuda Osmanlı'nın en uzun yüzyılı olarak nitelendirilen 19.yüzyıl içerisinde Balkan coğrafyasında Osmanlı bünyesinden ayrılma hareketleri baş göstermiştir.

Osmanlı Devleti'nin dağılma süreci ve Balkanlar'da yaşanan milliyetçi ayaklanmalar birbirini karşılıklı olarak etkileyen unsurlar olmakla beraber; özellikle 19.yüzyılda giderek artan yönetim bozukluğu, yüksek enflasyon, şiddet ve baskı, siyasi düzensizlik, yüksek vergiler gibi faktörler Osmanlı'nın Balkanlardaki meşruiyetini korumasında engel teşkil etmiştir. Bununla beraber, İngiltere ve Rusya başta olmak üzere, kıta Avrupa ülkelerinin de içinde bulunduğu siyasi aktörlerin Balkan coğrafyası ve Osmanlı'ya yönelik politikalarıyla birlikte, Osmanlı'nın iç siyasetinde yaşadığı çalkantılı süreç, Osmanlı ve Balkan bağının kopmasına yol açan unsurlar olarak dikkat çekmektedir.

Coğrafi olarak sanayileşme yolunda önemli kazanımlar elde eden ve dünya

[100] W.Steven Sowards, ''*The Serbian Revolution and The Serbian State",* Twenty Five Lectures on Balkan History, Michigan State University Online Library Web Sitesi, 1996, http://staff.lib.msu.edu/sowards/balkan/lecture5.html, (05.08.2018).

genelinde en gelişmiş ekonomilere sahip olan Avrupa'ya yakınlığıyla dikkat çeken Balkanlar, yukarıda sayılan nedenlerle beraber Osmanlı'dan uzaklaşıp Avrupa'ya yakınlaşmıştır. Osmanlı'nın farklı kimlikleri korumaya ve yaşatmaya yönelik izlediği politikalara verilen genel isim olan Millet Sistemi'yle, Balkan milletleri tarihsel süreç içerisinde varlık ve değerlerini muhafaza etmiş; buna paralel olarak yukarıda sayılan etmenler ışığında hem küresel hem bölgesel gelişmeler ışığında Balkanlardaki milliyetçi akımlar da kolayca filizlenmiştir. Bununla beraber, Avrupa'nın sosyo-ekonomik yapısında öne çıkan ve ulusal akımların itici gücü olan burjuvazi sınıfı Balkan milletlerinde bulunmasa da, Balkan milletleri yüzyıllarca koruduğu kimliklerini ön planda tutarak Avrupa'dan farklı bir yol izlemiştir.[101] Ek olarak, Osmanlı'nın 19.yüzyıl boyunca izlediği diplomatik tutum ve bu tutuma paralel olarak izlediği denge politikaları, hem büyük güçler nezdinde uygulanmış hem de Balkan milletleri nezdinde uygulanmıştır. Söz konusu denge politikasının Balkan milletleri nezdinde de uygulanması neticesinde, Balkanlardaki milliyetçi akımlar da dolaylı olarak Osmanlı tarafından desteklenmiştir. Osmanlı'nın güç kazanan Yunan milliyetçiliği karşısında Bulgar Milli Kilisesi Ekzarhane'nin kurulmasına onay vermesi, yukarıda bahsedilen içsel denge politikasına yönelik en sarih örnek olarak dikkatleri celp etmektedir.[102]

19.yüzyılda Osmanlı'dan bağımsızlıklarını kazanmaya yönelik olarak ayaklanan ilk grup Sırplar olmuş; ancak yüzyılın hemen başında ortaya çıkan genel itaatsizlik ve huzursuzluk hali kısa sürede ayrılıkçı bir hüviyete bürünse de, tam bağımsızlık ancak 1878 Ayastefanos Antlaşması'yla mümkün olmuştur.[103] Osmanlı'nın Rusya'yla giriştiği ve 93 Harbi olarak adlandırılan savaş neticesinde Ruslar İstanbul önlerine kadar dayanmış ve Yeşilköy Antlaşması imzalanmıştır. Dönemin küresel güçlerinin de menfaatleri doğrultusunda Berlin'de Almanya, İtalya,

---

[101] Meltem Begüm Saatçi, *''Balkan Ulusçuluklarına Dair Bir Değerlendirme: Farklı Uluslar Farklı Usuller"*, Karadeniz Araştırmaları Dergisi, Cilt 6, Sayı 23, Güz 2009, ss.13-28, Karadeniz Araştırmaları Merkezi Web Sitesi, http://www.karam.org.tr/Makaleler/1277213321_saatci.pdf, (05.08.2018), s.20.

[102] Meltem Begüm Saatçi, *a.g.e.*, s.21.

[103] Michael Goodyear, *Re-Emergence of Balkans: Independence From the Ottoman Empire*, Balkanium Web Sitesi, 3 Aralık 2016, https://balkaniumblog.wordpress.com/2016/12/03/re-emergence-of-the-balkans-independence-from-the-ottoman-empire/, (05.08.2018).

Fransa, Rusya, İngiltere, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı'nın katılımıyla toplanan konferansta barış şartları tekrar görüşülmüş ve Balkan coğrafyasını köklü bir biçimde etkileyen Berlin Antlaşması imzalanmıştır. Berlin Antlaşması'yla beraber Sırbistan, Karadağ ve Romanya Osmanlı'dan kopmuş; bununla birlikte Bulgaristan da üçe bölünerek 20.yüzyılın başındaki bağımsızlığına bu vesileyle hayli yaklaşmıştır.

Tablo 3-4: 1878 yılı Balkanlar Genel Görünümü

Kaynak: Boston College, https://www2.bc.edu/john-heineman/maps/1882label.html, 05.08.2018).

Sırplara göre bağımsızlık mücadelesine daha geç başlayan Yunanlar 1820 yılında örgütlenmelere başlamış; ancak tam bağımsızlıkları Fransa ve Büyük Britanya'nın da desteği ve İstanbul Antlaşması'yla 1832 yılında mümkün olmuştur.[104] 1820'de Eflak'ta başlayan Yunan isyanı kısa sürede bastırılsa da, 1821'de Mora adasında başlayan ve büyük can kayıplarına yol açan isyan Yunanların Osmanlı'dan kopmasında önemli bir aşama olarak dikkat çekmiştir. Mora'da çıkan isyan uzun yıllar sürmüş ve Osmanlı'nın iç meselesi olarak başlayan isyan 1825'e gelindiğinde Rusya, İngiltere ve Fransa'nın da dahil olduğu stratejik bir mesele hüviyetine bürünmüştür.

[104] Michael Goodyear, *a.g.e.*

Söz konusu dönemde 2.Mahmut Han tarafından da çözüme kavuşturulmaya çalışılan Osmanlı'da ki askeri reformlara paralel olarak ordunun zayıf konumda olması, Yunan isyanının bastırılmasında Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa komutasındaki birliğin isyanı bastırması ve Osmanlı'nın büyük ölçüde güç ve prestij kaybıyla neticelenmiştir. Bu gelişmeler ışığında, Navarin'de Osmanlı donanmasının yok edilmesi ve 1828'de Osmanlı-Rus Savaşı'nın patlak vermesi neticesinde Osmanlı'nın hem bölgede hem de kıtasal ölçekli güç kaybetmesine neden olmuş ve Rusya, İngiltere ve Fransa'nın da desteğiyle 1830 yılında imzalanan Londra Protokolü neticesinde özerk Yunan Krallığı kurulmuş; 1832 yılındaki tam bağımsızlık yolunda büyük engeller aşılmıştır.[105]

Osmanlı'nın en uzun yüzyılı olarak adlandırılan 19.yüzyıl neticesinde Balkanlar'da Osmanlı hakimiyeti son bulsa da, Osmanlı ve Balkan bağlantısının kesilişi tam anlamıyla Balkan Savaşları ve sonrasını kapsayan süreçte gerçekleşmiştir. Etin tırnaktan ayrılması olarak da adlandırılan bu süreçte Balkanlardaki demografik yapı da kökten değişime uğramış ve Balkanlardaki Müslüman nüfus hem can ve mal kaybına uğramış hem de bulundukları toprakları terk etmek zorunda kalarak Balkanlarda köklü bir dönüşüme neden olmuşlardır. Balkanlarda bunlar yaşanırken İstanbul'da da siyasi açıdan önemli değişiklikler baş göstermiş; Sultan ve askeri elit arasındaki çekişme de zirveye ulaşarak 1908 yılında Meşrutiyet'in ilanıyla son bulmuş ve İstanbul iç meselelerle uğraşarak dikkatini imparatorluk topraklarından ziyade içsel reformlara çevirmiştir. 1908 yılında Resneli Niyazi Bey önderliğinde toplanan İttihatçı Subayların girişimleri neticesinde meşrutiyet ilan edilmiş; ancak aynı yıl Osmanlı'da ki karışıklığı fırsat bilen Avusturya-Macaristan Bosna-Hersek'i ilhak etmiş ve Bulgaristan da aynı yıl bağımsızlığını ilan etmiştir.

Meşrutiyet'in ilanından sonraki süreçte Osmanlı Anayasası 7 kez değiştirilmiş; buna paralel olarak meşruti yönetim parlamentarizme dönüşerek

[105] W.Steven Sowards, ''*The Greek Revolution and The Greek State"*, Twenty Five Lectures on Balkan History, Michigan State University Online Library Web Sitesi, 1996, http://staff.lib.msu.edu/sowards/balkan/lecture6.html, (06.08.2018).

Osmanlı bünyesinde bulunan milletlerin temsil edildiği meclis ülke siyasetinde güçlü konuma gelmiştir. Meclisin kurulmasının akabinde, meclisin kurulmasıyla hedeflenen çok sesli siyasi ortam Osmanlı kimliği çatısında birleşmekten ziyade mensup milletlerin bağımsızlık arayışlarını aradıkları bir hale bürünmüş ve Osmanlı'nın yıkılışı daha da hızlanarak, aynı zamanda Balkan milletleri için bağımsızlığın önünü geri dönülemez bir biçimde açmıştır.[106]

Osmanlı'nın gerek iç siyasetinde yaşadığı çalkantılı süreç, gerekse Trablusgarp Savaşı'nı fırsat bilen Balkan milletleri seslerini bağımsızlık yönünde yükseltmeye başlamış ve aralarında kurdukları ittifaklarla Balkan topraklarını kendi aralarında taksim etme planlarını yürürlüğe koymuşlardır. Bu minvalde, Bulgar-Sırp, Bulgar-Yunan ve Karadağ-Sırp ittifaklarıyla beraber, Rusya'nın da söz konusu girişimleri desteklemesi neticesinde Balkanlarda ki fay hattı şiddetli bir kırılmanın eşiğine gelmiştir. 1 Ağustos 1912 de Bulgar komitacıların Koçana'da patlattığı bomba neticesinde hem Müslüman hem Bulgar vatandaşları içine alan 11 kişinin ölmesi neticesinde Bulgar ve Sırp topraklarında halk destekli savaş yanlısı hareketler başlamış; buna karşılık İstanbul'da da söz konusu eylemlere yönelik Osmanlı'nın sessiz kalması eleştirilmiş ve Osmanlı'dan söz konusu hareketlerin bastırılması istenmiştir.[107] Bu gelişmeler ışığında, 1912 yılında gerek Balkan milletleri gerekse küresel güçlerin arzularıyla, 8 Ekim 1912'de Karadağ'ın Osmanlı'ya savaş ilan etmesiyle Balkan Savaşları resmen başlamıştır.

---

[106] İhsan Burak Birecikli, *''Yüzüncü Yılında 2.Meşrutiyet'in İlanı Üzerine Bir İnceleme"*, Akademik Bakış Dergisi, Cilt 2, Sayı 3, Kasım 2008, ss.211-226, Dergi Park Web Sitesi, http://dergipark.gov.tr/download/article-file/74021, (08.08.2018), s. 219.

[107] D.Çağla Tağmat, *''Uluslar Arası Carnigie Raporuna Göre İki Balkan Savaşı Arası Dönemde Edirne'de Bulgar İşgali(26 Mart- 22 Temmuz 1913)"*, Ankara Üniversitesi Türk İnkilap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı 60, Bahar 2017, ss.207-232, Ankara Üniversitesi Web Sitesi http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/2190/22692.pdf, (08.08.2018), s.215.

Tablo 3-5: Balkan Savaşları'ndan Önce Balkanların Genel Görünümü

Kaynak: Croative Dergisi, https://croative.net/, (08.08.2018).

1.Balkan Savaşı neticesinde Arnavutluk, Makedonya ve Trakya topraklarında radikal değişiklikler yaşanmış ve kanlı geçen savaş sonucunda Osmanlı kesin biçimde mağlup olmuştur. Balkan topraklarında yaşanan statüko değişimi neticesinde Bulgarlar savaştan en kazançlı çıkan millet olarak göze çarpmış; 1913'nin Mayıs ayında Londra'da düzenlenen konferans neticesinde bölgeye barış getirilmişse de, Bulgarların kazancı Sırplar ve Yunanlar tarafından tepki görünce Temmuz ayında Sırplar ve Yunanlılar Bulgaristan'a yönelik olarak saldırıya geçerek 2.Balkan Savaşı'nı başlamıştır.[108]

[108] Ishaan Tharoor, *The Balkan Wars: 100 Years Later, A History of Violence,* Time Dergisi, 8 Ekim 2012, Time Dergisi Web Sitesi, http://world.time.com/2012/10/08/the-balkan-wars-100-years-later-a-history-of-violence/, (09.08.2018).

Tablo 3-6: Birinci Balkan Savaşı Sonrasında Balkanların Genel Görünümü

Kaynak: Great War: Austria-Hungary, https://greatwarah.weebly.com/the-first-balkan-war-1912-1913.html, (09.08.2018).

200.000'den fazla askerin hayatını kaybettiği ve Balkan coğrafyasında haritaların yeniden çizildiği Balkan Savaşları neticesinde Osmanlı 1.savaşta kaybettiği topraklardan yalnızca eski payitahtı olan Edirne'yi geri kazanabilmiş; buna karşılık Balkanlardaki varlığı büyük ölçüde son bulmuştur. Bununla birlikte, kanlı savaş sonucunda Balkan coğrafyası bugünkü görünümüne yaklaşmış ve bu süreçte toprak açısından Sırplar, Bulgarlar ve Yunanlar önemli ölçüde kazanım elde etmişlerdir.

Tablo 3-7: Balkan Savaşları Sonrası Balkanların Genel Görünümü

Kaynak: Omni Atlas, https://omniatlas.com/maps/europe/19130925/, (09.08.2018).

19.yüzyılda Avrupa kıtasının büyük güçleri ve İngiltere arasında kızışan ekonomik, siyasi ve askeri rekabete ek olarak, özellikle Almanya'nın yeni kurulan ulusal birliği paralelinde diğer kıta devletleriyle girdiği sömürge yarışı, 1815'te kurulan Avrupa dengesini tehdit eden baş unsurlar olarak göze çarpmış; bununla birlikte Avrupa'da yaşanan rekabete ek olarak küresel çapta yaşanan gelişmeler ve özellikle büyük imparatorlukların zayıflayan yapısı dünyayı radikal biçimde değiştirecek olan Dünya Savaşları'na giden yolu açmıştır.[109] Küresel ölçekte sömürgelerin paylaşılmış olması neticesinde Avrupa devletlerinin dikkatini Osmanlı ve Avusturya-Macaristan İmparatorlukları'nın sahip olduğu topraklar çekmiş ve iki imparatorluğun da eski gücünden uzak olması ve idari ve toplumsal yapılarının çökmeye yüz tutması, dünyada kurulacak olan yeni düzenin habercisi olmuştur.[110]

1914 yılında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun veliahdı Ferdinand'ın Bosna-Hersek ziyareti esnasında eşiyle birlikte Sırplar tarafından öldürülmesi neticesinde başlayan Dünya Savaşı neticesinde Balkanlarda da ciddi ölçekli değişimler olmuş; bu minvalde Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorlukları çökerek, Balkanlarda asırlardır süren statüko kökten biçimde değişime uğramıştır.[111] Savaş sonrasında Balkanlarda en fazla dikkat çeken gelişme ise şüphesiz Sırp, Hırvat ve Slovenlerin bir araya gelmesiyle oluşan ve 1929'da Sırp-Hırvat ve Sloven Krallığı adını alan ve Yugoslavya'nın temellerinin atıldığı devletin meydana gelmesi olmuştur.[112] Sırp-Hırvat ve Sloven Krallığı'nın yanında savaştan büyük kazanımlarla ayrılan Romanya ise Balkan coğrafyasında gücünü arttıran bir diğer devlet olarak dikkatleri celp etmiştir. Bununla birlikte kazanan tarafta saf tutan Yunanistan da Bulgar ve Türk topraklarını himayesi altına alarak önemli kazanımlar elde etmiş; ancak Türklerle girişilen savaş neticesi söz konusu kazanımlara gölge düşürmüştür. 1. Dünya Savaşı sonrasında küresel ölçekte de olduğu gibi Balkan

[109] Anthony Best, *a.g.e*., s.11.
[110] The Economist, *Had the Ottoman Empire Been Saved Rather Than Sunk*, The Economist Web Sitesi, 13 Temmuz 2017, https://www.economist.com/the-world-if/2017/07/13/had-the-ottoman-empire-been-saved-rather-than-sunk, (09.08.2018).
[111] David Stevenson, *Aftermath of World War One,* British Library Web Sitesi, 29 Ocak 2014, https://www.bl.uk/world-war-one/articles/aftermath, (09.08.2018).
[112] Tim Judah, *Yugoslavia: 1918-2003,* BBC History Web Sitesi, 17 Şubat 2011, http://www.bbc.co.uk/history/worldwars/wwone/yugoslavia_01.shtml, (09.08.2018).

coğrafyasında da temel belirleyici faktör İngiltere, Fransa, İtalya, ABD'nin hem kendi aralarında hem de yenik devletlerle yaptıkları görüşmeler olmuş; Balkan coğrafyasının kaderinin belirlenmesinde söz konusu devletler büyük pay sahibi olmuştur.[113] Büyük güçlerin Balkanlar üzerindeki etkisine karşı, Osmanlı'nın küllerinden doğarak Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkler 1.Dünya Savaşı sonrası dönemi tek başına değiştiren yegane halk olarak dikkat çekmiştir.

Tablo 3-8: 1.Dünya Savaşı Sonrası Balkanlar

Kaynak: The Economist, https://www.economist.com/international/2014/08/02/redrawing-the-map, (09.08.2018).

Savaşın yıkıcı etkileri sonucunda imzalanan anlaşmaların dünya genelinde bir barış ortamı tesis edebilecek nitelikten uzak olması ve 1929 yılında küresel ölçekte yaşanan ekonomik bunalım 2. Dünya Savaşı'na giden yolu açmış ve iki savaş arası dönemde hem Avrupa da hem de Balkanlarda totaliter yönetimlerin ortaya çıkması sonucunu doğurmuştur. 1920'lerde İtalya'da iktidara gelen Musolini ve 1934'te iktidara gelen Hitler Avrupa hatta dünyada olduğu kadar Balkan coğrafyasındaki siyaseti de derinden etkilemiş[114]; buna paralel olarak Balkan

[113] Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 2: 20.Yüzyıl*, Küre Yayınları, Eylül 2006, İstanbul, s. 129.
[114] Agnes Cornell- Jorgen Moller- Svend Erik Skaaning, *The Real Lessons of the Interwar Years*, Journal of Democracy Web Sitesi, cilt:28, sayı:3, Temmuz 2017, ss.14-28, https://www.journalofdemocracy.org/sites/default/files/03_28.3_M%C3%B8ller%20%28web%2

ülkelerinde de benzer yönetimler hayat bulmuştur. Bununla birlikte, Balkan devletleri İtalya ve Almanya tehditlerine yönelik olarak politikalar izlemişler; söz konusu süreçte Balkan ülkeleri yönetimlerinin de totaliterleştiği ve içine kapandığı görülmüştür.

İki savaş arası dönem genel olarak Balkan coğrafyasında diktatör rejimlerin meydana geldiği ve hakimiyet tesis ettiği bir dönem olarak dikkat çekmektedir. Bununla beraber Almanya'nın Balkan ülkeleriyle gerçekleştirdiği ticaret hacmi, Balkan ve Alman ilişkilerine ekonomik bir boyut da katmış ve Balkan ülkelerinin Almanya'ya olan bağımlılığı gittikçe güçlenmiştir. İtalya'nın Balkanlara yönelik izlediği revizyonist politikalar neticesinde de Arnavutluk fiilen bir İtalyan toprağına dönüşmüş; Balkanlarda Alman ve İtalyan etkisi hayli güçlenmiştir.[115]

2.Dünya Savaşı başladıktan kısa bir süre sonra Balkanlar'ı da içine alacak şekilde genişlemiş; bu doğrultuda Yugoslavya ve Yunanistan Alman işgaline uğramıştır. Buna karşılık, Arnavutluk, Romanya ve Bulgaristan Mihver Devletleri yanında saf tutmuş ve böylelikle savaştan asgari düzeyde zarar görerek ayrılmışlardır. Almanya'nın Yugoslavya işgali neticesinde kendine bağlı bir yönetimi görevlendirmesi, Almanya'nın dikkatini Yugoslavya'dan İtalya'nın işgal etmeye çalıştığı Yunanistan'a kaydırmasına neden olmuş ve buna paralel olarak Yunanistan da kısa sürede düşmüştür. Yugoslavya'da Alman uydusu niteliğinde bir yönetimin oluşturulması neticesinde, Yugoslavya halkları dağlara çıkmış ve direnişe başlamıştır. Söz konusu direniş ise 2. Dünya Savaşı sonrasında J.Tito önderliğinde Balkanlar'da ki çeşitli kimlikleri de içine alacak bir biçimde kurulacak olan devletin yolunu açmıştır.[116]

Dünya tarihinin en kanlı savaşı sonucunda milyonlarca kişi hayatını kaybetmiş, topraklarından ayrılmış ve söz konusu gelişmeler ışığında Balkan

---

9.pdf, (10.08.2018), s.22.

[115] US Army Center of Military History, *The Military-Political Situation in the Balkans*, US Army Center of Military History Web Sitesi, https://history.army.mil/books/wwii/balkan/20_260_1.htm, (10.08.2018).

[116] Sander, Oral, *Siyasi Tarih: 1918-1994*, İmge Kitabevi, Kasım 2013, Ankara, s.146.

coğrafyası da radikal bir dönüşüm geçirmiştir. Romanya, Bulgaristan gibi ülkeler Sovyet uydusu haline gelirken, Arnavutluk ve Yugoslavya Sovyet yardımı olmadan direnişlerini zafere dönüştürmüş ve Balkan coğrafyasında diğer devletlerden farklı bir görünüme sahip olmuştur. Alman ve İtalyan işgalleri sonucunda uydu devletler haline gelen Balkan devletleri, savaşın sonunda Mihverlerin kaybetmesi neticesinde Sovyet uyduları haline gelmiş; Sovyetlerin 30 yılda 2 defa Doğu Avrupa üzerinden topraklarına yönelen tehditler neticesinde Balkan coğrafyası ve Doğu Avrupa'yı bir tampon bölge olarak inşa etme sürecini başlatmıştır. Bununla beraber, Balkan ülkeleri de genel olarak Sovyetleri bir kurtarıcı olarak görmüşler; böylelikle bölgedeki Sovyet etkisinin ve komünist rejimlerin oluşumuna yol açmışlardır.[117]

Tablo 3-9: Soğuk Savaş Dönemi 2 Kutuplu Sistemi Gösteren Avrupa Haritası

Kaynak:Alpha History, https://alphahistory.com/coldwar/, (10.08.2018).

2.Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle beraber Avrupa ülkeleri büyük güç kaybına uğramış ve buna karşılık ABD ile Sovyetlerin önemli ölçüde güç kazandığı görülmüştür. Sosyalist Sovyetler ve Liberal ABD'nin etrafında şekillenen iki kutuplu

[117] Oral Sander, *a.g.e.,* s.237.

dünya düzeni, küresel ölçekte de çeşitli devletleri etkilemiş; özellikle 1960'larda ortaya çıkan ve iki kutuplu sisteme entegre olmayı reddeden devletlerin oluşturduğu Bağlantısızlar Hareketi'nin[118] ortaya çıkışına kadar olan süreçte dünyanın farklı yerlerinden farklı ülkeler ya Batı eksenli ya da Doğu eksenli blokta kendilerini bulmuşlardır. Balkan coğrafyası da küresel ölçekli bu gelişmelerden etkilenmiş ve bu bölgede de benzer gelişmeler yaşanmıştır.

Soğuk Savaş döneminde Balkanlara bakıldığında Türkiye ve Yunanistan'ın Batı bloğuyla beraber hareket ettiği; buna karşılık Romanya ve Bulgaristan'ın ise Sovyetler öncülüğündeki Doğu bloğuyla paralel siyaset izlediği görülmektedir. Bu doğrultuda, Yunanistan ve Türkiye'nin yönetim sistemlerinin Batı bloğuna paralel olduğu ve parlamentarizm öğelerinin ağır bastığı sorunlu demokrasiler olduğu görülmekle beraber, Bulgaristan ve Romanya'nın sosyalist ideoloji tarafından yönetildiği ve totaliter öğelerin her iki ülkenin siyasetinde de hakim olduğu görülmektedir. Romen ve Bulgar liderlerinin Sovyet destekli olması her iki ülkenin de Sovyet güdümlü bir siyaset izlemesi sonucunu doğurmuş; bununla beraber iç siyasette görece özerk alanlar olsa da özellikle dış politikada Sovyet yörüngeli bir yol izlendiği görülmüştür. Aynı şekilde Yunanistan ve Türkiye de Batı bloğu eksenli dış politika izlemiş ve genel olarak hem dış hem iç politikaları iki kutuplu küresel sistem tarafından şekillendirilmiştir. Bu gelişmelere ek olarak, Yunanistan'da savaşın hemen sonrasında Yugoslavya tarafından desteklenen Komünist hareket Mihverlere direniş bağlamında önemli ölçüde rol alsa da, Savaş sonrası dönemde ABD ve Birleşik Krallık tarafından siyaset sahnesinin dışına itilmiş; 45-49 arası süren ideolojik iç savaş neticesinde Batı destekli hükümet kurulmuş ve akabinde Yunanistan Batı bloğunun periferi bir üyesi olarak varlığını sürdürmüştür.

Küresel iki kutuplu sistemin Balkanlarda da tezahür ettiği görülmekle beraber, Yugoslavya ve Arnavutluk'un söz konusu sisteme diğer balkan ülkeleri gibi entegre olması mümkün olmamıştır. Söz konusu iki ülkenin de 2.Dünya Savaşı ve

[118] Soğuk Savaş dönemi iki kutuplu küresel sistem sürecinde, özellikle 1950'lerle beraber sömürge ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmasıyla beraber iki kutuptan birine müdahil olmak yerine tarafsız kalmayı seçen devletleri belirtmek için kullanılan tabir.

sonrasında kendi direniş hareketlerine sahip olmasına paralel olarak, savaş sonrası bağımsızlıklarını yine bu sahip oldukları direniş hareketleri eliyle kazanmaları, hem iç siyasette hem de dış siyasette bu ülkelere geniş bir manevra alanı sağlamıştır. Yugoslav lider Tito'nun desteğini alan Arnavut lider Enver Hoca da komünist perspektife sahip bir devlet yönetimi benimsemiş ve Soğuk Savaş'ın sonlarına kadar Arnavutluk tecrit edilmiş bir biçimde varlığını sürdürmüştür. Yugoslavya ise yine aynı şekilde komünist bir bakış tarafından yönetilmiş; ancak ülke topraklarında bulunan etnisiteler devletin kurucu unsurları olarak sayılmış ve Balkanların ulus-devlet yapılanmalarından farklı bir hüviyete sahip olmuştur. Bununla birlikte, direniş hareketinin önderi olan Tito Sovyet güdümlü bir siyaset izlemeyi reddetmiş; özellikle 2.Dünya Savaşı esnasında yerel bir direnişle Mihverlere karşı koyarak, Savaş sonrası dönemde Sovyetlerin iç siyasete müdahil olmasını engellemiştir.[119]

Yugoslavya'nın diğer Balkan devletlerinden en önemli farkı ise çeşitli dini ve milli grupları kurucu unsur olarak siyasete dahil ederek, çok kimlikli bir yapı oluşturması olarak göze çarpmıştır. Yugoslav sosyalist cumhuriyeti kuruluş aşamasında Sırp, Hırvat, Sloven gibi kimlikleri kurucu unsur olarak kabul etmiş; buna ek olarak ilerleyen süreçte Boşnakları ve Makedonları da bu unsurlar arasına dahil ederek Balkanlarda özgün bir yapılanmayı hayata geçirmiştir. Tito döneminde etnisite ve din üzerinden politika yürütmek yerine, Yugoslav kimliğini ön plana çıkararak kapsayıcı ve barışçıl bir iç politika izleyen Yugoslavya; Tito'nun ölümünden sonra bu kapsayıcı siyaseti sürdürememiş ve ülke içerisinde farklı unsurlardan oluşan hassas fay hatları kısa süre içerisinde çatlamaya başlamıştır. 2.Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında Sovyetlerle yakın siyasi, ekonomik ilişkiler tesis edildiyse de, bu durum kısa süreli olmuş ve Yugoslavya diğer Doğu bloku ülkelerden Sovyetlerle olan ilişkiler bağlamında önemli ölçüde ayrılmıştır. Bununla birlikte, diğer Doğu bloku ülkelerinin aksine, Batı blokuyla ve tarafsız ülkelerle de yakın ilişkiler tesis edilmiş ve Yugoslavya Balkanların ortasında özgün bir ülke olarak göze çarpmıştır. 1970'lerde derinleşen çatlaklar, 1974 Anayasası ile daha da

[119] Mustafa Kahramanyol- Fahriye Ebgili, *''Tito ve Balkan Siyaseti''*, Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı Avrasya Etüdleri, Dergi Park Web Sitesi, sayı:50, Şubat 2016, ss.315-349, http://dergipark.gov.tr/download/article-file/422174, (10.08.2018), s.330.

belirginleşmişse de, Yugoslavya'nın dağılma süreci Tito'nun ölümünden sonra ciddi bir biçimde ivme kazanmıştır.[120]

1980'lere gelindiğinde Balkanların genelinde komünist rejimler hüküm sürmekte ve söz konusu rejimlerin zaman içerisinde halktan koparak farklı bir elit sınıf oluşturduğu görülmektedir. Komünist ülkelerin genelinde halkın siyasi yönetimden hoşnut olmadığı ve buna karşılık bu rejimlerde ortaya çıkan siyasi elitin halktan uzaklaşması sonucunda siyaset-halk bütünlüğünün koptuğu ve siyasi meşruiyetin yavaş yavaş etkisini yitirdiği dikkat çekmektedir.[121] Yunanistan haricindeki diğer Balkan ülkelerinde görülen söz konusu durum, Balkanlarda köklü bir dönüşümün temelini hazırlamış, hassas dengelere dayanan bölgenin özellikle 90'larda kanlı çatışmalara sahne olmasını hazırlamıştır. Sovyetlerin dağılması paralelinde Soğuk Savaşın ve Soğuk Savaş dönemi iki kutuplu küresel sistemin çökmesi neticesinde, Balkanlarda hüküm süren komünist yönetimlerin de iktidarı kaybetmesi neticesinde Balkanlar ciddi bir dönüşüm sürecine girmiştir. Başlarda söz konusu dönüşüm halk tarafından memnuniyetle karşılanmış; ancak söz konusu dönüşümün siyasi, ekonomik ve toplumsal çıktıları bölgede sancılı bir sürecin de başlangıcı olmuştur. Komünist rejimlerin çökmesi neticesinde bölgede oluşan güç boşluğu ABD önderliğindeki Batı bloku tarafından doldurulmuş[122] ve Balkan coğrafyası liberal bir dönüşüm geçirmeye başlamıştır. Bu radikal yeniden yapılanma süreciyle beraber siyasi, ekonomik ve toplumsal sorunlar da baş göstermiş ve Balkanlar'da özellikle 19.yüzyılla beraber başlayan istikrarsız dönem günümüze de uzanacak şekilde devam etmiştir. Özellikle komünist ekonomik sistemin son bulması sonrasında liberal modele geçilme süreci çok sancılı olmuş, Balkanlar'ın hassas demografik dengesi ekonomik zorluklarla birleşerek bölgede gergin bir havanın

---

[120] M. Fergus Bordewich, *Yugoslavia Since Tito*, The New York Times Gazetesi Web Sitesi, 1986, https://www.nytimes.com/1986/04/13/magazine/yugoslavia-since-tito.html, (10.08.2018).

[121] Anastasakis, Othon*, Post 1989 Political Change in the Balkan States: The Legacy of the Early Illiberal Transition Years*, Perceeptions Dergisi, , SAM(Stratejik Araştırmalar Merkezi) Web Sitesi, cilt:18, sayı:2, Yaz 2013, ss.91-112, http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2013/09/Othon_Anastasakis.pdf, , (10.08.2018), s.94.

[122] İsmail Köse, *The Premiere of the Post Cold War Crisis in Balkans: CIA Documents in Disintegration of Former Yugoslavia*, Codrul Cosminuliu Dergisi, Stefan Cel Mare Üniversitesi Web Sitesi, cilt:23, sayı:2, 2017, ss.425-444, http://atlas.usv.ro/www/codru_net/CC23/2/bosnia.pdf, (10.08.2018), s.432.

ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Tablo 3-10: Yugoslavya'nın demografik çeşitliğini gösteren harita

Kaynak: The University of Texas, https://legacy.lib.utexas.edu/maps/europe/yugoslav.jpg, (10.08.2018).

Balkan coğrafyasında en büyük gerginlik ve çatışmaların görüldüğü ülke ise şüphesiz, farklı kimlikleri bir arada yaşatan Yugoslav yönetim anlayışının özellikle Tito'nun ölümünden sonra sürdürülemediği Yugoslavya olmuştur. Tito'nun ölümünden sonra iktidarı ele geçiren Sırp lider Miloseviç, Yugoslav yönetim ilkelerini uygulamaktan uzak kalmış ve Sırp egemen bir Yugoslavya inşa etmeye yönelik politikalar izleyerek, Yugoslavya'nın kanlı bir biçimde dağılmasının nedenlerinden olmuştur.[123] Bu minvalde, 90'ların hemen başında Slovenya ve

[123] Ivo Daalder, *''He's Gone''- The End of the Milosevic Era*, Brokings Enstitüsü Web Sitesi, 15 Ekim 2000, https://www.brookings.edu/opinions/hes-gone-the-end-of-the-milosevic-era/, (12.08.2018).

Hırvatistan Yugoslavya'dan bağımsız hale gelmiş; bununla birlikte Bosna-Hersek'in bağımsızlık süreci 3 yıl boyunca kanlı savaşlara sahne olarak gerçekleşmiştir. Kosova'nın da bağımsızlık süreci kanlı olmuş; bununla birlikte Yugoslav mirasına sahip bir diğer ülke olan Makedonya'da da bir dizi çatışma görülmüştür. Son olarak, Karadağ 2006, Kosova ise 2008 yılına bağımsızlıklarını elde ederek devletlerini kurmuş ve ABD'nin 2000 yılında değişen dış politika ajandasına paralel olarak dikkatini Orta Doğu'ya çevirmesi neticesinde bölgedeki siyasetin yerel güçler haricinde AB ve Rusya'ya ek olarak Türkiye tarafından şekillendirildiği bir durum ortaya çıkmıştır.

Yakın Balkan tarihinde ki en önemli kırılma noktalarından birisi de şüphesiz Yugoslavya'nın dağılması olarak kabul edilmektedir. Tito'nun ölümünün ardından Sırpların etkin güç olarak belirdiği Yugoslavya'da 90'ların hemen başında bağımsızlık sesleri kurucu unsurlar tarafından yüksek sesle dile getirilmeye başlanmıştır. 1991 yılında ilk olarak Slovenlerin sonrasında ise Hırvatların bağımsızlık bildirileri, bölgede tansiyonun gerilmesine neden olmuş ve Sırp güdümlü Yugoslav ordusu bağımsızlığa karşı çıkarak harekete geçse de, binlerce kişinin öldüğü gerilim de Sloven ve Hırvat bağımsızlıklarının önüne geçilememiştir. Hırvat ve Sloven bağımsızlıklarıyla sonuçlanan kanlı süreç, 1992 yılında BM'nin sürece müdahil olması neticesinde sonlandırılabilmiştir.

1992 yılında Sloven ve Hırvatları takip eden bağımsızlık çabası ise Bosna-Hersek'ten gelmiş; Sırp, Müslüman ve Hırvatlardan oluşan demografik yapısı sürecin kanlı geçmesine ve Bosna-Hersek içinde 1 milyondan fazla kişinin süreçten etkilenmesine neden olmuştur. Bosna-Hersek'in bağımsızlık referandumu Sırplar tarafından boykot edilmiş ve buna paralel olarak ülkede bulunan Sırplar Yugoslav ordusu tarafından desteklenerek ülkenin diğer unsurlarıyla savaşmaya başlamıştır. 1995'te son bulan savaş neticesinde binlerce kişi ölmüş, binlercesi de yaşadığı toprakları terk etmek zorunda kalmış ve büyük bir yıkım yaşanmıştır. BM'nin savaşa yönelik sınırlı ve geç kalmış hamleleri 95'te savaşın bitiminde önemli rol oynamış olsa da, günümüzde de söz konusu BM müdahalesi geç kalınmışlığı ve etkisizliği açısından tartışılmaktadır. 3 yıl boyunca süren savaş neticesinde 1 milyondan fazla

kişinin etkilendiği kanlı bir süreç NATO'nun 95'teki askeri müdahalesiyle geride bırakılmış ve Bosna-Hersek de Sırp güdümlü Yugoslavya'dan bağımsızlığını kazanmıştır. Bununla beraber, Bosna-Hersek, Bosnak-Sırp Cumhuriyeti ve Boşnak-Hırvat Federasyonu'nun kurucu unsur olarak bir araya gelmesiyle hayat bulmuştur. Söz konusu bağımsızlık süreci 1995'te Dayton ABD'de küresel aktörlerin de katılımıyla Dayton Antlaşması'nın imzalanmasıyla hukuken geçerlilik kazanmıştır.[124]

Balkanların yakın tarihinde bir diğer dikkat çeken süreç ise Kosova'nın bağımsızlık sürecidir. 1998 yılında Kosova'da Arnavut ayrılıkçılar ve Sırplar arasında geçen kanlı süreçte binlerce insan ölmüş ve yerlerinden olmuştur. 1995'te Bosna-Hersek Krizi'nin aksine, Kosova'da durum daha farklı seyretmiş, çatışmalar derinleşmeden NATO tarafından müdahale edilerek, krizin derinleşmesi önlenmiştir. NATO'nun gerçekleştirdiği müdahale BM kurucu antlaşması ve uluslararası hukuk açısından hala tartışılan bir konu olsa da, Kosova'nın bağımsızlık sürecinde daha büyük faturaların ödenmesinin önüne geçilmiştir. Ortodoks ve Slav paydaları üzerine inşa edilen Sırp ve Rus işbirliğine karşılık AB ve ABD tarafından desteklenen Kosova bağımsızlığı 2006'da BM öncülüğünde gerçekleştirilen görüşmelerin de sonrasına 2008 yılında gerçekleştirilmiş ve Kosova Avrupa'nın en genç ülkesi olmuştur.[125]

Balkanlarda yakın geçmişte gerçekleşen bir diğer ihtilaf ise 2001 yılında Ohri Antlaşması'yla son bulan ve Makedon askeri güçleri ile ülkenin Arnavut azınlığı arasında geçen gerilimli süreç olarak dikkat çekmektedir. 2001 Şubat'ında başlayan çatışmalar neticesinde 200'den fazla insan ölmüş; bununla beraber 100.000'den fazla kişi de yaşadığı yerleri terk etmek zorunda kalmıştır. Bosna-Hersek ve Kosova krizlerinin aksine Makedonya'da ki gerginlik sınırlı çerçevede gerçekleşmiş ve

---

[124] Karin Oellers-Frahm, , *''Restructuring Bosnia-Herzegovina: A Model with Pit-Falls''*, Max Planck Yearbook of United Nations Law, cilt:9, 2005, der. Bogdandy, A. Von, R. Wolfrum, ss.179-224, http://www.mpil.de/files/pdf2/mpunyb_oellersfrahm_9_179_224.pdf, (11.08.2018), s.188.

[125] Rohan, Albert, *Kosovo's Path to Independence*, European Council on Foreign Relations Web Sitesi, 2 Şubat 2018, https://www.ecfr.eu/article/commentary_kosovos_path_to_independence, (11.08.2018).

taraflar arasında yoğun görüşmeler neticesinde elde edilen ve pazarlık sürecinde bir dizi çatışmayı beraberinde getiren süreç, AB ve ABD'nin arabuluculuğunda Ohri Antlaşması'nın 13 Ağustos'ta imzalanmasıyla beraber son bulmuştur.[126]

Balkan coğrafyasında Yugoslav mirasının şekillendirdiği son ittifaklardan biri olan Sırbistan Karadağ ittifakı ise 2006 yılında %90'lık rekor bir katılım oranıyla oylanan ve %56'lık bağımsızlık yönünde kullanılan oyla dağılmış ve 2006 yılında Karadağ bağımsızlığını ilan etmiştir.[127] 2003 yılında Sırbistan ve Karadağ'ın bir federasyon çatısı altında birleşmesinden sonra[128], anlaşma gereği 3 yıl sonra referanduma gidilen Karadağ'da sonuç olarak bağımsızlık çıkmış ve Sırpların karşı çıkmasına rağmen Karadağ bağımsızlığını kazanmıştır.

Tablo 3-11: Balkanların güncel haritası

Kaynak: Uluslararası İlişkiler Portalı, http://www.uiportal.net/balkanlarda-harita-yeniden-sekilleniyor.html, (13.08.2018).

[126] Brunnbauer, Ulf, *The Implementation of Ohrid Agreement: Ethic Macedonian Resentments*, Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe Dergisi, sayı:1, 2002, European Center for Minority Issues Web Sitesi, https://www.ecmi.de/fileadmin/downloads/publications/JEMIE/2002/nr1/Focus1-2002Brunnbauer.pdf, (12.08.2018), s.2-3.

[127] Ion Traynor, *''Montenegro Vote Finally Seals Death of Yugoslavia''*, The Guardian Gazetesi Web Sitesi, 22 Mayıs 2006, https://www.theguardian.com/world/2006/may/22/balkans, (13.08.2018).

[128] Lee Hudson Teslik, *Montenegro's Referandum on Independence*, Council on Foreign Relations Web Sitesi, 19 Mayıs 2006, https://www.cfr.org/backgrounder/montenegros-referendum-independence, (13.08.2018).

3.3) Balkanlar'ın Siyasi, Ekonomik ve Toplumsal Yapısı ve Küresel Siyasette Balkanlar

Balkan coğrafyasındaki siyasi ekonomik, toplumsal ve askeri gelişmeler küresel siyasetle de yakından ilintili olmakla beraber, ABD'nin başat güç konumunda bulunduğu küresel jandarma olan NATO'nun bölgeyle olan ilişkileri, kıta Avrupası'nın bütünleşmeye yönelik çabalarının ürünü olan ve bölgesel işbirliğinin en etkili ve somut işbirliğini teşkil eden Avrupa Birliği'nin bölgeye yönelik politikaları ve bununla birlikte Sovyetlerin küllerinden doğan ve ''reelpolitik'' in küresel siyasetteki en önemli aktörü olan Rusya'nın bölgeyle olan bağları Balkanlar'da güncel siyasi ajandayı şekillendiren dışsal etkenler olarak göze çarpmaktadır.

2.Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan iki kutuplu düzende Batı kanadını temsil eden Trans-Atlantik ilişki ağında ABD öncülüğünde oluşturulan NATO, güncel küresel siyasette de etkin bir rol oynamakta; bununla birlikte güçlü, istikrarlı, dinamik ve güvenli bir Trans-Atlantik ağının kurulmasında önemli bir role bürünen NATO'nun Batılı değerlerin yerleşmesinde, kalıcı olmasında üstlendiği rol, Balkanlar'ın güncel gelişmelerini de doğrudan etkileyen bir konuma sahiptir. NATO'nun 21.yüzyılın başında uluslararası siyasette yaşanan gelişmelere paralel olarak odak noktasını Orta Doğu coğrafyasına kaydırması neticesinde, Balkanlar bölgesi öncelik kaybına uğrasa da, Rusya'nın güvenlik ve güç üzerinden şekillenen bölgesel politikaları neticesinde NATO bölgeden tamamen uzaklaşamamıştır. Bu doğrultuda, NATO'nun Balkan coğrafyasındaki genişleme politikalarını yalnızca askeri açıdan ele alıp değerlendirmek eksik bir tahlile yol açacağı gibi, NATO'nun varlığının aslında yukarıda da değinilen Batılı normların korunmasına yönelik amaçları da içinde barındırması bugün de bölgesel gelişmeleri doğrudan etkilemektedir.

Avrupa'nın 20.yüzyılda yaşadığı iki büyük dünya savaşı sonrasında ortaya çıkan tablo neticesinde, hem savaşların tekrarlanmaması hem de bölgede kalıcı barışın sağlanarak ekonomik, toplumsal, siyasi kalkınmanın sağlanabilmesi amacıyla

bölgesel insiyatifler kurulmuş ve bu girişimler AB altında en yetkin biçimine ulaşmıştır. Balkan bölgesinin AB'ye komşu olması nedeniyle, AB ajandasında Balkanların da önemli bir yere sahip olduğu; bu doğrultuda Avrupa'da kalıcı barış ve istikrar ortamının tesis edilmesinde Balkan coğrafyasının da kalıcı barış ve istikrar ortamına kavuşturulması gerektiği AB'nin izlediği politikalardan anlaşılmaktadır.[129] Bu doğrultuda, özellikle 21.yüzyılın başlarında AB'nin izlediği genişleme politikaları neticesinde bazı Balkan ülkelerinin de AB'ye üyeliği gerçekleşmiş, bazı ülkelerin ise adaylık süreçleri devam etmektedir. AB normlarının bölgeye yerleşmesi ve bölgede kalıcı ekonomik, toplumsal ve siyasi istikrarın sağlanmasında AB ve Balkan ülkeleri arasındaki ilişkilerin bölgesel siyaseti derinden etkilediği görülmektedir.

İki kutuplu düzenin Sovyetlerin dağılmasının akabinde çökmesi ve sonrasında ABD'nin tek hegemon güç olarak ortaya çıktığı tek kutuplu düzen, küresel ölçekteki gelişmelere paralel olarak çok kutuplu bir hale doğru seyir etmekte; bu doğrultuda Çin'in siyasi ve ekonomik açıdan yakaladığı ivme, Rusya'nın küllerinden doğarak küresel ölçekte yaşanan gelişmelere yeniden önemli ölçüde angaje olması ve dünyanın farklı bölgelerinde çeşitli devletlerin farklı çıkar ve politikalarla küresel sisteme entegre olması neticesinde küresel sistemde de çok seslilik baş göstermiştir. Rusya'nın reelpolitik algısı neticesinde hem Orta Doğu hem de Doğu Avrupa'da izlediği politikalar, küresel siyasi ajandanın önemli başlıkları haline gelmiş; bu doğrultuda Rusya'nın Balkanlar'a yönelik izlediği politika da araştırma konusu olan Balkanlar'ın siyasi gündemini doğrudan etkileyen bir husus olarak göze çarpmaktadır. AB ve NATO'nun bölge üzerindeki politikalarını reelpolitik penceresinden değerlendiren Rusya, Balkanların Trans-Atlantik ilişkilerini güvenlik tehdidi olarak algılamakta ve bu doğrultuda bölgedeki dengeleri izlediği politikalarla kendi lehine değiştirmeye çalıştığı göze çarpmaktadır.[130]

---

[129] Alina Mungiu-Pippidi, *''A House of Cards? Building the Rule of Law in Balkans''*, The Western Balkans and the EU: ''The Hour of Europe'', der: Jacques Rupnik, EU ISS(Institute for Security Studies), Challiot Papers, Haziran 2011, T.C. AB Bakanlığı Web Sitesi, ss.145-163, https://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/1_avrupa_birligi/1_6_raporlar/1_3_diger/enlargement/Institute_for_Security_Studies_The_Western_Balkans_and_the_EU.pdf, (14.08.2018), s.147.

[130] Dimitar Bechev, *Russia in the Balkans Conference Report*, London School of Economics Web Sitesi, 13 Mart 2015, http://www.lse.ac.uk/LSEE-Research-on-South-Eastern-

Balkanlar bölgesinin içsel dinamikleri de hassas dengeler üzerine kurulmuş, Soğuk Savaş sonrası bölgenin hızlı bir biçimde geçirdiği dönüşüm bölgeyi radikal bir biçimde etkilemiştir. Batı'yla kurulan yakın ilişkiler neticesinde, Batılı normların bölgeye ihraç edilmesi bölgede birçok içsel sorunu da beraberinde getirmiştir. Balkanların kalkınmasının sağlanacağı barış ve istikrar ortamının tesis edilmesinin önündeki en önemli içsel faktör, bölgenin heterojen ve kompleks yapısı olarak görülmektedir.[131] Bölgede farklı sosyo-kültürel unsurların bir arada yaşaması, bölgede ulus-devlet inşa sürecini menfi olarak etkilemiş ve bölgede genel olarak ulus-devletleşme süreci sancılı bir süreç olarak seyir etmiştir. Bölgenin karmaşık demografik yapısı, azınlık sorunlarını sıklıkla gündeme getirmekte; ulus-devletlerin sağlam temellere oturtulup, Batılı değerlerle yoğurulmasında önemli bir engel olarak göze çarpmaktadır.[132]

Balkanların bir diğer önemli sorunu ise şüphesiz bölgenin ekonomik açıdan geri kalmışlığı olarak gözükmektedir. Bir önceki paragrafta belirtilen siyasi istikrar sorunuyla doğrudan alakalı olan ekonomik geri kalmışlık, siyasi yapıdan hem etkilenmekte hem de siyasi yapıyı etkilemektedir. AB'ye üye olan ülkelerin AB'nin ekonomik olarak getirdiği avantajlardan yararlanmasıyla önemli gelişme kaydederek çizdiği olumlu tablonun aksine, AB üyesi olmayan bölge ülkeleri ekonomik açıdan büyük sorunlar yaşamaktadır.[133] Bölge ülkelerinin kompleks yapıları neticesinde sağlanamayan siyasi istikrar, ekonomik gelişim ve dönüşüm sürecinin önündeki en

---

Europe/Assets/Documents/Events/Conferences-Symposia-Programmes-and-Agendas/2015-Report-Russia-in-the-Balkans-merged-document.pdf, (14.08.2018), s.6.

[131] Jelena Milic, *Challenges in Western Balkans*, ICDS(International Centre for Defence and Secruity) Web Sitesi, 15 Haziran 2018, https://icds.ee/challenges-in-the-western-balkans/, (15.08.2018).

[132] Surroi, Veton, *''The Unfinished State(s) in the Balkans and the EU: The Next Wave"*, der: Jacques Rupnik, EU ISS(Institute for Security Studies), Challiot Papers, Haziran 2011, T.C. AB Bakanlığı Web Sitesi, ss.111-121, https://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/1_avrupa_birligi/1_6_raporlar/1_3_diger/enlargement/Institute_for_Security_Studies_The_Western_Balkans_and_the_EU.pdf, (15.08.2018), s.115.

[133] Mario Holzner-Amat Adarow- Luka Sikic, *Backwardness, Industrialisation and Economic Develoopment in Europe: The Developmental Delay in Southeastern Europe and the Impact of the European Integration Process Since 1952*, Working Papers, 123, Haziran 2016, The wiiw Balkan Observatory Web Sitesi, https://wiiw.ac.at/backwardness-industrialisation-and-economic-development-in-europe-dlp-3913.pdf, (17.08.2018), s.18, (15.08.2018).

önemli engel olarak durmakta; bununla birlikte ekonomik geri kalmışlığın da siyasi hoşgörüyü negatif etkilediği, devletlerin içinde bulunan farklı ulus-altı grupların ulusal entegrasyonuna olumsuz etki yaptığı dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda, bölgedeki ekonomik ve siyasi şartların karşılıklı olarak birbirini etkilediği görülmekte; bölge devletlerinin ekonomik kalkınmada yakalayacağı müspet ivmenin, bölgenin hassas toplumsal dengelerinin korunmasında ve sağlamlaştırılmasında önemli olduğu kabul görmektedir.[134]

Balkanların siyasi ve ekonomik istikrarının sağlanması ve küresel sisteme entegrasyonu yönünde önünde duran engellerden bir diğeri de kuşkusuz bölgede farklı gruplar arasında süregelen gerginlik ve çatışma ortamı olarak görünmektedir. Balkan ülkelerinin söz konusu sorunları ele almada benimsediği askeri ve bu doğrultuda uygulanan siyasi önlemler, mevcut sorunları eksik olarak ele almakta ve bu krizlerin ekonomik ve sosyal boyutlarını göz ardı etmektedir.[135] Bölgede süregelen gergin havanın yapısal nedenlerinin detaylı bir biçimde tahlil edilerek çok yönlü çözüm önerilerinin getirilmemesi ve söz konusu sorunlara çözüm olarak yalnızca siyasi ve askeri algı kapsamında bir takım hamlelerin yapılması, bölgedeki sorunların çözümünden ziyade, sorunları daha da karmaşık hale getirmekte; bölge ülkelerinin kalkınma hedeflerini sekteye uğratmaktadır.

Sovyetlerin ve Yugoslavya'nın çözülmesini takip eden süreç bölge için hayli zorlu bir sürecin de başlangıcı olmuş; bu doğrultuda bölge ülkeleri siyasi, ekonomik ve toplumsal sorunlarla yüz yüze gelmiştir. Bölgede barış ortamının tesis edilmesinde bölge ülkelerinin hem siyasi hem de ekonomik istikrarı sağlamaları elzem görülmüş ve bu yönde politikalar izlenmiştir. Küresel ekonomik sistemi derinden etkileyen 2008 Krizi, bölge ülkeleri üzerinde de olumsuz etki yapmış; söz konusu krize paralel olarak bölge ülkelerinin milli gelirlerinde önemli ölçüde düşüş yaşanmış, bununla

---

[134] Snehnaza Shtonova, *Regional Cooperation and Strenghtening Stability in Southeast Europe*, NATO Web Sitesi, https://www.nato.int/acad/fellow/96-98/shtonova.pdf, (15.08.2018), s.10.

[135] Marzia Bona- Francesco Martino, *Political Instability in Balkans: The Remedies are Long Term*, Osservatorio Balcani e Caucaso Web Sitesi, 11.07.2017, https://www.balcanicaucaso.org/eng/Areas/Balkans/Political-instability-in-the-Balkans-the-remedies-are-long-term-181197, (17.08.2018).

birlikte işsizlik oranlarında da büyük bir yükseliş gözlemlenmiştir.[136] 2008 Krizi'nin yarattığı olumsuz etkiler bölge ülkelerini derinden etkilese de, söz konusu ekonomik şartların önemli ölçüde yatırım fırsatları sunduğu da göze çarpmış; bu doğrultuda bölge ülkelerinin ekonomik görünümünde, 2008'den günümüze ekseri olarak müspet bir ivme yakalanmıştır.

Bölge genelinde ekonomik büyümenin pozitif yönlü seyri dikkat çekmekle beraber, bölgede yapılan yatırımların büyümeyi olumlu yönde etkilediği ve bölgedeki ekonomik büyümenin genel olarak tüketime dayalı olduğu gözlemlenmektedir. Bununla birlikte, pozitif yönlü ekonomik büyümenin, bölge ülkelerindeki işsizlik oranlarını düşürdüğü, iş olanaklarının yatırımlara bağlı olarak özellikle özel sektörde genişlediği ve düşük enflasyon rakamlarının bölge ülkelerinde satın alma gücünün yükselmesine katkıda bulunduğu dikkat çekmektedir.[137]

Tablo 3-12: Balkanlar Ülkelerinin Küresel Yolsuzluk Sıralamasındaki Yerleri

	2017
Arnavutluk	91
Bosna-Hersek	91
Bulgaristan	71
Hırvatistan	57
Karadağ	64
Kosova	85
Makedonya	107
Romanya	59
Sırbistan	77
Slovenya	34

[136] OECD, *Competitiveness in South East Europe: A Policy Outlook 2018*, Paris, 2018, https://read.oecd-ilibrary.org/development/competitiveness-in-south-east-europe_9789264298576-en#page41, (17.08.2018), s.39.

[137] Barbara Cunha, *South East Europe Regular Economic Report no:10: Resilent Growth Amid Rising Risks,* World Bank Group Web Sitesi, 2016, http://pubdocs.worldbank.org/en/521981474898709744/SEE-RER-Report-Fall-2016.pdf, (18.08.2018), s.3-8.

Türkiye	81
Yunanistan	59

Kaynak: Transparency International Kurumu, https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2017, (17.08.2018).

Tabloda da görüldüğü üzere Balkan coğrafyası ülkelerinde yolsuzluk ciddi bir sorun olarak göze çarpmaktadır. Balkan ülkelerinde yolsuzlukla mücadele üzerine yeni yasalar yürürlüğe girmiş olsa da, henüz yolsuzluk hususunda köklü sonuçlar alınamamıştır.[138] Avrupa'ya entegrasyonu hızlıca tamamlayan Slovenya ve Hırvatistan'ın Balkan coğrafyasındaki yolsuzluk oranlarına en az sahip olan ülke olduğu dikkat çekmektedir.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, Balkanlar içerisinde Bulgaristan, Hırvatistan, Romanya, Yunanistan ve Türkiye'nin diğer bölge ülkelerine kıyasla ekonomik veriler açısından önemli ölçüde farklı bir görünüme sahip olduğu görülmektedir. Söz konusu ülkelerin sahip olduğu veriler nedeniyle Balkan ülkeleri üzerine hazırlanan çalışmalarda, Balkan ülkelerinin haricinde ayrıca parantez açıldığı görülmektedir.

[138] Sanfey, Peter, Elisabetta Falcetti, Anita Taci, Sladjana Tepic, *Spotlight on South-Eastern Europe: An Overview of Private Sector Activity and Investment,* Avrupa Bankası Web Sitesi, 2004, https://www.ebrd.com/downloads/research/economics/see.pdf, (18.08.2018), s.17.

Tablo 3-13: Rakamlarla Balkanlar

2017	GSYH (Milyar $)	Yıllık Büyüme Oranı	Kişi Başı Milli Gelir(bin $)	İşsizlik Oranı %
Arnavutluk	13,04	4,45	4,868	13,6
Bosna-Hersek	18,17	1	5,561	38,6
Bulgaristan	56,83	3,60	8,311	6,2
Hırvatistan	54,85	2,50	15,219	11,2
Karadağ	4,77	4,5	7,813	16,1
Kosova	7,13	3,5	4,068	26,5
Makedonya	11,34	0,1	5,245	22,4
Romanya	211,80	4,00	10,932	4,9
Sırbistan	41,13	4,40	5,992	12,9
Slovenya	48,77	4,60	25,662	6,6
Türkiye	851	2	14,933	10,9
Yunanistan	200,29	2,30	23,027	21,5
Balkanlar	1,519 (Toplam)	3,079	10,96	15,95

Kaynak: Tablo hazırlanırken Avrupa Komisyonu ve Trading Economics adlı kurum ve sitelerin verilerinden yararlanılmıştır, https://ec.europa.eu/commission/index_en, https://tradingeconomics.com/, (18.08.2018).

Arnavutluk, Bosna-Hersek, Karadağ, Kosova, Makedonya ve Sırbistan ülkeleri aynı zamanda Batı Balkanlar olarak da adlandırılmakta; bununla birlikte güncel çalışmalarda Balkanlar denince söz konusu ülkelerin üzerine yoğunlaşıldığı görülmektedir. Bahsi geçen ülkeler tüketim ekonomisine sahip olmakla beraber, işsizlik rakamlarının iki haneli rakamlarla yüksek seviyede seyir ettiği görülmekte; bununla beraber söz konusu ülkelere yapılan dış yatırımlar sayesinde ekonomilerinin geçmişe oranla iyiye gittiği tespit edilmiştir. Batı Balkan ülkeleri göz önünde

bulundurulduğunda, en büyük yatırımcının 2007-2015 yılları arasındaki dönemde AB olduğu görülmekte; Rusya, İsviçre, Norveç, Türkiye, Kanada, ABD ve Çin'in sırasıyla AB'yi takip ettiği görülmektedir.[139]

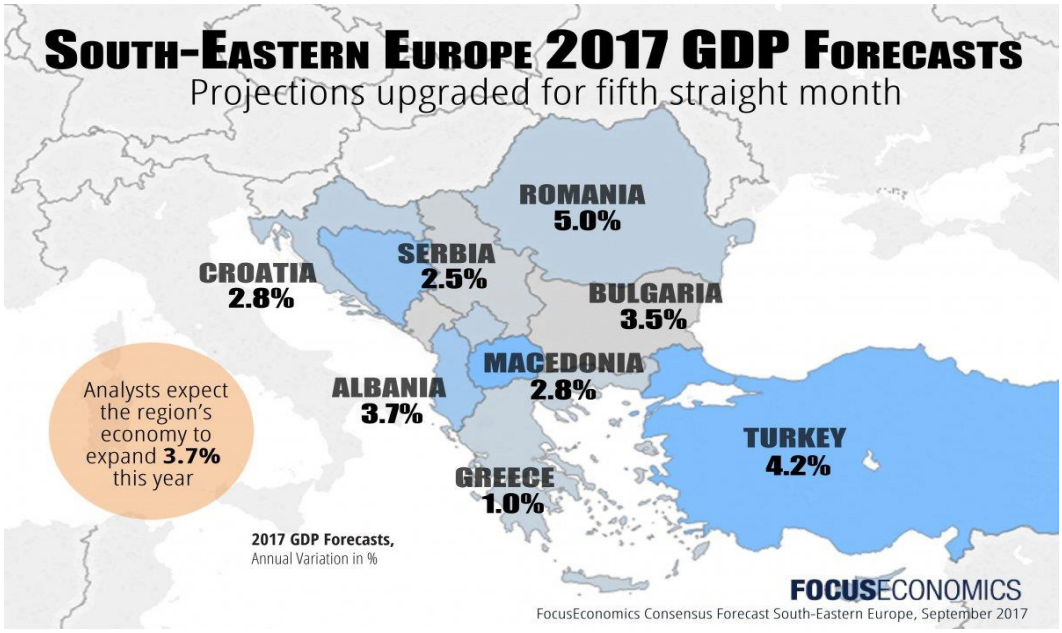
Ekonomileri diğer Balkan ülkelerine kıyasla daha büyük olan Bulgaristan, Hırvatistan, Slovenya, Türkiye ve Yunanistan gibi ülkeler de genel olarak tüketim ekonomilerine sahip olarak göze çarpmakta ve söz konusu ekonomiler de büyüme trendine sahip olarak görülmektedir. Ekonomisi hızla büyüyen Bulgaristan, AB uyum politikaları neticesinde 2017 yılında bütçe fazlası vermiş olmakla beraber, ekonomideki büyümesi tüketime dayalı olarak gözükmekte; bir diğer AB üyesi Hırvatistan ise içsel talep kaynaklı büyümesini sürdürmekte ve ekonomik açıdan iyimser bir tabloya sahip olarak gözükmekte; yine AB üyesi Slovenya ise AB fonları, ithalat ve ihracat artışı ve içsel talep kaynaklı büyümesini sürdürmekte ve pozitif bir tablo sergilemekte; AB'nin yardımları ve yoğun gayretleriyle içinde bulunduğu dar boğazdan kurtulmaya çalışan Yunanistan ise 2017 yılında koyulan hedefleri olumlu yönde aşarak ekonomik reformları uygulamış ve ekonomisini yoluna koyma yolunda önemli adımlar atarak müspet bir tablo çizmiş; son olarak Türkiye ise 5 yıl aradan sonra ilk defa çift haneli enflasyon rakamlarını görmüş ve dış ticaret dengesinde aleyhine olan açık nedeniyle ekonomik açıdan zorlanmakta ise de, ekonomik açıdan yine de büyüme gerçekleştirmiş bir tüketim ekonomisi olarak dikkat çekmektedir.[140]

---

[139] Avrupa Komisyonu, *EU-Western Balkans: Economic Relations-Investing in People, Infrastructures and Reforms,* Mayıs 2018, https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/economic-relations_en.pdf, (21.08.2018), s.1.

[140] European Bank, *Regional Economic Prospects in EBRD Countries of Operations*, European Bank Web Sitesi, Kasım 2017, https://www.ebrd.com/documents/oce/regional-economic-prospects.pdf, (22.08.2018), s.15-23.

Tablo 3-14: Güney Doğu Avrupa Tahmini Yıllık Büyüme Oranları

Kaynak: Focus Economics, https://www.focus-economics.com/regions/south-eastern-europe/news/see-economic-outlook-sept-2017, (22.08.2018).

3.4) Balkanlar ve Enerji

Balkanlar'da 90'lı yılların başında Sovyetler ve Yugoslavya'nın dağılma süreçlerine paralel olarak yaşanan siyasi, ekonomik, toplumsal dönüşüm ve Batı'ya entegrasyon süreci günümüzde de devam etmekte; buna paralel olarak bölgenin genelinde ciddi sorunlar yaşanmaktadır. İşsizlik, yolsuzluk, milli refah seviyelerinin düşüklüğü, bölge ülkelerinin ekonomilerinin zor günlerden geçiyor oluşu, Balkan bölgesinde günümüzde de devam eden sorunlar olarak göze çarpmaktadır.

Balkanların farklı etnik, kültürel, toplumsal yapısı enerji alanında da tezahür etmekte; enerji politikaları bağlamında da farklılıklar göze çarpmaktadır. Bölge ülkelerinin bir kısmının AB üyesi olması, bir kısmının aday ve potansiyel aday statüsüne sahip olmasının yanında, bölge ülkelerinin enerji alanında da hem ortak fırsatların hem de ortak zorlukların olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, Balkan ülkelerinin elektrik ağı birbirlerini yüksek derecede bağlıdır ve AB'ye üyelik bağlamında izlenen politikalar neticesinde, bölge ülkelerinin enerji politikaları üzerinde de benzerlikler

mevcuttur.[141]

Balkanlar'da enerji başlığı ise diğer sorunlar gibi masanın üzerinde kendine yer bulan bir başlık olarak göze çarpmakta; Sovyet ve Yugoslav mirası bu alanda da etkilerini göstermektedir. 1990'lı yılların başında Yugoslavya'nın dağılma sürecine paralel olarak yaşanan savaş ve gerginlikler, bölgenin enerji altyapısına da sirayet etmiş ve milli kalkınmanın temel taşlarından olan enerji, bu bağlamda Balkanlar'da önemli bir sorun olarak göze çarpmıştır.

İktisadi kalkınmada en önemli başlıklardan biri olan enerji hususu, düşük verim, yetersiz yönetim ve bunlara paralel olarak ortaya çıkan yetersiz elektrik sistemi nedeniyle Balkanlar'da önemli bir sorun olarak dikkat çekmektedir.[142] Yugoslav cumhuriyetlerinin sahip olduğu enerji altyapısı ve söz konusu altyapının bölge ülkeleri arasında yarattığı karşılıklı bağımlılık durumu, Balkanlar'da enerji alanında görülen en temel unsurdur. Bir balkan ülkesindeki enerji tesislerinin çalışmasının diğer bir ülkede bulunan enerji altyapısına bağlı olması ve buna benzer durumlar Balkan coğrafyasında görülen karşılıklı bağımlılığın somut örneği olarak gözükmektedir. Bununla beraber, bölge ülkelerinin sahip olduğu enerji piyasasının, ithal hidrokarbonlara büyük ölçüde bağımlı olması Balkan enerji yapısında dikkat çeken en önemli noktalardan birisini teşkil etmektedir. Ek olarak, Rusya ve AB arasında siyasi ölçekte yaşanan gerginlik halinin enerji alanına da sirayet ettiği görülmekte; bu minvalde, Rusya'nın komşu coğrafyalarında enerji nakil hatlarıyla tesis ettiği etki alanından rahatsız olan AB'nin, farklı coğrafyalardan enerji temin etme yönünde politikalar izlediği ve teşvik ettiği görülmektedir.[143]

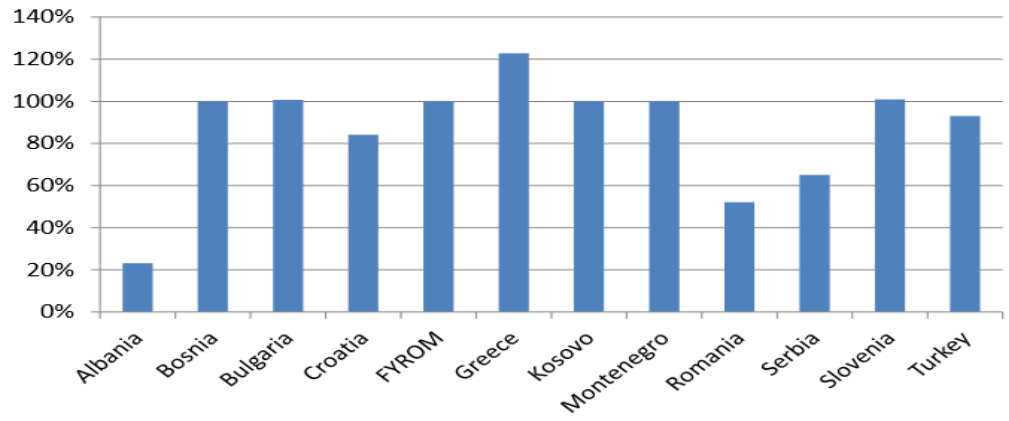
---

[141] Laszlo Szabo, *South East Europe Regional Report 2017*, SEERMAP(South East Europe Electricity Roadmap Project), REKK(Regional Centre for Energy Policy Research) Web Sitesi, 2017, https://rekk.hu/downloads/projects/SEERMAP_RR_SEE_A4_ONLINE.pdf, , (22.08.2018), s.8.

[142] Koray Ülgen-Sibel Akova, *Balkanlarda Enerji Arz Güvenliği, Enerji Çeşitliliği ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları*, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi(BİLGESAM), BİLGESAM Web Sitesi, Uluslararası Balkan Kongresi Konferansında sunulan tebliğ metni, 28-29 Nisan 2014, http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-415-2015021539balkankongresikitabi-32.pdf, (23.08.2018), s.411.

[143] Volkan Özdemir, ''Balkan Piyasalarını Hedef Alan Doğal Gaz Boru Hattı Projeleri Arasında Rekabet: NABUCCO-Güney Akım ve Trans-Adriyatik Boru Hattı(TAP) Projeleri Örneği, *Sosyo Ekonomi Dergisi,* 2014-2, http://sosyoekonomi.dergipark.gov.tr/download/article-file/197797,

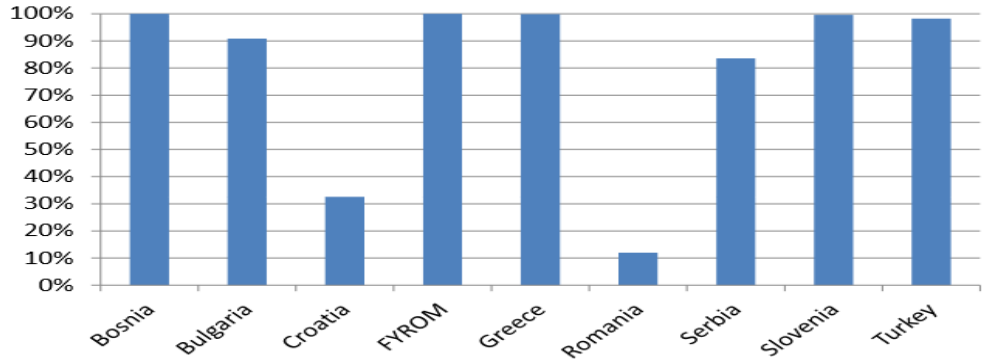
Tablo 3-15: Balkan Ülkelerinin Petrol Bağımlılığı

Kaynak: Institute of Energy for South East Europe Kurumu, https://www.iene.gr/articlefiles/seeeo%202016-2017_iea%20paris.pdf, (25.08.2018).

Balkan coğrafyasına bakıldığında, elektrik talebinin giderek yükseldiği görülmekle beraber, bölge ülkelerinin doğal gaz ve petrole yüksek ölçüde bağımlı olduğu dikkat çekmekte ve hatta bazı ülkelerin elektrik ithal ettiği gözükmektedir. Bununla beraber bölgede bulunan kömür ve linyit kaynakları, bölge genelinde termik santrallerin de varlığını ön plana çıkarmakta ve hidroelektrik santrallerle beraber bölgenin elektrik üretmede başat güçleri olarak gözükmektedir.[144]

Tablo 3-16: Balkan Ülkelerinin Doğal Gaz Bağımlılığı

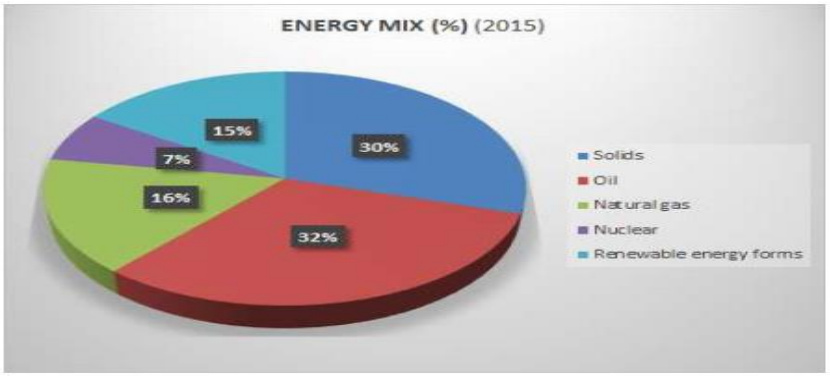
Kaynak: Institute of Energy for South East Europe Kurumu, https://www.iene.gr/articlefiles/seeeo%202016-2017_iea%20paris.pdf, (25.08.2018).

(25.08.2018), s.257.

[144] Damir Pesut, *Overview of Energy Sector in Balkan Region*, Hrvoje Pozar Energy Institute(EIHP), Dünya Bankası Web Sitesi, http://siteresources.worldbank.org/EXTENERGY2/Resources/4114199-1306178323340/S1_Pesut.pdf, (25.08.2018), s.4-5.

Balkan coğrafyası petrol ve doğal gaz rezervlerine sahip olmakla beraber söz konusu kaynaklar, bölgenin talebini karşılamakta yetersiz kalmakta ve bölgenin petrol ve doğal gaz ihtiyacı ithalat yoluyla giderilmektedir. Balkan bölgesinde petrolün Arnavutluk, Hırvatistan, Romanya, Sırbistan ve Karadağ'da, doğal gazın ise Hırvatistan, Romanya, Sırbistan ve Karadağ'da bulunduğu bilinmekte; ancak söz konusu rezervlerin bölge ülkelerinin taleplerini karşılamada yetersiz kaldığı bilinmekle birlikte[145], Arnavutluk, Kosova ve Karadağ'da doğal gaz tüketimi yapılmamaktadır.[146] Balkan ülkelerinde yaygın olarak kullanılan enerji ham maddelerinden birisi de kömür ve linyittir ve bölge ülkelerinin kömür ve linyit ihtiyaçlarını karşılamada neredeyse kendi kendilerine yeterli olduğu dikkat çekmektedir. Kömür ve linyitin birincil enerji kaynağı olarak kullanıldığı ülkelere bakıldığında Sırbistan, Makedonya, Bosna-Hersek, Kosova dikkat çekmektedir.

Tablo 3-17: 2015 yılı Balkan ülkelerinde tüketilen enerji kaynaklarının kompozisyonu

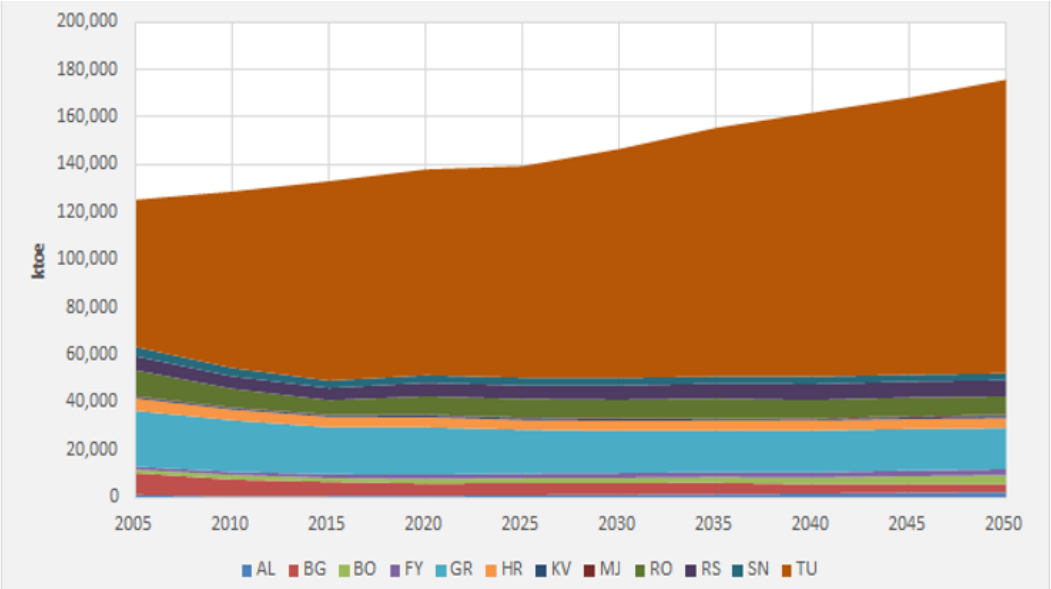
Kaynak: Institute of Energy for South East Europe Kurumu, https://www.iene.gr/articlefiles/seeeo%202016-2017_iea%20paris.pdf, (25.08.2018).

Balkan coğrafyasında enerji temin etmede kullanılan bir diğer kaynak ise hidroelektrik santralleri olarak dikkat çekmektedir. Bölge genelinde söz konusu tesislerin varlığı görülmekle birlikte, Arnavutluk'un söz konusu enerji kaynağına bağımlılığı oldukça yüksek seviyede gözükmektedir ve yağışların az olduğu

[145] Erhan Türbedar, *Balkanlar ve Enerji*, ASAM Balkan Araştırmaları Masası, Avrasya Dosyası, Enerji Özel, Bahar 2003, Cilt:9, Sayı:1, 21.Yüzyıl Türkiye Enstitüsü Web Sitesi, ss.214-235, http://www.21yyte.org/assets/uploads/files/214-235%20Erhan.pdf, (25.08.2018), s.218.
[146] Koray Ülgen, *a.g.e.*, s.412.

dönemlerde ülkede ciddi sorunlar baş göstermektedir.[147] Bununla birlikte, Balkanlarda iki adet nükleer santral bulunmakta ve söz konusu birimler Bulgaristan ve Slovenya'da bulunmakta ve özellikle Bulgaristan'da bulunan santralin Balkan bölgesinin enerji talebini, özellikle Balkan coğrafyasının 90'larla beraber yaşadığı dönüşüm süreci kapsamında önemli ölçüde karşıladığı görülmüştür. Son olarak, Balkan coğrafyasının yenilenebilir enerjiye elverişli kaynaklara sahip olduğu bilinmekle beraber, söz konusu kaynaklardan yeterince yararlanılmadığı görülmektedir. Bununla birlikte, yenilenebilir enerji konusunda küresel ölçekte yaşanan gelişmelere de paralel olarak Balkan coğrafyasında da teşviklerin ve önemli yatırımların yapıldığı; bu minvalde yenilenebilir enerji hususunda farkındalığın arttığından söz etmek mümkün görülmektedir.[148]

Tablo 3-18: Balkanlarda Enerji İthalatını Gösteren Projeksiyon (Türkiye Dahil)

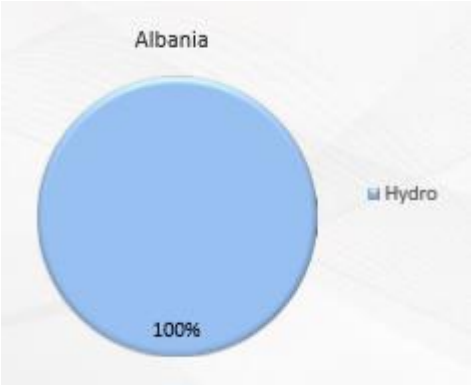
Kaynak: Institute of Energy for South East Europe Kurumu, https://www.iene.gr/articlefiles/seeeo%202016-2017_iea%20paris.pdf, (25.08.2018).

[147] Erhan Türbedar, *a.g.e.*, 218.
[148] Koray Ülgen, *a.g.e.*, s.415.

3.4.1) Arnavutluk

2003'den bu yana AB'ye adaylık süreci devam eden Arnavutluk, 2009 yılında resmi adaylık başvurusunda bulunduktan sonraki süreçte enerji politikalarını da AB ile uyumlu hale getirmeye başlamış ve bu ülkenin enerji sektöründe AB'nin izleri görülmeye başlanmıştır. Bu doğrultuda, Arnavutluk Kyoto Protokolü ve Avrupa Topluluğu Anlaşması gibi süreçlere taraf olmuş, AB merkezli politikaları yürürlüğe koymuştur.[149] Bununla birlikte, Arnavutluk'un en büyük ticari partneri AB olarak gözükmekte ve 2016 yılı itibariyle 4 milyar Euro olarak gerçekleşen bir ticaret hacminden söz edilmektedir.[150]

Tablo 3-19: Elektrik enerjisi elde edilen kaynaklar (Arnavutluk)

Kaynak:Balkan Energy Kurumu, http://balkanenergy.com/files/SEE-Statistics-2018-Balkan-Energy.pdf, (29.08.2018).

2017 itibariyle Arnavutluk'un enerji talebi hidro kaynaklardan temin edilmekle birlikte, 4,220GW'lık bir elektrik üretimi gerçekleştirilmiş, 2,910GW'lık kısmı ithal edilmiş ve toplamda 7,130GW'lık bir tüketim gözlemlenmiştir.[151] Arnavutluk enerji ihtiyacının büyük bölümünü, Komünist yönetimden kalma barajlardan temin etmekte, geri kalan enerji ihtiyacını ise ithal etmektedir. Bununla

[149] SEE Legal, *''Albania''*, The Southeast Europe Energy Handbook 2016, Southeast Europe Legal Group Kurumu Web Sitesi, 2016, http://seelegal.org/see-legal-joint-publications/the-southeast-europe-energy-handbook-2016/, (29.08.2018), s.9.

[150] Avrupa Komisyonu, *''Arnavutluk''*, 2018, https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/7672246f-a036-11e8-99ee-01aa75ed71a1, (29.08.2018).

[151] Balkan Energy, *SEE Power Energy Handbook 2018*, s.8, http://balkanenergy.com/files/SEE-Statistics-2018-Balkan-Energy.pdf, (29.18.2018).

birlikte, Arnavutluk Batı Balkanlar coğrafyasındaki en büyük petrol ihracatçısı olarak dikkat çekmekte ve 400 milyon ton civarında petrole sahip olduğu tahmin edilmekle birlikte[152]; 2016 yılında gerçekleştirdiği 872 bin ton petrol ihracatına ek olarak, 1,06 milyon ton petrol ürettiği kayıtlara geçirilmiştir.[153] 2019 yılında tamamlanması beklenen TAP(Trans Atlantic Pipeline) projesi ile Hazar gazının coğrafyaya gelmesi ve Arnavutluk tarafından yatırımlar yapılarak kullanılması beklense de, şimdilik Arnavutluk'un bir doğal gaz tüketimi bulunmamakta; bununla beraber Karadağ, Kosova ve Makedonya ülkeleri ve Arnavutluk arasında bulunan enerji bağlantı hatları ile elektrik aktarımı gerçekleşmektedir.[154] Ek olarak, Arnavutluk toprakları içerisinde 200 milyon ton civarında petrol, 22,400 m^3 civarında doğal gaza sahip olduğu bilinmektedir.[155]

3.4.2) Bosna-Hersek

Bosna-Hersek'in Balkan coğrafyasında sahip olduğu merkezi konum neticesinde, ülkenin bölgede tasarlanan enerji projelerine doğal olarak angaje olması sonucunu doğurmakta; bununla beraber sahip olduğu coğrafi koşullar neticesinde yenilenebilir enerji alanında da çok büyük potansiyel taşımasına rağmen enerjisinin en büyük bölümünü kömürden temin etmektedir. Bosna-Hersek'in dış ticaretine bakıldığında en büyük ticari ortağının AB olduğu görülmekte ve aralarındaki ticaret hacminin 2017 yılında 10,2 milyar Euro civarında gerçekleştiği kaydedilmiştir.[156]

---

[152] Lorenc Gordani, *Export and Import of Oil in Albania along 2005-2013*, LinkedIn Web Sitesi, 2015, https://www.linkedin.com/pulse/export-import-oil-albania-along-2005-2013-repost-lorenc-gordani, (30.08.2018).

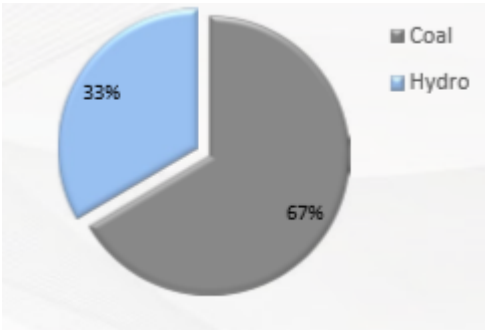
[153] Bankwatch, *The Energy Sector in Albania*, Bankwatch Kurumu Web Sitesi, https://bankwatch.org/beyond-coal/energy-sector-in-albania, (30.08.2018).

[154] U.S. Commercial Service, *Albania-Energy*, U.S. Commercial Service Web Sitesi, https://www.export.gov/article?id=Albania-Energy, (30.08.2018).

[155] Koli Bele, *Albania-Energy Country Profile*, Arnavutluk Cumnhuriyeti Enerji ve Sanayi Bakanlığı, 25 Ağustos 2015, http://www.czechchina.com/cif/wp-content/uploads/2014/10/Koli_BELE.pdf, (30.08.2018), s.4.

[156] Avrupa Komisyonu, *Bosna-Hersek*, http://europa.ba/?p=56734, (30.08.2018).

Tablo 3-20: Elektrik enerjisi elde edilen kaynaklar (Bosna-Hersek)

Kaynak:Balkan Energy Kurumu, http://balkanenergy.com/files/SEE-Statistics-2018-Balkan-Energy.pdf, (01.09.2018).

Bosna-Hersek 2017 yılı itibariyle 12,616GW enerji tüketmiş ve aynı yılda ürettiği 14,723GW'lık enerjinin 1,842GW'lık kısmını ihraç etmiştir.[157] Bosna-Hersek'in enerji verilerine bakıldığında, üretilen enerjinin %67'lik kısmının kömürden, geri kalan %33'lük kısmının ise hidro kaynaklardan elde edildiği görülmektedir. Buna göre, 2017 yılında üretilen 14GW'ı aşkın elektriğin 10,821GW'lık kısmı başta kömür olmak üzere doğal gaz ve kömürden üretilmiş; geriye kalan 3,806GW'lık kısım ise hidro kaynaklardan elde edilmiştir.[158] Bosna-Hersek kömür ve linyit yatakları ve sahip olduğu nehirler dolayısıyla enerji açısından dışa bağımlı bir profil sergilememekte; bununla beraber kömür ve barajlardan elde edilen enerji ülkenin kendi kendine yetecek enerjiye sahip olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, Bosna-Hersek doğal gazı Rusya'dan, petrolü ise Hırvatistan, Sırbistan, Karadağ ve Macaristan ülkelerinden ithal etmektedir.[159] Ek olarak, Bosna-Hersek 2016 yılı verileri göz önünde bulundurularak, 235 milyon dolar civarında elektrik ihracatı gerçekleştirmiş ve buna karşılık yıllık 5,2 milyon ton petrol tüketimi gerçekleştirmiş ve bu ithalata 720 milyon dolar civarında bir rakam harcamıştır.[160] Petrole ek olarak, 2015 yılı verileri göz önünde bulundurulduğunda Bosna-Hersek

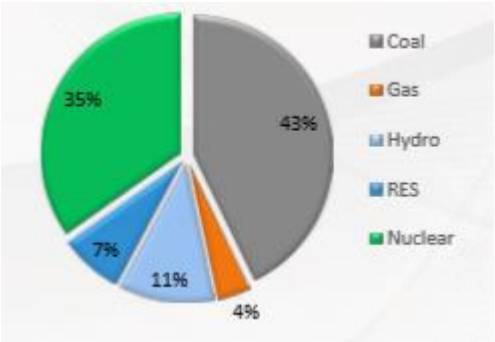
[157] Balkan Energy, *a.g.e.*, s.20.
[158] Balkan Energy, *a.g.e.*,s.16.
[159] Lana Pasic, *Sources of Energy in Bosnia and Herzegovina,and Implications for Energy Security,* Balkan Analysis Web Sitesi, http://www.balkanalysis.com/bosnia/2011/05/09/sources-of-energy-in-bosnia-and-herzegovina-and-implications-for-energy-security/, (01.09.2018).
[160] The Observatory of Economic Complexity, *Bosnia and Herzegovina*, OEC Web Sitesi, https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/bih/, (01.09.2018).

200 milyon m³'lük bir doğal gaz ithalatı gerçekleştirmiştir.[161]

3.4.3) Bulgaristan

Balkan coğrafyasında dikkat çekici bir enerji künyesine sahip olan Bulgaristan, hem enerji ihracatçısı hem de nükleer enerjiye sahip bir ülke olarak gözükmekte; bununla birlikte AB üyesi olarak Rusya ile geliştirdiği yakın enerji ilişkileri dikkate şayan bir hüviyete sahip olarak genel kabul görmektedir. Romanya, Sırbistan ve Yunanistan'a elektrik ihraç eden Bulgaristan'ın enerji kaynakları diğer Balkan ülkelerine göre çeşitlilik arz etmektedir. Bununla birlikte, hem Karadeniz'e kıyısı olması, hem de Balkanların başlangıç noktalarından birinde konumlanmış olmasının yanında enerji sahibi coğrafyalarla enerji talep eden coğrafyalar arasında konuma sahip olması, Bulgaristan'ı önemli bir enerji koridoru ülkesi haline getirmiştir.[162]

Tablo 3-21: Elektrik enerjisi elde edilen kaynaklar (Bulgaristan)

Kaynak:Balkan Energy Kurumu, http://balkanenergy.com/files/SEE-Statistics-2018-Balkan-Energy.pdf, (01.09.2018).

Balkan ülkeleri içerisinde nükleer enerjiye sahip ülke konumunda olan Bulgaristan enerji ihtiyacının neredeyse yarısını kömürden elde etmekte; buna karşılık yaklaşık %35'lik kısmını da nükleer santrallerden elde etmektedir. Bununla

[161] Index Mundi, *Bosnia-Herzegovina Natural Gas Imports,* Index Mundi Web Sitesi, https://www.indexmundi.com/bosnia_and_herzegovina/natural_gas_imports.html, (01.09.2018).
[162] Awex Sofia, *The Energy Sector in Bulgaria,* Awex Export Kurumu Web sitesi, Ocak 2018, https://www.awex-export.be/files/library/Infos-sectorielles/PECO/2018/Fiche-sectorielle-Energy-in-Bulgaria.docx, (01.09.2018), s.4.

birlikte, Bulgaristan'ın enerji talebi sırasıyla hidro kaynaklar, yenilenebilir kaynaklar ve doğal gazdan temin etmektedir.[163] Bu veriler ışığında, Bulgaristan'ın elektrik enerjisi elde etmede en fazla olarak 17,709GW'la kömürden, 14,719GW'la nükleer enerjiden, 1,546GW'la doğal gazdan ve 3,399GW'la hidro kaynaklardan temin ettiği görülmektedir.[164] Bulgaristan'ın iç piyasasında yaklaşık olarak 3 milyar m³'lük bir doğal gaz hacminin olduğu ve bu miktarın yaklaşık %90'lık kısmının Rusya tarafından temin edildiği bilinmekle birlikte; Bulgaristan'ın 15 milyonluk tonluk petrol rezervine sahip olduğu bilinmekte ve ülkedeki petrol ticaretinin genelinin Rus Lukoil firmasının kontrolü altında gerçekleştirildiği gözlemlenmektedir.[165] Bulgaristan'ın enerji ithalat verilerine bakıldığında ise petrol kaleminde yıllık 7,5 milyon ton civarında bir ithalatın gerçekleştiği ve söz konusu ithalatın Rusya'dan gerçekleştirildiği görülmekte; bununla birlikte ithal edilen bir diğer kalem olan doğal gazın bir kısmının Makedonya, Türkiye ve Yunanistan'a da aktarıldığı dikkat çekmektedir.[166]

3.4.4) Hırvatistan

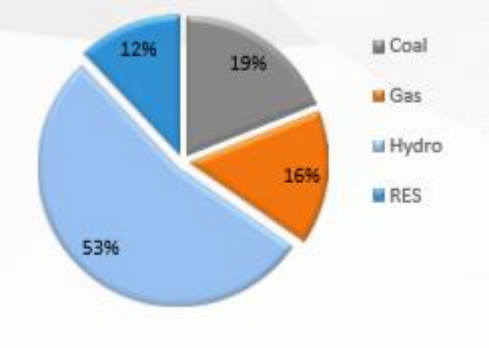
Hırvatistan'ın 2013 yılında gerçekleşen AB üyeliği neticesinde enerji politikalarında önemli ölçüde değişiklik gözlemlenmiş; ancak söz konusu değişim özellikle 2001 yılından itibaren aday ülke statüsünün kazanılmasıyla başlamıştır.[167] Bu süreçten itibaren serbest piyasa kurallarına göre şekillenen Hırvatistan enerji piyasası, kendi kendine yeterli olmamakla birlikte çoğu Balkan ülkesinin aksine devlet tarafından sıkıca kontrol edilmemektedir. Hırvatistan'ın enerjiyi temin ettiği kaynaklara bakıldığında ise, 2015 yılı verilerine göre en büyük payın hidro

---

[163] Bankwatch, *The Energy Sector in Bulgaria*, https://bankwatch.org/beyond-coal/the-energy-sector-in-bulgaria(01.09.2018).
[164] Balkan Energy, *a.g.e.*, s.8.
[165] U.S. Commercial Service, *Bulgaria-Power Generation*, U.S. Commercial Service Web Sitesi, https://www.export.gov/article?id=Bulgaria-Power-Generation-Oil-and-Gas-Renewable-Sources-of-Energy-and-Energy-Efficiency, (01.09.2018).
[166] Boyko Nitzov, Ruslan Stefanov, Valentina Nikolova, Dobromir Hristov, *The Energy Seector of Bulgaria*, Dınu Patriciu Eurasia Center, ETH Zurih Üniversitesi Web Sitesi, https://www.files.ethz.ch/isn/114810/BulgariaEnergy_ECIssueBrief.pdf, (01.09.2018), s.4.
[167] SEE Legal*, ''Crotia''*, The Southeast Europe Energy Handbook 2016, Southeast Europe Legal Group Kurumu Web Sitesi, 2016, http://seelegal.org/see-legal-joint-publications/the-southeast-europe-energy-handbook-2016/, (02.09.2018), s.53.

kaynaklarda olduğu ve sırasıyla ithal kömür, petrol ve doğal gaz ve yenilenebilir enerji kaynaklarından temin edildiği gözlemlenmektedir.[168]

Tablo 3-22: Elektrik enerjisi elde edilen kaynaklar (Hırvatistan)

Kaynak:Balkan Energy Kurumu, http://balkanenergy.com/files/SEE-Statistics-2018-Balkan-Energy.pdf, (02.09.2018).

Hırvatistan'ın enerji profiline bakıldığında enerji ihtiyacının yaklaşık %50'sini yerel kaynaklardan temin ettiği görülmekte; buna karşılık önemli ölçüde enerji ithal ettiği görülmektedir. 2017 yılı verilerine göre 17,632GW enerji tüketimi gerçekleştiren Hırvatistan, bu miktarın 10,536GW'lık kısmını kendi üretmiş; buna karşılık 7,379GW'lık kısım ithal edilmiştir.[169] Yukarıdaki tabloda da yaklaşık olarak görüldüğü gibi, söz konusu yerli üretimin 4,974GW'lık kısmı hidro kaynaklardan, 2,789GW'lık kısmı doğal gazdan ve 1,249GW'lık kısmı kömürden üretilmiştir.[170] Bununla birlikte, 71 milyon varillik kanıtlanmış petrol rezervine sahip olan Hırvatistan, 2014 verilerine göre günlük 47,220 varillik bir petrol ithalatı gerçekleştirmekte; 24,92 milyar m³'lük kanıtlanmış doğal gaz rezervine sahip olduğu bilinen Hırvatistan, 2014 yılı verilerine göre 422 milyon m³'lük bir ihracat ve 1,072 milyon m³'lük bir ithalat gerçekleştirmektedir.[171] Ek olarak, Hırvatistan 2016 yılı verilerine göre, 679 milyon dolarlık rafine edilmiş petrolü ve 363 milyon dolarlık elektriği ihraç etmekte; buna karşılık ham petrol ithalatına yılda yaklaşık 817 milyon

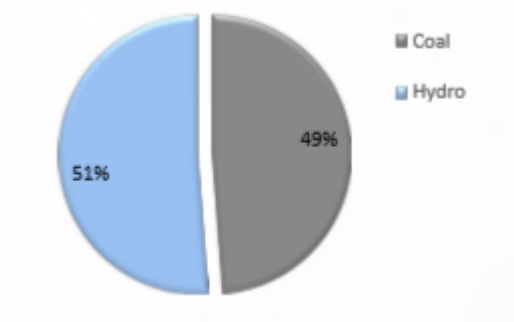
[168] Bankwatch, *The Energy Sector in Croatia*, https://bankwatch.org/beyond-coal/the-energy-sector-in-croatia, (02.09.2018).
[169] Balkan Energy, *a.g.e.*, s.8.
[170] Balkan Energy, *a.g.e.*,s.8.
[171] Index Mundi, *Crotia Energy Profile*, https://www.indexmundi.com/croatia/energy_profile.html, (03.09.2018).

dolar bütçe ayırmaktadır.[172] Bosna-Hersek, Sırbistan, Macaristan, Slovenya ve İtalya Hırvatistan'ın doğal gaz ve petrol ithal ettiği ülkeler olarak öne çıkmakta ve ihracatta da yukarıdaki ülkelere ek olarak listeye Belçika da girmektedir.[173]

3.4.5) Karadağ

Karadağ ülkesinin ekonomik künyesine bakıldığında en büyük ticari ortağının, yıllık 1,1 milyar avroluk miktarla AB olduğu görülmektedir.[174] Karadağ'ın enerji profiline bakıldığında yeterli yatırım ve altyapının olmadığı görülmekte ve söz konusu şartların ülkenin enerji künyesinin gelişiminde önünde duran en büyük engeller olarak değerlendirilmekte; bununla birlikte TAP'ın ayağı olan İyonya-Adriyatik boru hattının inşasının tamamlanmasıyla ülkenin enerji profilinin de değişeceği genel olarak kabul görmektedir.[175] Karadağ'ın enerjiyi temin ettiği kaynaklara bakıldığında, kömür ve hidro kaynaklardan faydalanıldığı göze çarpmaktadır.

Tablo 3-23: Elektrik enerjisi elde edilen kaynaklar(Karadağ)

Kaynak:Balkan Energy Kurumu, http://balkanenergy.com/files/SEE-Statistics-2018-Balkan-Energy.pdf, (03.09.2018).

[172] The Observatory of Economic Complexity, *Crotia,* OEC Web Sitesi, https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/hrv/, (03.09.2018).
[173] World's Richest Countries (WRS), *Croatia*, , http://www.worldsrichestcountries.com/top-croatia-exports.html, (03.09.2018).
[174] Avrupa Komisyonu, *Karadağ*, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/near_factograph_montenegro.pdf, (03.09.2018).
[175] SEE Legal, *''Montenegro''*, The Southeast Europe Energy Handbook 2016, Southeast Europe Legal Group Kurumu Web Sitesi, 2016, http://seelegal.org/see-legal-joint-publications/the-southeast-europe-energy-handbook-2016/, (03.09.2018), s.99.

Karadağ 2017 yılı verilerine göre yıllık 3,408GW'lık bir enerji tüketimi gerçekleştirmiş, söz konusu tüketimin 2,279GW'lık kısmını yerel kaynaklardan temin etmiş ve 1,256GW'lık kısmını ithal etmiştir.[176] Söz konusu yerel enerji üretiminin 1,265GW'lık kısmı kömürden, 0,921GW'lık kısmı ise hidro kaynaklardan üretilmiştir.[177] Karadağ'ın enerji profilinde dikkat çeken bir diğer husus ise, enerji temininde doğal gaz ve petrol üretiminin hiç pay sahibi olmamasıdır. Karadağ'ın ekonomik ve toplumsal yapısı da dikkate alındığında, ülkenin enerji ihtiyacının genel olarak kömür, linyit ve ahşap gibi ham maddelerden temin edildiği görülmektedir.[178] Bununla birlikte, 2016 yılı Karadağ'ın dış ticaret verileri incelendiğinde 140 milyon dolarlık petrol ve petrol ürünleri ithalatı yapıldığı dikkat çekmekte ve söz konusu ticaretin büyük bölümünün Sırbistan'dan yapıldığı dikkat çekmektedir.[179]

3.4.6) Kosova

Kosova nüfusunun 3'te 1'inin fakirlik sınırı altında yaşadığı, Avrupa'nın en fakir ülkelerinden biri olarak dikkat çekmektedir. Kosova, çoğu Balkan ülkesinde de görüldüğü gibi durağan bir enerji sektörüne sahip olmakla birlikte, ülkenin en büyük ticari ortağı yıllık 8,6 milyar avroyla AB olarak gözükmektedir. 2008 yılında bağımsızlığını ilan eden Kosova, ekonomik ve toplumsal yapısı göz önünde bulundurulduğunda diğer Balkan ülkelerine nazaran daha düşük görünümlü bir enerji künyesine sahip olmakla beraber, ülkenin enerji talebi genel itibariyle kendi topraklarında bulunan linyit madenlerinden ve hidro kaynaklardan temin edilmektedir.

Kosova'nın elektrik ihtiyacının büyük bölümü Kosova A ve Kosova B olarak isimlendirilmiş iki linyit tesisinden karşılanmakta ve söz konusu iki tesisin

---

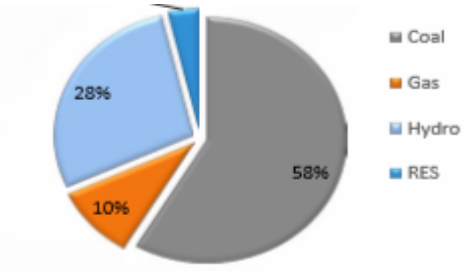
[176] Balkan Energy, *a.g.e.* s.8.
[177] Balkan Energy, *a.g.e.,* s.8.
[178] The Ministry of Economic Development, *Energy Sector of Montenegro*, Karadağ Ekonomik Kalkınma Bakanlığı Web Sitesi, http://www.mek.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=50640&rType=2&file=1235057632.pdf, (05.09.2018), s.2.
[179] The Observatory of Economic Complexity, *Montenegro*, OEC Web Sitesi, https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/mne/.

toplamda 915MW'lık bir enerji ürettiği görülmektedir. Bununla beraber, Kosova A tesisinin hava kirliliği yaratması nedeniyle kapatılması gündemi meşgul etmekle beraber, ülkenin topraklarında 12,5 milyar ton linyit rezervi olduğu varsayılmaktadır ve ülkenin enerji talebinin ancak %2'lik bir kısmı hidro kaynaklardan temin edilmektedir.[180] Son olarak, doğal gaz ithal etmeyen ve kullanmayan Kosova 2016 yılı itibariyle 327,5 milyon avroluk petrol ithalatı gerçekleştirmiş, söz konusu ithalat Arnavutluk, Bosna-Hersek, Karadağ, Yunanistan, Sırbistan, ve Makedonya'dan gerçekleştirilmiş ve bu ticarette en büyük pay %69,2'lik oranla Yunanistan'ın olmuştur.[181]

3.4.7) Makedonya

AB aday ülkesi ve en büyük ticari partneri AB olan bir Balkan ülkesi olarak Makedonya, ülke içindeki doğal gaz dağıtım hatlarının geliştirilmesi, enerji piyasasının liberalleştirilmesi ve bölgesel enerji işbirliği gibi politikalar izlemekle enerji künyesini olumlu bir ivmeyle geliştirmektedir. Makedonya enerji alanında fosil yakıtlara bağımlı bir profil çizmekle beraber, ülkenin temel enerji girdisini kömür teşkil etmektedir. Kömür haricinde, hidro enerji, doğal gaz ve yenilenebilir enerji kaynakları ülkenin talep ettiği enerjiyi karşılayan kaynaklar olarak dikkat çekmektedir.

Tablo 3-24: Elektrik enerjisi elde edilen kaynaklar(Makedonya)

[180] Bankwatch, *The Energy Sector in Kosovo*, https://bankwatch.org/beyond-coal/the-energy-sector-in-kosovo.

[181] Kosova Enerji Düzenleme Kurumu, *Statement of Security of Supply for Kosovo(Electricity, Natural Gas and Oil) 2015-2016,* Kosova Cumhuriyeti Enerji Düzenleme Kurulu, Priştine, 2017, http://ero-ks.org/2017/Publikimet/Statement%20of%20Security%20of%20Supply%20for%20Kosovo%20(Electricity_Gas_Oil)_2015-2016.pdf, (07.09.2018), s.40.

Kaynak:Balkan Energy Kurumu, http://balkanenergy.com/files/SEE-Statistics-2018-Balkan-Energy.pdf, (07.09.2018).

Makedonya'nın 2017 yılı elektrik üretimi verileri incelendiğinde yıllık olarak 7,161GW'lık bir tüketimin olduğu ve bu tüketimin 1,947GW'lık kısmının ithalat yoluyla gerçekleştirildiği görülmekte[182]; 5,214GW düzeyindeki yerli üretimin yaklaşık 3GW'lık kısmının kömürden elde edildiği görülmektedir.[183] Makedonya düşük kalorili kömür yataklarına sahip olmakla beraber kömür talebinin büyük bir bölümünü yerli kaynaklardan temin etmekte; buna karşılık ülkenin 664 milyon tonluk bir kömür rezervi olduğu tahmin edilmektedir.[184] Doğal gaz talebini Ukrayna, Romanya ve Bulgaristan üzerinde kurulu olan Güney Akım hattı yoluyla Rusya'dan temin eden Makedonya, petrol talebini ise Selanik-Üsküp arasındaki 212 km'lik petrol boru hattından sağlamaktadır.[185] 2014 yılı Makedonya'nın dış ticaret verileri incelendiğinde, ülkenin gerçekleştirmiş olduğu ithalatın %51,8'lik kısmının enerji alanında yapıldığı dikkat çekmektedir.[186] Bununla birlikte, 2016 yılı verileri ışığında Makedonya'nın günlük 20 bin varil civarında petrol tükettiği ve günlük 23 bin varil ithalat gerçekleştirirken, bu ticarete 391 milyon dolar harcadığı görülmektedir.[187] 2015 yılı verilerine göre yıllık 471 milyon m³'lük doğal gaz tüketimi gerçekleştirildiği gözlemlenmektedir.[188]

3.4.8) Romanya

AB üyesi olan Romanya'nın enerji künyesi, son 15 yılda ciddi bir dönüşüm

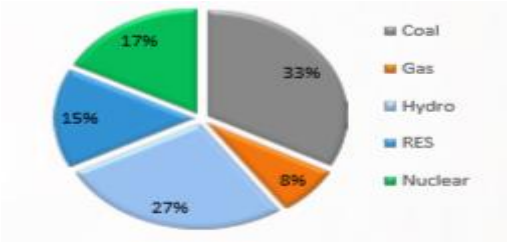
---

[182] Balkan Energy, *a.g.e.*, s.8.
[183] U.S. Commercial Service, *Macedonia-Energy*, https://www.export.gov/article?id=Macedonia-Energy, (07.09.2018).
[184] M.Karine Renaud, *The Mineral Industry of Macedonia*, U.S. Geological Survey Web Sitesi, 2014, s.4, https://minerals.usgs.gov/minerals/pubs/country/2014/myb3-2014-mk.pdf, (07.09.2018).
[185] Global Legal Insights, *Energy 2018-Macedonia*, GLI Web Sitesi, https://www.globallegalinsights.com/practice-areas/energy-laws-and-regulations/macedonia, (07.09.2018).
[186] Knoema, *Macedonia- Net Energy Imports as a Share of Energy Use*, https://knoema.com/atlas/Macedonia/Energy-imports, (07.09.2018).
[187] The Observatory of Economic Complexity, *Macedonia*, OEC Web Sitesi,,https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/mkd/, (07.09.2018).
[188] Index Mundi, *Macedonia Energy Profile*, https://www.indexmundi.com/macedonia/natural_gas_consumption.html, (07.09.2018).

geçirerek önemli ölçüde özelleştirilmiş ve Romanya enerji piyasası diğer Batı Avrupa ülkelerine benzer bir hal alarak serbest piyasa ekonomisinin özelliklerine göre şekillenmiştir. Enerji başlığı, Romanya'nın hem ekonomi hem de güvenlik alanlarında önde gelen başlıklarından biri olmuş; Balkan coğrafyasında da bölgesel olarak Romanya'nın önemini arttıran bir hal almıştır. Sahip olduğu petrol ve doğal gaz rezervlerinin yanında, sahip olduğu konum neticesinde hem Karadeniz'e kıyısı olan bir ülke olarak hem de petrol ve doğal gaz transit yolları üzerinde bulunan bir ülke olarak, Balkanların enerji güvenliğinde önemli bir yere sahip olmuştur.

Romanya'nın enerji kompozisyonu incelendiğinde, en önemli bileşenlerin hidro kaynaklar, kömür ve nükleer enerji olduğu görülmekle birlikte, yenilenebilir enerjiden de önemli ölçüde istifade edildiği dikkat çekmektedir. Romanya Hükümetinin 2016-2030 yıllarını kapsayan enerji stratejisi ışığında, ülkenin enerji teminini çeşitli ve dengeli bir biçimde sürdürülebilmesi, doğal gaz altyapısı ve arzının geliştirilmesi, odun türevi kaynakların özellikle iskan ısınmalarında kullanımının arttırılması, var olan enerji tesislerinin geliştirilmesi ve ülkenin enerji yeterliliğinin arttırılabilmesi gibi hedefler belirlenmiş ve uygulamaya konmuştur.[189] Romanya'nın enerji kompozisyonu göz önünde bulundurulduğunda, enerji temininde kaynak çeşitliliği dikkat çekmekte; bununla birlikte yenilenebilir enerjiden diğer Balkan ülkelerine kıyasla önemli ölçüde faydalanıldığı görülmekte ve bunlara ek olarak nükleer enerjiden de faydalanılarak ülkenin enerji yeterliliği temin edilmeye çalışılıp buna ek olarak enerji ihracatı da gerçekleştirilmektedir.

Tablo 3-25: Elektrik enerjisi elde edilen kaynaklar(Romanya)

[189] Ministry of Energy, *Romanian Energy Strategy: 2016-2030, with an Outlook to 2050*, Romania Republic Ministry of Energy, Global Solar Thermal Energy Council Web Sitesi, 2016, https://www.solarthermalworld.org/sites/gstec/files/news/file/2016-12-30/romanian-energy-strategy-2016-2030-executive-summary3.pdf, (10.09.2018), s.4-7.

Kaynak:Balkan Energy Kurumu, http://balkanenergy.com/files/SEE-Statistics-2018-Balkan-Energy.pdf, (10.09.2018).

Romanya'nın 2017 enerji verileri incelendiğinde, yıllık olarak 59,823GW'lık bir elektrik üretiminin gerçekleştirildiği; söz konusu üretimin 56,765GW'lık bölümünün kendi sınırları içerisinde tüketildiği ve 2,991GW'lık bir kısmının ihraç edildiği görülmektedir.[190] Romanya'nın enerjiyi temin ettiği kaynaklara bakıldığında, en büyük payın yaklaşık %33'lük payla kömüre ait olduğu görülmekte, bununla beraber %27'lik oranla hidro kaynaklar, %17'lik oranla nükleer enerji ve %15'lik oranla yenilenebilir enerjiden faydalanıldığı görülmekte ve söz konusu kompozisyonun Avrupa coğrafyasındaki en dengeli enerji künyelerinden birini oluşturduğu dikkat çekmektedir.[191]

Romanya doğal gaz ve petrol rezervlerine sahip olmakla beraber, her iki alanda da ithalat gerçekleştirmektedir. 2017 yılı verilerine bakıldığında, 7,75 milyon ton petrolün ithal edildiği dikkat çekmekte; buna karşılık 3,42 milyon ton petrolün ise üretildiği göze çarpmaktadır.[192] Romanya'nın 2017 yılı dış ticaret verileri incelendiğinde, 85,5 milyar dolarlık ithalatın gerçekleştirildiği görülmekte ve Macaristan, Polonya'nın yanında Rusya'dan ithal edilen ve 2,3 miyar doları bulan mineral yakıtların ülkenin dış ticaret dengesinde önemli bir yere sahip olduğu dikkat çekmektedir.[193] Ek olarak, Romanya'nın doğal gaz ithalatında dışa bağımlılık oranı %20 olarak, petrol oranı ise %60 olarak gözükmekte ve söz konusu bağımlılığın en büyük payının Rusya Federasyonu'na ait olduğu bilinmektedir.[194] Bu veriler ışığında, Romanya'nın 2016 yılında 1,48 milyar m³'lük bir doğal gaz ithalatı gerçekleştirildiği görülmektedir.[195]

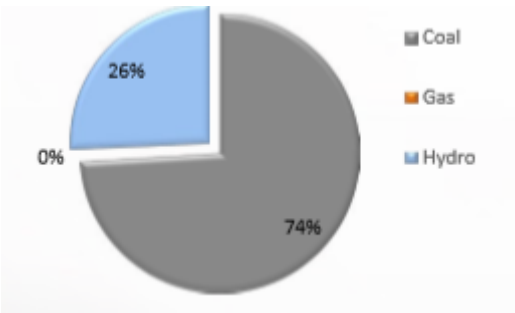
---

[190] Balkan Energy, *a.g.e.,* s.8.
[191] Bankwatch, The Energy Sector in Romania, https://bankwatch.org/beyond-coal/the-energy-sector-in-romania, (10.09.2018).
[192] Romania Isider, *Romania's Oil Imports Increased in 2017*, 22 Şubat 2018, https://www.romania-insider.com/romania-oil-imports-2017/, (10.09.2018).
[193] World's Richest Countries (WRS), *Romania,* http://www.worldsrichestcountries.com/top_romania_imports.html, (10.09.2018).
[194] U.S. Commercial Service, *Romania's Oil and Gas Market Overview*, U.S. Ticaret Bakanlığı Web Sitesi, http://files.export.gov/x_8022846.pdf, (10.09.2018), s.2.
[195] Sorin Melenciuc*, ''Romania lowers gas imports from Gazprom in 2017 by 20 pct''*, Business Review Dergisi Web Sitesi, 11 Haziran 2018, http://business-review.eu/news/romania-lowers-by-

3.4.9) Sırbistan

Sırbistan, diğer Balkan ülkelerinin aksine AB adaylık sürecinde bulunmayan; ancak buna karşılık ülkenin en büyük yatırımcısının ve ticari partnerinin 2017 yılı itibariyle yıllık 2,3 milyar avroluk hacimle AB'nin olduğu bir Balkan ülkesi olarak, termal ve hidro kaynaklardan enerji temin etmekte ve enerji temin ettiği kaynaklar hususunda iki çeşitliliğin gözlemlendiği bir ülke olarak dikkat çekmektedir.

Tablo 3-26: Elektrik enerjisi elde edilen kaynaklar(Sırbistan)

Kaynak:Balkan Energy Kurumu, http://balkanenergy.com/files/SEE-Statistics-2018-Balkan-Energy.pdf, (10.09.2018).

2017 verileri göz önünde bulundurulduğunda, Sırbistan'ın yıllık elektrik tüketiminin 39,633GW'lık bir düzeyde olduğu gözlemlenmekle beraber, söz konusu tüketimin 1,335GW'lık kısmının ithal edildiği ve buna paralel olarak ülkenin 39,242GW'lık miktarı ürettiği görülmektedir.[196] söz konusu kompozisyonun 3'te ikilik kısmının kömürden, geri kalanının ise hidro kaynaklardan temin edildiği dikkat çekmektedir. Sırbistan geniş kömür rezervlerine sahip bir ülke konumunda olmakla beraber, ülkenin kendi topraklarında kanıtlanmış olarak 4,5 milyar tonluk bir rezervinin olduğu bilinmektedir.[197] Kömür rezervlerine ek olarak, Sırbistan'ın topraklarında 7 milyon tonluk bir petrol rezervinin[198] ve 586,3 milyon m³'lük bir

20-pct-gas-imports-from-gazprom-in-2017-172724, (10.09.2018).

[196] Balkan Energy, *a.g.e.,* s.8.

[197] Bankwatch, *The Energy Sector in Serbia*, https://bankwatch.org/beyond-coal/the-energy-sector-in-serbia, (11.10.2018).

[198] Worl Energy Council, *Oil in Serbia*, https://www.worldenergy.org/data/resources/country/serbia/oil/, (11.10.2018).

doğal gaz rezervinin olduğu bilinmektedir.[199] Enerji ithalatını Rusya'dan gerçekleştiren Sırbistan'ın 2017 yılı dış ticaret verileri incelendiğinde, 2,3 milyar avro civarında bir ithalat hacminin enerji başlığı altında gerçekleştirildiği görülmektedir.[200]

3.4.10) Slovenya

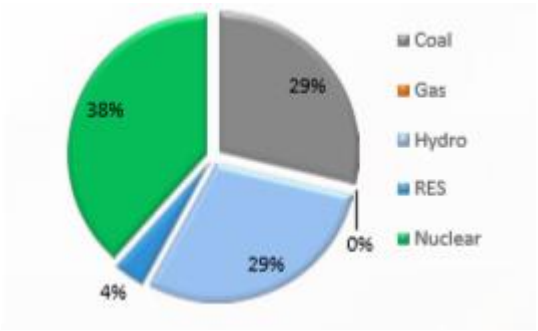
Balkan ülkeleri arasında bir diğer AB ülkesi olan Slovenya'nın enerji sektörü önemli ölçüde dönüşüm göstermiş; doğal gaz ve elektrik piyasalarında özelleştirmelerin yapılmasının yanında yeni teknolojilerin kullanılması ve yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelik çalışmaların artması ülkenin enerji sektörünü radikal bir biçimde etkilemiştir. Slovenya'da son birkaç yıl içerisinde piyasalardaki içsel talebin ve ihracatın artması neticesinde ülkenin ekonomisi de Balkan coğrafyasındaki ekonomik krizden önemli ölçüde korunmayı başarabilmiştir. Slovenya'da meydana gelen söz konusu gelişmeler enerji sektörüne de sirayet etmiş; enerji sektörü de ekonomiye paralel olarak büyüyerek canlanmıştır.[201]

Slovenya yeni enerji politikasını 2014 yılında açıklamış olsa da, söz konusu program 2015 yılında uygulamaya konulmuş ve bahsi geçen programla beraber ülkenin aşamalı olarak yenilenebilir enerjiye geçişi, elektrik ağının genişletilmesi ve fosil yakıtların kullanımının azaltılması gibi prensipler etrafında şekillenmiştir.[202] Söz konusu programın yukarıda bahsedilen ilkeleri ışığında Slovenya, daha önceki süreçte kömüre ve diğer fosil yakıtlara olan bağımlılığını azaltmış ve yenilenebilir enerjiyi enerji sektörüne önemli ölçüde entegre etmiştir.[203]

---

[199] Index Mundi, *Serbia Energy Profile*https://www.indexmundi.com/serbia/natural_gas_production.html, (11.10.2018).
[200] The Observatory of Economic Complexity, *Serbia*, https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/srb/, (11.10.2018).
[201] Global Legal Insights, *Energy 2018-Slovenia,* https://www.globallegalinsights.com/practice-areas/energy-laws-and-regulations/slovenia, (11.10.2018).
[202] U.S. Commercial Service, *Slovenia-Energy,* https://www.export.gov/article?id=Slovenia-Electrical-Power-Systems, (11.10.2018).
[203] SEE Legal, *''Slovenia''*, The Southeast Europe Energy Handbook 2016, Southeast Europe Legal Group Kurumu Web Sitesi, 2016, http://seelegal.org/see-legal-joint-publications/the-southeast-europe-energy-handbook-2016/, (11.10.2018), s.151.

Tablo 3-27: Elektrik enerjisi elde edilen kaynaklar(Slovenya)

Kaynak:Balkan Energy Kurumu, http://balkanenergy.com/files/SEE-Statistics-2018-Balkan-Energy.pdf, (11.10.2018).

2017 yılı Slovenya'nın enerji kullanımı verilerine bakıldığında, 14,196GW'lık elektrik tüketimi olduğu gözükmekte, bu miktarın haricinde 425GW'lık bir ihracatın gerçekleştirildiği ve toplamda 14,987GW'lık bir yerli üretimin yapıldığı kaydedilmiştir.[204] Slovenya'nın enerjiyi temin ettiği kaynaklara bakıldığında ise en büyük payın ülkenin tek nükleer santrali olan Krsko'dan temin edildiği ve geri kalan kısmın hidro kaynaklar, yenilenebilir enerji kaynaklara ek olarak fosil yakıtlardan elde edildiği dikkat çekmektedir. Slovenya'nın 2017 yılı dış ticaret verileri incelendiğinde, fosil yakıt ithalatının önemli bir kalem olduğu dikkat çekmekte ve Macaristan, Fransa, Türkiye, Hırvatistan, İtalya ve Avusturya gibi ülkelerden söz konusu ithalatı gerçekleştirdiği kaydedilmiş[205]; buna karşılık aynı kalemde ihracatın İtalya, Avusturya, Hırvatistan, Macaristan, Sırbistan, Çekya, Bosna-Hersek gibi ülkelere gerçekleştirildiği görülmüştür.[206] Slovenya'nın 2012 yılı doğal gaz ithalatı verilerine bakıldığında ise en büyük payın %35'le Rusya'ya ait olduğu görülmekte ve 2017 doğal gaz tüketim verileri incelendiğinde yıllık olarak 607,2 milyon m³'lük bir miktarın Rusya'dan ithal edildiği dikkat çekmektedir.[207] Bununla birlikte, 2016 yılı verileri ışığında 832 milyon m³'lük bir doğal gaz ithalatı

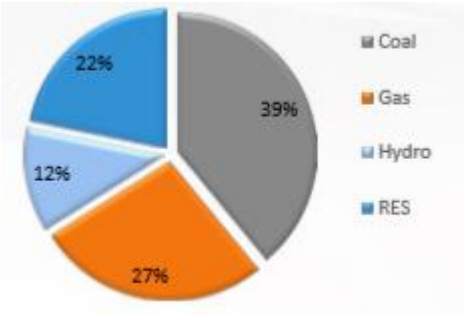
[204] Balkan Energy, *a.g.e.,* s.8.
[205] World's Richest Countries (WRS), *Slovenia*, http://www.worldsrichestcountries.com/top-slovenia-imports.html, (11.10.2018).
[206] World's Richest Countries (WRS), *Slovenia*, http://www.worldsrichestcountries.com/top-slovenia-exports.html, (11.10.2018).
[207] Murat Temizer, *''Gazprom Extends Gas Deal with Slovenia Until 2023"*, Anadolu Ajansı İngilizce Web Sitesi, 16 Nisan 2018, https://www.aa.com.tr/en/energy/energy-projects/gazprom-extends-gas-deal-with-slovenia-until-2023/19667, (11.09.2018).

gerçekleştiren[208] Slovenya'nın doğal gaz boru hattının Avusturya, İtalya ve Hırvatistan'ı birbirine bağlayan bir yapıyı ihtiva etmesi, adı geçen ülkeler ile arasında olan doğal gaz ticaretini temin etmektedir.[209]

3.4.11) Yunanistan

Yunanistan'ın stratejik coğrafi konumu dikkate alındığında enerji arz eden ve talep eden coğrafyalar arasındaki konumu göze çarpmakta, özellikle de çalışmanın ana eksenini teşkil eden Balkan coğrafyası ve enerji güvenliği hususlarındaki önemli rolü dikkat çekmektedir. AB üyesi olan Yunanistan, kapsamlı enerji politikasına sahip olarak addedilmekle beraber, sürdürülebilir, rekabetçi ve güvenilir bir enerji politikası takip etmektedir.[210] Yunanistan sahip olduğu kömür yataklarıyla elektrik ihtiyacının yaklaşık üçte birini kendi kaynaklarından temin etmekte; buna karşılık doğal gaz ve petrolde dışarı bağlılığı yüksek bir profili ihtiva etmektedir.

Tablo 3-28: Elektrik enerjisi elde edilen kaynaklar(Yunanistan)

Kaynak:Balkan Energy Kurumu, http://balkanenergy.com/files/SEE-Statistics-2018-Balkan-Energy.pdf, (12.09.2018).

Yunanistan'ın 2017 yılı enerji verilerine bakıldığında 51,897GW'lık bir elektrik üretiminin gerçekleştirildiği görülmekte; söz konusu miktarın 45,769GW'lık

[208] Index Mundi, *Slovenia Energy Profile*, https://www.indexmundi.com/slovenia/natural_gas_imports.html, (11.09.2018).
[209] European Commision, *Slovenia*, 2014, https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2014_countryreports_slovenia.pdf, (11.09.2018), s.202.
[210] SEE Legal, *''Greece''*, The Southeast Europe Energy Handbook 2016, Southeast Europe Legal Group Kurumu Web Sitesi, 2016, http://seelegal.org/see-legal-joint-publications/the-southeast-europe-energy-handbook-2016/, (12.09.2018), s.77.

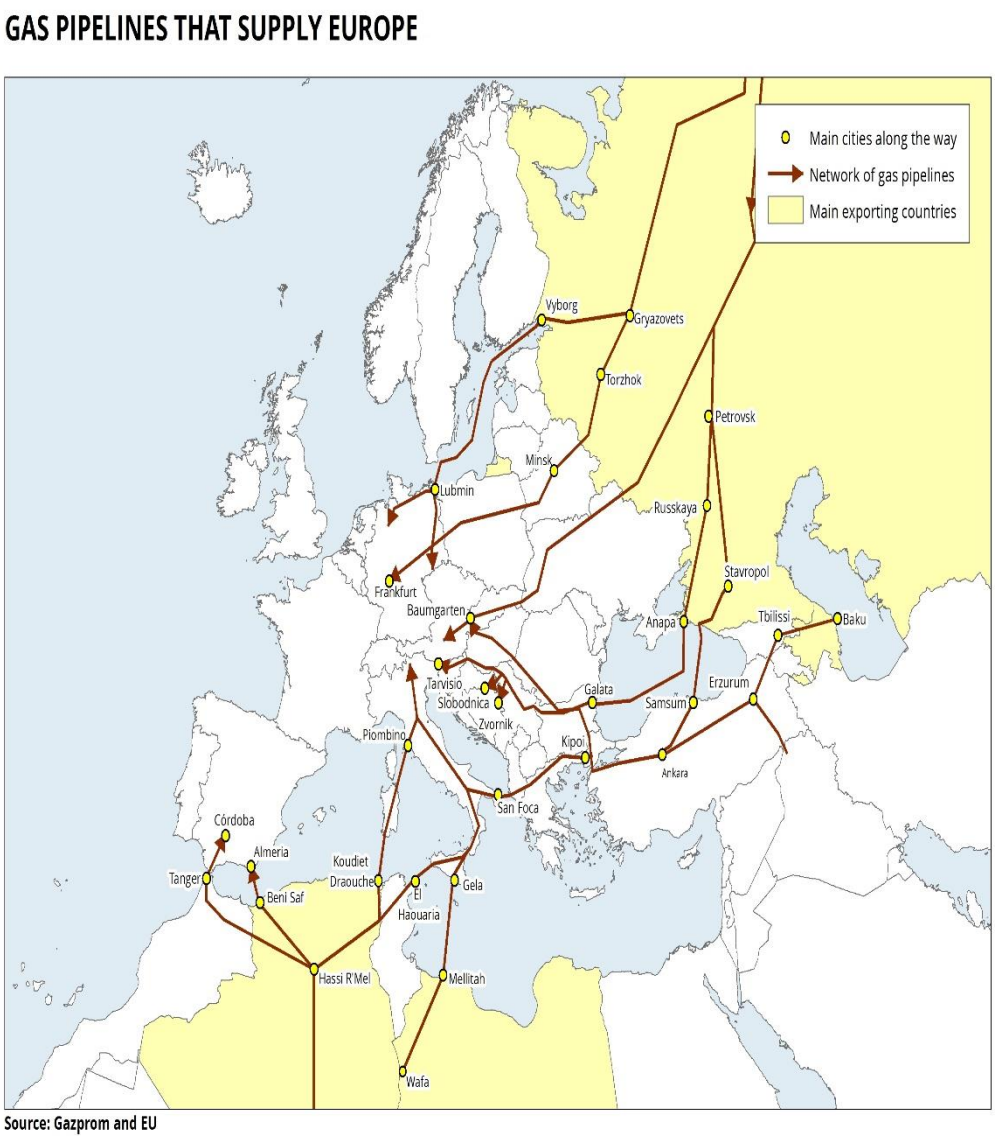
kısmının ülke içerisinde üretilerek, 6,237GW'lık kısmının ithal edildiği göze çarpmaktadır.[211] Ülkenin elektrik ihtiyacının en büyük kısmı kömürden karşılanmakta, bunu sırasıyla doğal gaz ve yenilenebilir enerji kaynakları takip etmektedir. Petrol ve doğal gazda dışarı bağlı olan Yunanistan'ın 2015 yılı verileri incelendiğinde 26,8 milyon ton petrol ithal ettiği[212]; buna karşılık 2016 yılında 3,162 milyar m³ doğal gazı da ithal yollarla temin ettiği görülmektedir.[213] Yunanistan'ın 2017 yılı dış ticaret verileri göz önünde bulundurulduğunda yaklaşık 9 milyar doların ham ve işlenmiş petrole ayrıldığı görülmekte ve söz konusu ticaretin en büyük bölümünün Rusya'yla gerçekleştirildiği görülmektedir.[214] Rusya'nın %33'lık oranını ise Suudi Arabistan, Irak, Libya ve Kazakistan sırasıyla takip etmekte ve Yunanistan'a petrol sağlamaktadır. Petrole ek olarak, doğal gazda da Rusya'nın en büyük ithalatçı olduğu görülmekte ve söz konusu ithalatın yarısından fazlasına tekabül eden 2,8 milyar m³'lük kısım Rusya'dan temin edilmekle beraber, Rusya'yı sırasıyla Türkiye ve Cezayir'in takip ettiği dikkat çekmektedir.[215]

Bölgede önemli bir enerji merkezi olma hedefine dönük politikalar izleyen Yunanistan, 2016 yılında 1,037GW'lık elektrik ihraç etmiş; bununla birlikte günlük 3,082 varil ham, günlük 351,700 varil işlenmiş petrol ihraç ederek önemli bir ihracat rakamına erişmiştir. 2017 verileri ışığında Yunanistan'ın kanıtlanmış olarak 10 milyon varillik petrol, 991,1 milyon m³'lük doğal gaz rezervinin olduğu bilinmektedir.[216] Yunanistan'ın 2016 yılı dış ticaret verilerine bakıldığında ise 5,6 milyar dolarlık rafine petrol ihraç ettiği ve buna karşılık 6,22 milyar dolarlık ham petrol ve 2,41 milyar dolarlık rafine petrol ithal ettiği dikkat çekmektedir.[217]

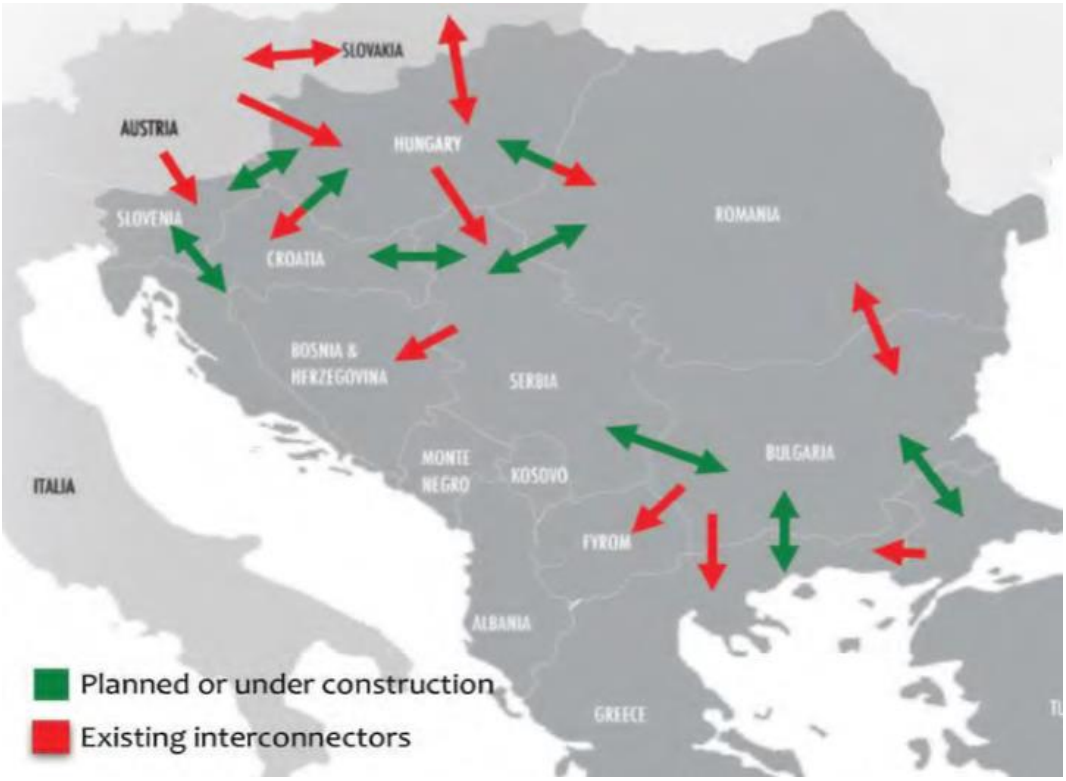
[211] Balkan Energy, *a.g.e.,* s.8.
[212] International Energy Agency (IEA), *Greece- Energy System Overview,* https://www.iea.org/media/countries/Greece.pdf, (12.09.2018).
[213] Index Mundi, *Greece Energy Profile*, https://www.indexmundi.com/greece/energy_profile.html, (12.09.2018).
[214] The Observatory of Economic Complexity, *Greece*, https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/grc/, (12.09.2018).
[215] International Energy Agency(IEA), *Energy Security Supply*, 2014, https://www.iea.org/media/freepublications/security/EnergySupplySecurity2014_Greece.pdf, (12.09.2018), s.225.
[216] Countries of the World, *Greece Energy 2018*, https://theodora.com/wfbcurrent/greece/greece_energy.html, (12.09.2018).
[217] Index Mundi, *Greece Energy Profile*, https://www.indexmundi.com/greece/energy_profile.html, (12.09.2018).

Tablo 3-29: Kaynak Ülkelerden Avrupa Kıtası'na Doğal Gaz Boru Hatları

Kaynak: Learn Europe, http://www.learneurope.eu/files/9013/7483/6057/Gas_pipelines_that_supply_Europe_en.jpg, (12.09.2018).

Tablo 3-30: Balkanlar'daki doğal gaz boru bağlantı hatları

Institute of Energy for South East Europe Kurumu, https://www.iene.gr/articlefiles/seeeo%202016-2017_iea%20paris.pdf, (12.09.2018).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE, BALKANLAR ve ENERJİ

Türkiye, gerek enerji kaynaklarının yoğun olduğu coğrafyalarla gerekse enerji talebinin yoğun olduğu coğrafyalarla arasında kalan jeopolitik konumu gereği enerji hususunda son dönemlerde öne çıkan bir ülke görünümüne sahiptir. Orta Doğu'dan Hazar'a, Akdeniz'den Karadeniz'e, Avrasya'dan Balkanlar'a farklı birçok coğrafyada artan enerji arzı ve talebinin yanında, 20. yüzyılla beraber enerji talebinin giderek artan bir hal alması, küresel ajandada da enerjiyi yüksek sıralara taşımıştır.

Enerjinin hem ekonomik hem siyasi hem askeri hem de toplumsal açıdan birçok alana sirayet edebilen çıktılarının olması, enerjiyi de güvenlik meselelerinin arasına sokmuş, başlarda petrol ile başlayan enerji güvenliği hususu doğal gazdan kömüre, nükleer enerjiden yenilenebilir enerjiye farklı unsurları da ihtiva edecek bir biçimde genişlemiştir. Küresel ölçekte birçok ülke, enerji kaynaklarına sahip olmamakla beraber, ithal enerjiye yüksek ölçüde bağımlı olarak gözükmekte; buna karşılık alternatif enerji kaynaklarına yönelmektedir. Özellikle yenilenebilir enerjiye yapılan yatırımlar bunun aleni bir göstergesi olarak kabul edilse bile, fosil yakıtların dünya gündemindeki önemli etkisinin tamamen silinmesi güncel olarak mümkün gözükmemektedir.

Türkiye'nin gelişen ekonomik sistemi enerji talebinde de bir artışa yol açmış olsa da, ülkenin kendine yetebilecek enerji kaynaklarına sahip olmaması, özellikle doğal gaz ve kömür alanında ülkenin yüksek bağımlı bir profil çizmesine neden olmaktadır. Bunun yanında, ülkenin enerji zengini coğrafyalar ve enerjiyi yüksek ölçüde talep eden coğrafyalar arasındaki transit konumu, Türkiye'yi enerjiyi yüksek ölçüde tüketen bir ülke profiline sokmanın yanında, bölgesel ve küresel ölçekli enerji başlıkları altında önemli bir yere sahip olmasını kaçınılmaz hale getirmektedir. Orta doğu ve Hazar coğrafyasının petrol ve doğal gazının Avrupa'ya taşınmasında, sahip olduğu konumu bir dış politika enstrümanı olarak değerlendirmek isteyen Türkiye, bu doğrultuda politikalar izlemekte ve kendini enerji merkezi olarak inşa etmek yönünde projelere önemli ölçüde destek

vermektedir.

Türkiye'de 2002 yılında Ak Parti'nin iktidara gelmesiyle beraber, Balkanlar'a yüksek önem atfedilmiş ve Balkanlar Türkiye'nin önemli dış politika önceliklerinden biri haline gelmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle beraber Balkanlarda ki sosyalist rejimlerin çözülüşü neticesinde ortaya çıkan güç boşluğu 2000'lere kadar ABD, 2000'lerden sonra ABD'nin dikkatinin Orta Doğu'ya kayması neticesinde AB tarafından doldurulmaya çalışılmış; bu doğrultuda Avrupa'nın doğal bir parçası olan ve aynı zamanda Güney Doğu Avrupa olarak da bilinen Balkanlar'ın Batı'ya entegrasyonu bölgesel açıdan en önemli gündem maddelerinden biri olmuştur.

Batı'nın ekonomik, siyasi ve toplumsal sistemine entegre olma aşamasında olan Balkan coğrafyası, gelişmekte olan ülkelerden meydana gelmesi sebebiyle birçok fırsatı da barındırmakta; bu doğrultuda farklı coğrafyalardan farklı ortaklarla ekonomisini büyütmek yönünde politikalar izleyen Türkiye'nin de ilgisini buraya kaydırmasına neden olmaktadır. Buna ek olarak, Ak Parti iktidarı döneminde kültürel mirasa yapılan atıf da, Türkiye'nin bölgeyle yakından ilgilenmesine neden olan bir faktör olarak göze çarpmaktadır. Tüm veriler ışığında, Türkiye ve Balkanlar hem coğrafi hem siyasi hem ekonomik hem de kültürel ve toplumsal olarak iç içe geçmiş bir görünüm sergilemekte; gerek Türkiye gerekse Balkan ülkeleri açısından karşılıklı olarak işbirliği fırsatlarının var olduğu genel olarak kabul görmektedir.

Bu doğrultuda, enerji başlığı da Türkiye ve Balkan coğrafyası arasındaki işbirliği ve teması arttırabilecek bir yapıya sahip görülmekte; Türkiye'nin enerji alanında transit ülke konumuna sahip bir ülke olarak, izlediği politikaları bu hassasiyete göre şekillendirmesinin yanında Balkan coğrafyasına atfettiği yüksek önem ve Balkanların yatırıma ve enerjiye olan ihtiyacı kesişen noktalar olarak dikkat çekmektedir. Son olarak, Türkiye'nin Müslüman bir ülke olarak demokratik bir cumhuriyetle yönetilmesi, Balkanlarda Osmanlı döneminden bu yana yaşayan Müslüman kitlelere de siyasi ve toplumsal açılardan örnek teşkil etmesinin yanında, Türkiye'nin çeşitli sebeplerle, bölgedeki Müslüman kitlelerle yakın temas halinde oluşu Türkiye ve Balkanlar arasındaki ilişkinin boyut ve önemini özetler nitelikte

gözükmektedir.

4.1) Verilerle Türkiye

2017 yılı verileri göz önünde bulundurulduğunda 80.810,525[218] kişilik nüfusa sahip olan Türkiye, bu bakımdan nüfusu en kalabalık Balkan ülkesi olarak dikkat çekmekte; sahip olduğu nüfusla tüm Balkan coğrafyasından fazla insana ev sahipliği yapmaktadır. Söz konusu nüfusun 32 milyonunu işgücüne katılan vatandaşlar oluşturmakla birlikte, söz konusu nüfusun 28 milyonu istihdam edilmiş bulunmakta; bu veriler ışığında 2017 yılı verilerine göre %10,7'lik bir işsizlik oranı göze çarpmaktadır.[219]

Dünya Bankası'nın 2017 yılı verilerine göre 851,102 milyar dolar gayrisafi yurtiçi hasılaya sahip olan Türkiye'de[220], TÜİK'in 2017 yılı verilerine göre kişi başına düşen gelir ise 10,602 bin dolar olarak kaydedilmiştir.[221] Yine TÜİK'in 2017 yılı verilerine göre Türkiye 156,992,940 milyar dolarlık ihracat gerçekleştirirken, aynı periyodda 233,799,651 milyar dolarlık ithalat gerçekleştirerek dış ticarette menfi bir grafik çizmiştir.[222] Bununla birlikte, Türkiye'nin dış ticaret verilerine bakıldığında en çok ihracatın sırasıyla Almanya, Birleşik Krallık, Birleşik Arap Emirlikleri, Irak ve ABD'ye yapıldığı[223], buna karşılık en çok ithalatın ise sırasıyla Çin, Almanya, Rusya, ABD ve İtalya'dan yapıldığı dikkat çekmektedir.[224]

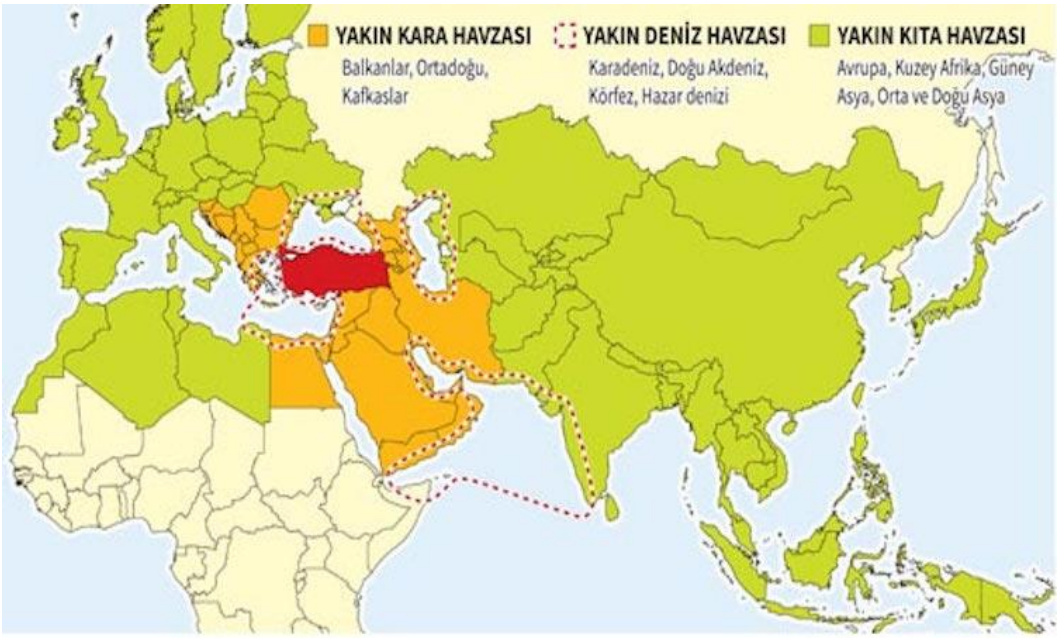
---

[218] Türkiye İstatistik Kurumu(TUİK), Türkiye Nüfusu, TUİK Web Sitesi, http://tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1590, (17.09.2018).
[219] Türkiye İstatistik Kurumu(TUİK), Türkiye İşsizlik Oranları, TUİK Web Sitesi, http://tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2262, (17.09.2018).
[220] Dünya Bankası, Türkiye, Dünya Bankası Web Sitesi, https://data.worldbank.org/country/turkey?view=chart, (17.09.2018).
[221] Türkiye İstatistik Kurumu(TUİK), Türkiye Kişi Başına Düşen GSYH, TUİK Web Sitesi, http://tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2218, (17.09.2018).
[222] Türkiye İstatistik Kurumu(TUİK), Türkiye Dış Ticaret Verileri, TUİK Web Sitesi, http://tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=621, (17.09.2018).
[223] Türkiye İstatistik Kurumu(TUİK), Türkiye İhracat Verileri, TUİK Web Sitesi, http://tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1545, (17.09.2018).
[224] Türkiye İstatistik Kurumu(TUİK), Türkiye İthalat Verileri, TUİK Web Sitesi, http://tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1546, (17.09.2018).

4.2) Türkiye ve Balkanlar

Türkiye ve Balkanlar arasındaki ilişki tarihsel, kültürel ve toplumsal bağların yanında, coğrafi yakınlık ve buna paralel olarak siyasi, ekonomik işbirliği temelleri üzerinde yükselen bir ilişki ağından ibaret olarak görülmektedir. Türkiye'nin Cumhuriyet'in inşasıyla beraber içine dönük politikalar izlediği dönemle beraber azalan Balkan-Türkiye etkileşiminin yeniden etkin hale gelmesi 21.yüzyılın başında Türkiye'de AK Parti iktidarının kurulmasına denk düşmektedir.

Tablo 4-1: Enerji Zengini Coğrafya ile Balkanlar Arasındaki Türkiye'nin Coğrafi Konumu

Kaynak: İNSAMER Kuruluşu, http://insamer.com/, (17.09.2018).

AK Parti'nin dış politikasının alışılagelen dış politika önceliklerinin aksine çok taraflı ve aktif bir hüviyette olmasının yanında, komşu coğrafyalarla olan ilişkilerini de daha derin hale getirme üzerine politikalar izlemesi neticesinde Balkan coğrafyasında Türkiye'nin daha etkin bir siyaset izlemesi sonucunu doğurmuştur. Özellikle sosyalist yönetimlerin çözülmesini izleyen on yıllık dönemden sonra, bölgedeki sorunların çözülmesinde ana aktör olan ABD'nin dış politika önceliklerini Orta Doğu'ya kaydırması Balkanlarda güç boşluğu meydana getirmiş; böylelikle dış

politikasında farklı bir tutumu benimseyen Türkiye, 2002'de AK Parti'nin iktidarı ele almasıyla beraber ortak tarih ve kültür paydalarında Balkan coğrafyasına yüksek önem atfetmiştir. Türkiye'nin Balkanlara olan ilgisini sadece tarihi ve siyasi bir ilişki ağından ibaret görmenin Türkiye ve Balkan ilişkilerini anlamada eksik kalacağını belirtmek elzem görülmekle beraber, Türkiye'nin 2002'den sonra ekonomik anlamda da atılım yapmak üzere inşa ettiği siyaset anlayışı ışığında Balkan coğrafyasının da önemli fırsatları içinde barındıran bir görünüme sahip olması, Türkiye ve Balkanlar arasındaki yakınlaşmanın temel sebeplerinden olmuştur.

2000'li yıllarla beraber Türkiye'deki dönüşüme paralel olarak, Türkiye ve Balkan ülkeleri arasında farklı düzeylerdeki resmi temaslarda da önemli ölçüde artış gözlenmiş; söz konusu temasların sonucunda serbest ticaret anlaşmalarından bölge ülkeleriyle vize muafiyeti anlaşmalarına birçok alanda ikili anlaşmalar imzalanmıştır. Bununla beraber, Türkiye bölgede önemli bir yatırımcı olarak dikkat çekmiş, Balkan ülkeleri ve Türkiye arasındaki ticaret hacmi önemli ölçüde artış göstermiştir. 2000'lerin sonlarına gelindiğinde Balkanlarda Türkiye'nin aktifliği ve etkinliği önemli ölçüde artmış; bu doğrultuda Balkan coğrafyasında işbirliğini arttırıcı politikalar izlemiş ve bölge sorunlarının çözümünde aktif bir tutum sergilemiştir.

Balkan coğrafyası son dönemlerde Batı Avrupa ve Rusya arasında bir rekabet alanı haline gelmiş; farklı meselelerle gerilen AB-Rusya ilişkileri Balkanlarda da tezahür etmiştir. Bu doğrultuda, bölge ülkelerinde çeşitli taraflar meydana çıkmış ve gerek AB gerekse Rusya tarafında saf tutan çevreler belirmiştir. Balkan coğrafyasında AB ve AB'nin savunduğu neoliberalizmin modern emperyalizm olduğu ve bu doğrultuda milli hassasiyetlerin de kaybolduğu yönünde düşünceye sahip olan AB'ye muhalif çevreler, aynı zamanda Batı'ya entegrasyon bağlamında ekonominin de Batı eksenli bir hal alacağı ve milli sermayelerin zayıflayacağı yönünde endişeler taşımaktadır. AB'nin aile, toplum ve din gibi kavramlara olan bakış açısını eleştirerek yola çıkan söz konusu çevreler, bu muhafazakar ilişki ağının gevşemesi durumunda bölgenin kaosa sürüklenebileceği endişesi taşımakta ve AB'ye bu açıdan mesafeli durmaktadır. Bahsedilen muhafazakar bilinç özellikle slav-ortodoks ekseninde şekillenmekte ve söz konusu

çevreler Rusya'ya AB karşısında daha sıcak ve güvenle bakmaktadır.[225]

Balkan ülkelerinde Batılı değerleri benimseyen ve hukukun üstünlüğü, insan hakları, özgürlük, eşitlik, şeffaflık ve hesap verilebilirlik gibi normlar üzerinden Batı eksenli politikaları destekleyen çevreler ise, Rusya'nın bölge üzerinde izlediği realist politikalara tepki göstermekte ve buna karşılık Batı'ya yönelik bir tutum içerisinde gözükmektedirler. Rusya'nın realist politikalarının güvenlik ekseninde şekillenmesine karşılık, Rusya'ya endişeyle yaklaşan söz konusu çevreler, Avro-Atlantik kurumlara meyilli gözükmekle beraber, bölgedeki güvenlik ve istikrarın söz konusu kurumlarla inşa edilen veya edilecek olan derin ilişkiler sayesinde mümkün olabileceğini düşünmektedirler. Avro-Atlantik kurumlarla kurulacak olan yakın işbirliğinin Rusya'nın yayılmacı politikalarına karşı önlem mahiyetinde olduğunu savunan Batı yanlıları, bu minvalde izlenecek politikalarla aynı zamanda Ortodoks-Slav fanatikliğinin de önüne geçilebileceğini ve bölgede yakın geçmişte yaşanan çatışmaların bu suretle tekrarlanmayacağını savunmaktadırlar.

Balkan coğrafyasındaki siyasi konjonktürü oluşturan en büyük faktörlerden birisi şüphesiz küresel güçlerin bölge üzerinde izlediği siyaset olduğu ve söz konusu politikaların bölge üzerinde oluşturduğu yansımalar olarak gözükmektedir. Bu doğrultuda, Türk dış politikası bölgede hüküm süren siyasi havayı derinlemesine değerlendirerek, söz konusu durumu lehine çevirmeye çalışmakta; bölgede Batı ve Rusya'ya rakip olmaktan ziyade, bölgede güven, istikrar ve işbirliğini teşvik edici politikalar izleyerek etki alanını genişletmeye çalışmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye'nin bölgeye dönük dış politikası incelendiğinde, Balkan ülkelerinin Avro-Atlantik kurumlarıyla olan ilişkilerini desteklemekte ve izlediği politikalarla bölgede bir işbirliği ve denge unsuru olarak göze çarpmaktadır.[226] Balkan ülkelerinde

[225] Judy Dempsey, *The Western Balkans Are Becoming Russia's New Playground*, Carneige Europe Düşünce Kuruluşu Web Sitesi, 24 Kasım 2014, http://carnegieeurope.eu/strategiceurope/57301, (19.09.2018).

[226] Zia Weise, *Turkey's Balkan Comeback*, Politico Haber Sitesi Web Sitesi, 15 Mayıs 2018, https://www.politico.eu/article/turkey-western-balkans-comeback-european-union-recep-tayyip-erdogan/, (19.09.2018).

endişeye yol açan Batı neoliberalizmi ve Ortodoks-Slav şovenliği şüphesiz Türkiye'ye fırsat kapılarını açmakta; Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu yeni etki alanlarının kapısını Türkiye'ye açmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti Dışişleri Bakanlığı'na göre ''Bölgesel Sahiplenme'' ve ''Kapsayıcılık'' ilkeleri üzerinden şekillenen Türkiye'nin Balkan politikası, üst düzeyli siyasi diyalog, herkes için güvenlik, azami ekonomik entegrasyon ve bölgedeki çok etnisiteli, çok kültürlü, çok dinli toplumsal yapıların korumasını hedef alan bir görüş etrafında şekillenmektedir.[227] Türkiye'nin bölgeyle olan derin tarihi ve kültürel altyapısına ek olarak, bölgenin Türkiye ve AB arasındaki konumu neticesinde Balkanlarda yaşanabilecek olumsuzlukların doğrudan Türkiye'ye yansıyabileceği gerçeği paralelinde, bölgenin güvenlik ve istikrarının Türkiye için yüksek öneme sahip olması nedeniyle, Türkiye bölgede işbirliğini teşvik edici bir siyaset algısına sahiptir. Bu minvalde, Türkiye bölgesel işbirliği mekanizmalarına önemli ölçüde destek olmakta ve bu doğrultuda bölgeden kaynaklanan tek girişim olarak Güneydoğu Avrupa İşbirliği Süreci (GDAÜ)[228] kapsamında Türkiye bölgedeki işbirliği ve dayanışmanın oluşması ve arttırılmasında önemli ölçüde sorumluluk üstlenmektedir. Türkiye, iyi komşuluk ilişkileri ve bölgesel işbirliği kapsamında Türkiye-Hırvatistan-Bosna-Hersek ve Türkiye-Sırbistan-Bosna-Hersek gibi üçlü mekanizmalarda da aktif halde çalışmakta; söz konusu girişimlerde bulunup bölgesel işbirliğini teşvik etmektedir. Ek olarak, Türkiye Balkan coğrafyasında kalıcı barış ve istikrar paydaları üzerinden şekillenen bir anlayışla bölgeye yönelik dış politikasını şekillendirmekte, bölge ülkelerinin Avro-Atlantik kurumlara olan entegrasyonunu desteklemektedir. Türkiye ekonomi, kültür, ortak tarihi miras, eğitim ve güvenlik gibi birçok alanda Balkan ülkeleriyle temas kurmakta ve söz konusu alanlarda çeşitli ikili veya çoklu anlaşmaların imzalanmasına katkıda bulunarak bölgede aktif ve duyarlı bir politika

[227] T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Balkan Ülkeleri ile İlişkiler*, http://www.mfa.gov.tr/balkanlar_ile-iliskiler.tr.mfa, (21.09.2018).

[228] Güneydoğu Avrupa İşbirliği Süreci (GDAÜ), bölgede bölgesel işbirliği odaklı siyasetin gelişmesi, sürdürülmesi ve bölgenin Avro-Atlantik yapılara entegrasyonunun sağlanmasına yönelik politikalar izleyen ve Türkiye'nin kurucu üyeleri arasında yer aldığı teşkilattır.

izlemektedir.[229]

Balkan coğrafyasına bakıldığında AB üyesi olan bölge ülkelerinin ekonomik açıdan diğer bölge ülkelerine göre daha gelişmiş olduğu gözlemlenmekte; bununla birlikte AB üyesi olmayan ülkelerdeki altyapı eksikliklerinin ekonomik gelişmeye menfi yönde sirayet ettiği dikkat çekmektedir. Bununla birlikte, Türkiye'nin en önemli ticari partnerinin AB olması hasebiyle Türkiye-AB arasında konumlanan Balkanların, söz konusu coğrafyalar arasındaki ticaret yoluna sahip olması, ekonomik ilişkileri etkileyen önemli bir jeopolitik neden olarak göze çarpmakta; Balkanların gerek siyasi gerekse ekonomik yapısının Türkiye'yi bu nedenle yakından ilgilendirdiği dikkat çekmektedir. 2008 yılında küresel ölçekli yaşanan ekonomik krizin yanında, Yunanistan'ın 2009'dan beri mücadele ettiği ekonomik sorunlar bölge ekonomisini olumsuz etkileyen diğer hususlar olarak görülmektedir. Bölgede yaşanan gelişmeler ışığında, Balkan ülkeleri dışarıdan yatırımcı arayışlarına yüksek önem atfetmiş ve böylelikle Türkiye'nin de ekonomik gelişme politikaları kapsamında bölge ülkeleri ve Türkiye arasında önemli ölçüde işbirliği geliştirilmiştir. Türkiye'nin 2008 Krizi'nden makro düzeyde çok büyük tahribata uğramadan çıkmasının yanında, Türkiye'nin bölgeye olan yakın konumu da Balkanlar ve Türkiye arasındaki ekonomik ilişkilerin derinleşmesini sağlayan unsurlar olmuştur. Balkanlar ve Türkiye arasında AK Parti'nin iktidara geldiği yıl olan 2002'de ki dış ticaret hacminin 3,6 milyar dolar civarında olduğu ve buna karşılık 2016 yılında bu hacmin yaklaşık 4,5 kat büyüyerek 16,2 milyar dolar seviyesine geldiği görülmüş; bununla birlikte en yüksek hacmin 2014 yılında 20,8 milyar dolar seviyesine yükseldiği kaydedilmekle beraber, 2016 yılı itibariyle Türkiye'nin bölgeye dönük ihracatı 9,6 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır.[230]

Türkiye ve Balkan ülkeleri arasındaki ekonomik ilişkilerin önemli bir boyutunu da Türkiye tarafından bölgeye uygulanan yatırımlar olarak dikkat

[229] Edith Harxhi, *An Overview of Turkish Foreign Policy in the Balkans: 1990-2016*, Insight Turkey Dergisi Web Sitesi, Kış 2017, cilt:19, sayı:1, https://www.insightturkey.com/commentary/an-overview-of-turkish-foreign-policy-in-the-balkans-1990-2016, (21.09.2018).

[230] Mehmet Uğur Ekinci, *Türkiye- Balkanlar İlişkileri*, Mayıs 2017, sayı 204, SETA Vakfı Web Sitesi, https://setav.org/assets/uploads/2017/05/Analiz_204.pdf, (25.09.2018), s.9.

çekmektedir. Gelişmekte olan Balkan ülkelerinin enerji, ulaşım, turizm, seyahat inşaat, finans ve telekomünikasyon gibi alanlarda olan handikapları Türkiye için önemli fırsatlar sunmakla beraber; söz konusu alanlarda Türkiye tarafından yatırımlar ilgili ülkelerin hükümetleri arasında tesis edilen yakın ilişkiler paralelinde ikili anlaşmalar ve teşvikler gibi resmi yollardan desteklenmektedir. Türkiye'nin Balkanlarla olan ticaret hacmi ve yatırımlarına bakıldığında tamamına yakınının Romanya, Bulgaristan ve Yunanistan gibi ülkelerle olduğu gözükmektedir. Söz konusu ülkeler ve Türkiye'nin fiziki yakınlığının yanında bu ülkelerin ekonomik pazarlarının diğer bölge ülkelerine kıyasla büyük oluşu, yine bu ülkelerin AB üyesi oluşu ve son olarak bu ülkelerle diğer bölge ülkelerine göre daha eski ve derin ilişkilere sahip olunuşu, söz konusu ülkeler ve Türkiye arasındaki ekonomik ilişkilerin temellerini teşkil etmektedir. Bu ülkelerin aksine Batı Balkan ülkelerinin siyasi, ekonomik ve toplumsal sorunlarının hala yüksek düzeyde seyir ediyor oluşu, Türkiye'nin adı geçen bölge ile olan farklı düzlemlerdeki ilişkilerinin gelişmesindeki engeller olarak göze çarpmaktadır. Bununla birlikte, 2015 yılı verilerine bakıldığında Türkiye'nin Batı Balkan olarak adlandırılan coğrafyaya doğrudan 154,6 milyon dolar miktarında yatırım yaptığı ve söz konusu yardımların TİKA aracılığıyla özellikle sağlık, eğitim, belediyecilik tarım ve hayvancılık gibi sektörlere aktarıldığı kaydedilmiştir.[231]

Türkiye Balkan ülkeleri arasındaki işbirliği alanlarındaki işbirliği alanlarından bir tanesini de güvenlik başlığı oluşturmaktadır. Türkiye Arnavutluk, Bulgaristan, Makedonya ve Romanya ile ikili askeri işbirliği, eğitim ve savunma sanayi anlaşmaları imzalamış; Balkanlardaki istikrar ortamının tesis edilmesine katkıda bulunmuştur. Buna ek olarak, Türkiye'nin Slovenya ve Hırvatistan gibi Batı Balkan ülkeleriyle de askeri anlaşmaları bulunmakta; bu doğrultuda askeri tesislerin modernizasyonu ve inşası, ortak askeri eğitim programları, orduların modernizasyonu gibi alanlarda söz konusu ülkelerle yakın işbirliği sürdürmektedir. Özellikle Bulgaristan ve Romanya gibi ülkelerle PKK terör örgütü hususunda yapılan işbirliği neticesinde ülkeler arasındaki ilişkiler derinleşmiş; söz konusu terör

[231] Mehmet Uğur Ekinci, *a.g.e.*, s.10.

örgütünün bu ülkelerdeki faaliyetleri önemli ölçüde engellenmiştir.[232]

Türkiye'nin ilgisini Balkanlara yönelten bir diğer başlık ise azınlıklar hususudur. Osmanlı'nın bölgeden çekilmesi neticesinde Türkiye'ye yönelik Balkan coğrafyasından önemli ölçüde Müslüman ve/veya Türk nüfus geldiyse de azımsanamayacak bir nüfus da yaşadığı topraklarda kalmayı tercih etmiş ve günümüze dek kimliklerini büyük ölçüde korumayı başarabilmişlerdir. Ulus-devletlerin Balkanlar'daki inşa süreciyle beraber yaşanan uluslaştırma politikaları günümüze dek sürmüş; farklı Balkan ülkelerindeki Müslüman ve/veya Türk nüfus demokratik haklardan mahrum bırakılmıştır. Özellikler 2000'lerle beraber gerek bölge ülkelerinin AB üyelik süreçleri kapsamında kendi siyasi yapılarını reforme etmeleri, gerekse Türkiye'nin azınlıklara yönelik izlediği kararlı politikalar neticesinde söz konusu nüfuslar önemli ölçüde hak ettiği görülmekte; buna karşılık söz konusu hakların çağın demokratik gerekliliklerinin uzağında kaldığı veya bazı ülkelerde bu azınlıklara yönelik müspet gelişmelerin meydana gelmediği kabul edilmektedir.[233]

Türkiye ve Balkan ülkeleri arasındaki derin ilişkilerin bir diğer ayağını da eğitim alanındaki işbirliği teşkil etmektedir. Balkan ülkelerinin eğitim alanına yeterli kaynak ayıramadığı bilinmekte; buna paralel olarak bir kısım öğrencinin Batı Avrupa ülkelerine burslu olarak gittiği, bir kısmın ise Türkiye'de öğrenim gördüğü gözükmektedir. Türkiye lisans, yüksek lisans ve doktora seviyesindeki öğrencilere destek vererek Türkiye'de öğretim görmeyi teşvik etmekte; bu minvalde yumuşak güç enstrümanı olarak eğitimi kullanmaktadır. Bununla birlikte, Balkan ülkelerde yaşayan Türk ve Müslüman nüfusa yönelik olarak da politikalar izleyen Türkiye, talep olan bölgelere öğretmen ve ders kitabı temin etmekte, söz konusu bölgelere eğitim alanında önemli katkılar sunmaktadır. Bulgaristan, Yunanistan ve Slovenya haricindeki Balkan ülkelerinde aktif olarak faaliyet gösteren Yunus Emre Enstitüsü de Türkiye'nin yumuşak güç politikalarına bir örnek teşkil etmekte ve Türkçe ve

[232] Bilge Adamlar Kurulu Raporu*, a.g.e.*, s.55.
[233] Bilge Adamlar Kurulu Raporu, *a.g.e.,* s.15.

Türk-İslam kültürünün bölgede yayılması adına çalışmalar yürütmektedir. Söz konusu çalışmalar ile Türkiye, Balkan ülkeleri ile olan ilişkilerini derinleştirmek ve bölgede olan etkisini arttırmayı hedeflemektedir.[234] Kazan-kazan ilkesi etrafında şekillenen söz konusu politika, Balkan ülkelerine ihtiyaç duyduğu desteği sağlamanın yanında Türk dış politikası açısından da farklı coğrafyalarda aktif politikalar izleyerek nüfuz sahibi olmak suretiyle katkıda bulunmaktadır.

Türkiye'nin Balkan coğrafyasında etkileşim halinde bulunduğu bir diğer alan da din hizmetleri alanı olarak görülmekte; Türkiye'nin Müslüman nüfusa sahip olan bölge ülkelerine din hizmetlerinin sunulması alanında verdiği destek önemli ölçüde dikkat çekmektedir. Balkan ülkelerinin resmi dini teşkilatlarla sıkı bir biçimde işbirliği yürüten Türkiye, söz konusu ülkelerde dini eğitime destek maksadıyla destek ve yardım sağlamakta; söz konusu ülkelerdeki birçok din adamı Türkiye'de eğitim görmekte ve Türkiye merkezli birçok vakıf ve dernek bölgede aktif bir rol oynamaktadır. Türkiye'nin din hizmetleri alanında da takındığı tavır, Türkiye'nin söz konusu hizmetleri de bir dış politika enstrümanı olarak kullanarak yumuşak güç bağlamında bölgede etkisini arttırdığı gözlemlenmektedir.[235]

Türkiye ve Balkan ülkelerini işbirliğine iten bir diğer husus da şüphesiz 2010 yılında Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da başlayan ve gerek bölgesel gerekse küresel sonuçlar doğuran Arap Baharı neticesinde, söz konusu coğrafyalardan Avrupa'ya göç eden sığınmacılardır. Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da yaşanan çatışma ve gerginlik ortamı neticesinde milyonlarca insan yaşadığı bölgeleri terk ederek, daha iyi yaşam koşullarına erişebilmek ve kaostan kaçabilmek amacıyla Avrupa'nın yolunu tutmuş; söz konusu gelişmeler ışığında Türkiye coğrafi konumu sebebiyle bir geçiş güzergahı olmuştur. 2011 yılından bu yana üç milyonu aşkın sığınmacıyı topraklarında barındıran Türkiye, bu hususta fedakar ve etkili politikalar izlemiş; bu

---

[234] Süleyman Çağrı Güzel, *Dış Yardımlarda Destekleyici Bir Unsur Olarak Kültürel Diplomasi ve Yunus Emre Enstitüsü,* Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt:30, Sayı:2, 2016, Dergipark Web Sitesi, http://dergipark.gov.tr/download/article-file/315475, (26.09.2018), s.354.

[235] Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı(TİKA), *Turkey's Balkan Policy Not Interest-Oriented*, 2015, http://www.tika.gov.tr/en/news/analysis_turkeys_balkan_policy_not_interest_oriented-21145, (27.09.2018).

doğrultuda toprakları üzerinden Avrupa coğrafyasına geçişi önleyebilmek adına başta AB olmak üzere bölge ülkeleriyle yakın işbirliğine gitmiştir. Bu minvalde AB ile 2013 yılında imzalanan ve mültecilerin iadesi ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti vatandaşlarına yönelik AB sınırlarında vizesiz dolaşım etrafında şekillenen Geri Kabul Anlaşması[236] imzalanmıştır. Yer yer aksamaların yaşandığı süreç içerisinde Türkiye topraklarını kullanarak AB'ye iltica etmek maksadıyla yaşanan düzensiz göçün önemli ölçüde önüne geçilmiştir.[237]

Türkiye'nin Balkanlarla olan ilişkilerini değiştiren bir diğer husus turizm imkanlarının geliştirilmesine bağlı olarak artan turizm hacmidir. Türkiye'nin yumuşak güç bağlamında uyguladığı kültürel diplomasi neticesinde Türkiye'den bölge ülkelerine yönelik çeşitli alanlarda kültür ihracatları gerçekleştirilmiş ve gerek Türkiye'nin Balkanlarda gerekse Balkanların Türkiye'de tanınırlığı arttırılarak, karşılıklı turistik ziyaretler artmıştır. Çoğu Balkan ülkesi ve Türkiye arasında imzalanan ikili anlaşmalar neticesinde vize muafiyetleri elde edilmiş ve iki coğrafya arasındaki kültürel etkileşim bu vesileyle teşvik edilmiştir. Bununla birlikte, Türkiye'nin Balkanlardaki Osmanlı mirasına sahip çıkmak suretiyle TİKA eliyle bölgede bulunan eserleri onarması veya kullanılabilir hale getirmesi neticesinde Türkler nezdinde Balkanlara yönelik ilgi ve ziyaretler artmaktadır.[238]

Türkiye ve Balkan coğrafyası arasındaki bir diğer işbirliği alanını ise enerji teşkil etmekte; Balkan coğrafyasının geneli itibariyle enerji ithalatçısı bir hüviyete sahip olması ve Türkiye'nin doğal gaz ve petrol zengini bölgelerle Balkanlar arasındaki konumu, Türkiye ve Balkanların enerji alanında da yakın ilişkiler tesis

---

[236] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, *Türkiye-AB Vize Muafiyeti Süreci ve Geri Kabul Anlaşması Hakkında Temel Sorular ve Yanıtları*, https://www.ab.gov.tr/files/pub/turkiye_ab_vize_muafiyeti_sureci_ve_geri_kabul_anlasmasi_hakkinda_temel_sorular_ve_yanitlari.pdf, (27.09.2018).

[237] Wmilio Cocco, *Where is the European Frontier? The Balkan migration crisis and its impact on relations between the EU and the Western Balkans*, European View Dergisi, Springer Link Düşünce Kuruluşu Web Sitesi, Aralık 2017, Cilt:16, Sayı:2, https://link.springer.com/article/10.1007/s12290-017-0471-5, (28.09.2018), ss.293-302.

[238] Atalay, Osman, *''TİKA'nın Balkanlar'a stratejik hamlesi''*, Yeni Akit Gazetesi Web Sitesi, 5 Haziran 2018, https://www.yeniakit.com.tr/yazarlar/osman-atalay/tikanin-balkanlara-stratejik-hamlesi-24512.html, (28.09.2018).

etmesinin önünü açmaktadır. Bu minvalde, Türkiye'nin son dönemlerde üzerinde durduğu enerji politikaları bağlamında enerji transit koridoru ve enerji merkezi olma yönündeki hamlelerinin yakın gelecekte Balkanların enerji güvenliğine müspet katkıda bulunması beklenmektedir. İnşası devam eden Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi(TANAP) ve Trans-Adriyatik Boru Hattı Projesi kapsamında Hazar coğrafyası gazının Yunanistan, İtalya ve Arnavutluk'a ulaşacak olması ve sonrasında bölgede tamamlanacak olan iç dağıtım hatlarıyla söz konusu gazın diğer bölge ülkelerine de ulaşacak olması Balkan enerji güvenliğinde Türkiye'nin sahip olduğu önemi göstermesi açısından önem teşkil etmektedir.[239] Bununla birlikte, Türkiye ve Rusya arasında 2016 yılında imzalanan anlaşma neticesinde inşa edilmesi planlanan Türk Akımı doğal gaz boru hattı projesiyle de Rus gazının bölgeye Ukrayna'yı baypas ederek ulaştırılması hedeflenmekte; söz konusu durumla birlikte Balkanlara yönelik doğal gaz arzında çeşitlenmenin olacağı öngörülmektedir.[240] Son olarak, Doğu Akdeniz üzerinde yoğunlaşan doğal gaz rezervlerini tespit çalışmalarının olumlu sonuçlar vermesi halinde, söz konusu doğal gazın Batı pazarına olan naklinin en ekonomik şartlarda gerçekleştirilmesi adına Türkiye'ye duyulacak olan ihtiyaç, Balkan ve Avrupa coğrafyasının enerji güvenliğinde Türkiye'nin ne gibi bir yere sahip olduğunu gösteren temel örnekler olarak gözükmektedir.

Türkiye ve Balkan ülkeleri arasındaki ilişkiler bütününü etkileyen en önemli unsurlardan biri hiç kuşkusuz Türkiye'nin bölge nazarında sahip olduğu imaj olarak görülmektedir. 2000'li yıllarla beraber yumuşak gücünü ön planda tutan ve söz konusu politikalar ışığında dış politika uygulayan Türkiye, bu doğrultuda Balkanlarda daha etkin bir hale gelmiştir. Türkiye'nin bölgede daha da görünür hale gelmesi bölgede hem sempati hem de antipatiyle karşılanmış; Türkiye'nin bölge üzerindeki imajı değişken bir niteliğe sahip olmuştur. Türkiye'nin bölge üzerinde

[239] Ali Atmaca, *''TANAP Türkiye'nin Transatlantik'teki rolünü garanti etmektedir''*, Anadolu Ajansı Web Sitesi, 12 Haziran 2018, https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/tanap-turkiye-nin-transatlantikdeki-rolunu-garanti-etmektedir/1173275, (01.10.2018).

[240] Sputnik*, ''Türk Akımı Doğal Gaz Boru Hattı''*, Sputnik Haber Ajansı Web Sitesi, 5 Nisan 2018, https://tr.sputniknews.com/infografik/201804051032918812-turk-akimi-dogalgaz-boru-hatti-rusya-turkiye-avrupa-karadeniz/, (01.10.2018).

sahip olduğu imajın şekillenmesinde en önemli unsurlardan biri Osmanlı'nın bölgede sahip olduğu kültürel mirastır. Türkiye'nin izlediği politikalar neticesinde bölgede daha etkin hale gelmesi, söz konusu miras göz önünde bulundurularak, Türk veya Müslüman gruplar tarafından sempatiyle karşılansa da, Balkanlarda bulunan Hristiyan veya farklı etnik gruplar tarafından ''Neo-Osmanlıcılık'' olarak değerlendirilmekte ve Türkiye'nin söz konusu politikaları yayılmacılık olarak addedilerek menfi bir Türkiye algısının oluşmasına sebebiyet vermektedir.[241] Söz konusu duruma ek olarak, küresel ölçekte terörizm, ekonomik durgunluklar ve düzensiz göç gibi faktörlerin, dünyanın farklı bölgelerinde olduğu gibi Balkanlarda da önyargılı ve korunmacı reflekslerin doğmasına yol açmakta; bu durumdan Türkiye'de etkilenmektedir. Balkan ülkelerinde bu tip aşırı milliyetçi reflekslerin doğması neticesinde, yalnızca Türkiye'nin değil AB ve Rusya gibi bölgesel aktörlerin de, bölgedeki mevcudiyetleri sorgulanmaktadır.

4.3) Türkiye ve Enerji

Türkiye'nin 2000'li yılların hemen başında yaşadığı ekonomik krizin akabinde 2002 yılında Ak Parti'nin iktidara gelmesiyle beraber yaşadığı köklü dönüşüm süreci neticesinde ekonomik gelişim kaydedilmiş; ekonomideki gelişmeye paralel olarak enerji talebinde de sürekli bir artış kaydedilmiştir. Enerji talebini karşılayacak yerli kaynaklara sahip olmayan Türkiye, özellikle doğal gaz ve petrol gibi kaynaklar bakımından dışa bağımlı bir profile sahip gözükmekle birlikte, son yıllarda yenilenebilir enerji ve nükleer enerji alanlarına yaptığı yatırımlarla, enerjide dışa bağımlılığını azaltma yönünde politikalar izlemekte; bununla beraber uluslararası enerji projelerine de yatırım yaparak ülkeyi küresel enerji bağlamında daha etkin bir konuma getirmeyi hedeflemektedir.

Dünya kanıtlanmış doğal gaz ve petrol rezervlerinin %70'inden fazlasını

[241] Erhan Türbedar, *Türk Dış Politikası Balkanlar'da Nasıl Algılanıyor?*, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı(TEPAV) Web Sitesi, Nisan 2012, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1335363622-9.Turk_Dis_Politikasi_Balkanlar___da_Nasil_Algilaniyor.pdf, (01.10.2018), s.2.

bünyesinde barındıran Hazar, Orta Doğu ve Avrasya topraklarına komşu konumda bulunan Türkiye, söz konusu coğrafi konumunu kullanarak hem kendi enerji profilini geliştirmeye çalışmakta, hem de enerji talebinin yüksek olduğu Avrupa coğrafyasına da söz konusu rezervlerin aktarımında kilit rol oynamayı hedeflemektedir. Bu bağlamda, söz konusu konumunu bir dış politika enstrümanı haline getirmeye çalışan Türkiye, TANAP ve Türk Akımı gibi projelerde yer alarak enerji alanında önemli bir konuma yükselme hedefine ulaşmaya çalışmaktadır. Söz konusu projeler ışığında, AB ile olan dalgalı ilişkilerini de daha istikrarlı hale getirmeye çalışan Türkiye, Avrupa kıtasının enerji güvenliğinde kritik bir konuma gelme yönünde politikalar izlemektedir.

Türkiye'nin enerji talebi 200-2018 yılları arası, 2008-2009 arası dönemde küresel ölçekte yaşanan ekonomik kriz dönemi hariç, sürekli büyüme kaydetmiş; bununla birlikte Türkiye'nin enerji rezervleri açısından kendine yetecek bir zenginliğe sahip olmaması ülkeyi farklı politikalar izlemek zorunda bırakmıştır. Ak Parti iktidarı döneminde dış politikasında köklü bir dönüşüm sürecine giren Türkiye, söz konusu dönüşüm ışığında çok yönlü ve aktif bir politika izlemeye başlamış ve bu durum enerji alanındaki politikalarına da sirayet etmiştir. Bu minvalde, Türkiye enerji temin ettiği ülkeler açısından da çeşitlik sağlamayı elzem addetmiş; doğal gaz ve petrol ithal ettiği ülkeleri genişleterek enerji güvenliğini sağlamaya yönelik adımlar atmıştır. Enerji güvenliğini sağlama hususunda kaynak ülke çeşitliliğini sağlama yönünde önemli biçimde mesafe kat etmenin yanında, kendi sınırları içerisinde de hem yenilenebilir enerji alanında, hem nükleer enerji alanında, hem de yeni enerji rezervleri keşfetmeye yönelik olarak arama faaliyetlerine yaptığı yatırımlarla enerji alanında köklü bir değişme gitmiştir.

Türkiye'nin mevcut enerji künyesine bakıldığında doğal gaz ve petrol özelinde büyük ölçüde dışa bağımlı olduğu görülmekle birlikte, ülkenin sahip olduğu milli rezervlerin ülkenin enerji talebinin ancak küçük bir bölümünü karşılıyor olduğu dikkat çekmektedir. 2002 yılında Ak Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte hedeflenen güçlü dış politika anlayışı ışığında, enerjinin dış politika üzerinde ne denli büyük bir etkiye sahip olduğu tahlil edilmiş ve bu gerçeklikten hareketle enerji alanına atfedilen

önemde de önemli ölçüde artış görülmüştür. Son dönemlerde milli enerji rezervlerini keşfetmeye, kaynak ülkelerde çeşitlendirmeye gidilmesine, nükleer ve yenilenebilir enerjiye yönelik yatırımlara ve enerjinin nakline yönelik yapılan projelere bakıldığında, Türkiye'nin Ak Parti iktidarı dönemi dış politikasıyla enerji politikasının paralel seyrettiği gözlemlenmektedir.

Türkiye'nin elektrik elde ettiği enerji kaynakları incelendiğinde en büyük payın sırasıyla kömür, doğal gaz ve hidro kaynaklara ait olduğu görülmektedir. Türkiye'nin 2017 yılındaki enerji verilerine bakıldığında yıllık olarak 292,6GW'lık elektrik enerjisi tükettiği görülmekte; söz konusu miktarın haricinde 0,425GW'lık bir miktarı ihraç ettiği ve toplamda 293,273GW'lık elektrik enerjisi ürettiği gözlemlenmektedir.[242] Üretilen elektrik enerjisinin 109,145GW'lık bölümü doğal gazdan, 97,317GW'lık bölümü kömürden, 58,185GW'lık bölümü hidro kaynaklardan ve son olarak 28,203GW'lık kısmı ise yenilenebilir enerji kaynaklarından temin edilmiştir.[243]

Tablo 4-2: Türkiye'nin elektrik enerjisi elde ettiği kaynaklar

Kaynak: Türkiye Kömür İşletmeleri Yıllık Faaliyet Raporu(2017), http://www.tki.gov.tr/depo/file/faaliyet%20raporu/2017faaliyetraporu.pdf, (01.10.2018).

4.3.1) Petrol

Türkiye'nin enerji alanında dışa bağımlı bir profile sahip olmasını sağlayan

[242] Balkan Energy, *a.g.e.*, s.8.
[243] Balkan Energy, *a.g.e.*, s.8.

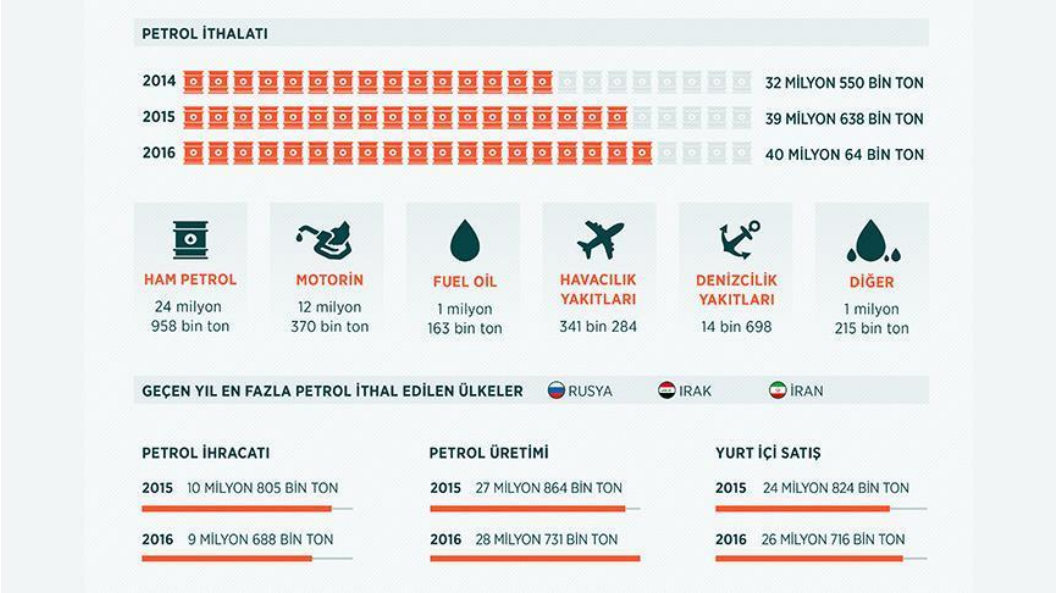
en önemli iki başlıktan bir tanesini petrol teşkil etmekte; ülkenin sahip olduğu milli rezervlerin, ülkenin gerçekleştirdiği tüketimin ancak çok küçük bir bölümünü karşıladığı görülmektedir. Dünya kanıtlanmış petrol rezervlerinin yaklaşık %72'lik bölümüne komşu olan Türkiye, petrol tedarik etmede herhangi bir sıkıntıyı özellikle son dönemlerde yaşamasa da; ülkenin dış ticaret açığı göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu menfi dış ticaret dengesinde petrolün büyük bir pay sahibi olduğu görülmektedir.

Türkiye'nin 1960'larla beraber sanayileşme alanında yaptığı atılımlar neticesinde, özellikle 70'lerden itibaren enerji elde etmede petrolün payı giderek artmış; son 15 yılın verileri göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye OECD(Organization of Economic Cooperation and Development- Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü) ülkeleri arasında enerji talep artışının en hızlı yaşandığı ülke olarak dikkat çekmiştir.[244] 2000 yılı verileri incelendiğinde Türkiye'nin petrol tüketimi 27,4 milyon ton olarak kaydedilmiş; 2000'den günümüze kadar genel olarak müspet bir ivmeye sahip olan Türkiye'nin petrol tüketim grafiği 2008 yılında küresel ölçekte yaşanan ekonomik kriz nedenli olarak gerilese de, söz konusu gerileme sonraki dönemde yerini artışa bırakmıştır.[245]

[244] T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Türkiye'nin Enerji Profili ve Stratejisi*, http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa, (03.10.2018).

[245] Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi, *2002 Enerji İstatistikleri*, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı(IAEA) Web Sitesi, 2002, www.iaea.org/inis/collection/NCLCollectionStore/_Public/35/097/35097838.pdf, (03.10.2018), s.68.

Tablo 4-3: Türkiye'nin Petrol İthalatı Kompozisyonu

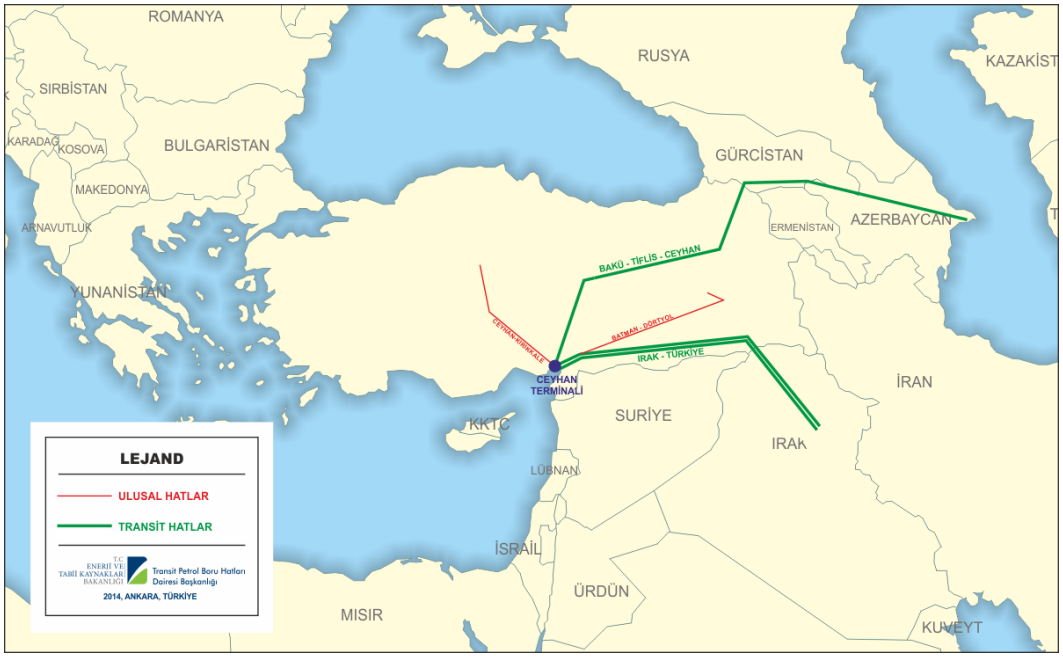
Kaynak:Anadolu Ajansı, https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/petrol-ithalati-40-milyon-tonu-gecti/830081, (03.10.2018).

2017 yılı verileri göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'nin kanıtlanmış petrol rezervlerinin 52,653,680 milyon ton[246] olarak kaydedildiği bilinmekle beraber, milli rezervlerden temin edilen miktarın 2,551,929 milyon ton[247] olarak kaydedildiği ve ülke içerisinde tüketilen petrolün ancak %7,7'lik bir oranının söz konusu milli rezervlerden temin edildiği bilinmektedir. Türkiye'nin yine 2017 yılı verilerine bakıldığında yıllık olarak 25,8 milyon ton ham petrol ithal edildiği; bunun yanında 16,8 milyon ton da petrol ürünü ithal edildiği görülmekte; buna karşılık 10,1 milyon ton petrol ürününün ihraç edildiği görülmektedir.[248] 2017 yılı Türkiye'nin petrol tüketimi verileri ışığında toplamda 48,3 milyon ton[249] olarak kaydedilmiş; bununla birlikte söz konusu tüketimin %90'dan fazlası farklı ülkelerden temin edilmiştir. 2017 yılı Türkiye'nin petrol ithal ettiği ülkeler incelendiğinde en yüksek miktarda petrolün 11,492 milyon ton ile İran'dan ithal edildiği görülmekte, 8,047 milyon ton

[246] T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, *2017 Yılı Sonu İtibariyle Türkiye Ham Petrol Rezervleri,* http://www.pigm.gov.tr/index.php/istatistikler, (03.10.2018).
[247] T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, *Yıllar İtibariyle Ham petrol ve Doğal Gaz Üretimi,* http://www.pigm.gov.tr/index.php/istatistikler, (03.10.2018).
[248] T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, *Petrol*, http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Petrol, (03.10.2018).
[249] Statista, *Oil Consumption in Turkey from 1990 to 2017(in million metric tons)*, https://www.statista.com/statistics/264416/crude-oil-consumption-in-turkey/, (04.10.2018).

ile Rusya'nın ve 7,057 milyon ton ile Irak'ın İran'ı takip ettiği görülmektedir.[250] 2017 yılı Türkiye'nin petrol ürünleri ihracat miktarı ise tam olarak 10.081.991,497 milyon ton olarak gerçekleştirilmiş ve bu miktarda en büyük payların sırasıyla, 1,366 milyon tonla Birleşik Arap Emirlikleri, 816,751 bin tonla Malta ve 793,177 bin tonla Mısır'a ait olduğu görülmektedir.[251] Bununla birlikte, Türkiye petrol ithalatını Bakü-Tiflis-Ceyhan ve Irak-Türkiye ham petrol boru hatlarından gerçekleştirmekte; İran'dan gelen petrol ise karayoluyla taşınmaktadır.

Tablo 4-4: Türkiye'nin Ham Petrol İthal Ettiği Boru Hatları

Kaynak: T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Anasayfa, (04.10.2018).

Türkiye'nin ham petrol ve petrol ürünleri bazında gerçekleştirdiği ithalatın 2017 yılı verilerine göz atıldığında Balkan ülkeleri olan Yunanistan, Bulgaristan, Romanya'dan ham petrol ve/veya petrol ürünleri ithal ettiği görülmektedir. Söz konusu veriler ışığında Yunanistan'dan 1,444 milyon ton ham petrol ve petrol ürünü ithalatı, Bulgaristan'dan 1,315 milyon ton petrol ürünü ithalatı ve Romanya'dan

[250] Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu(EPDK*), Petrol Piyasası 2017 Yılı Sektör Raporu*, 2017, http://www.epdk.org.tr/Detay/DownloadDocument?id=TYtQIMgriqU=, (04.10.2018), s.8.
[251] Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu(EPDK), *a.g.e.*, s.13.

194,571 bin ton petrol ürünü ithal edildiği görülmektedir.[252]

Ham petrol ihracatı gerçekleştirmeyen Türkiye'nin 2017 yılı petrol ürünleri ihracat verilerine bakıldığında ise Balkan ülkelerinden olan Yunanistan, Slovenya, Romanya, Bulgaristan, Hırvatistan, Sırbistan, Arnavutluk, Karadağ, Bosna-Hersek, Kosova ve Makedonya'ya ihracat gerçekleştirdiği dikkat çekmektedir. Bu veriler ışığında, Yunanistan'a 154,482 bin ton, Slovenya'ya 86,570 bin ton, Romanya'ya 78,794 bin ton, Bulgaristan'a 18,104 bin ton, Hırvatistan'a 1,934 bin ton, Sırbistan'a 1,045 bin ton, Arnavutluk'a 739,036 ton, Karadağ'a 589,996 ton, Bosna-Hersek'e 13,076 ton, Kosova'ya 8,354 ton ve Makedonya'ya 1,586 ton petrol ürünleri ihracatı gerçekleştirilmiştir.[253]

Türkiye'nin petrol alanındaki verileri dikkatlice tahlil edildiğinde dışa olan bağımlılığı yüksek oranlarda seyir etmekle birlikte, milli sınırlar içerisinde yeni petrol sahaları arama ve keşfetme çalışmaları artarak sürdürülmektedir. Bu minvalde, Karadeniz ve Akdeniz'de yeni sismik arama faaliyetlerine başlanmış; buna ek olarak, kaya gazının küresel ölçekte artan önemi paralelinde Trakya ve Güneydoğu bölgelerinde yeni kuyular açılmış ve söz konusu alanlarda arama faaliyetleri arttırılmıştır.[254]

4.3.2) Doğal Gaz

Türkiye'nin enerji profilindeki dışa bağımlı oluşunun petrol haricindeki diğer ve en büyük sebebi ise ülkenin doğal gaza olan ihtiyacı olarak dikkat çekmektedir. Petrol tüketimine benzer biçimde, Türkiye'deki doğal gaz tüketimi de yıllar içerisinde ekseri olarak artış göstermiş; bununla birlikte ülke genelindeki konutların ısınma hususunda kömürü terk ederek doğal gaz kullanmaya başlaması söz konusu artışın en büyük nedenini teşkil etmektedir. Türkiye'nin doğal gaz ithalatı

[252] Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu(EPDK), *a.g.e.,* s.8.
[253] Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu(EPDK), *a.g.e*., s.15.
[254] T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, *Petrol*, http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Petrol, (04.10.2018).

mevcut boru hatlarından uzun dönemli anlaşmalar kapsamında ve spot olarak sıvılaştırılmış doğal gaz(LNG) biçimde iki farklı şekilde sağlanmaktadır.

Türkiye'nin 2000 yılı doğal gaz tüketim verileri incelendiğinde, söz konusu tüketimin 13,7 milyar m³ seviyesinde gerçekleştiği kayda geçirilmiştir.[255] Bununla birlikte, Türkiye'nin 2017 yılı doğal gaz verileri incelendiğinde, milli sınırlar içerisinde 4,254,645,508 milyar m³'lük bir doğal gaz rezervine sahip olduğu belirtilmiş[256], aynı yıl Türkiye 354 milyon m³ doğal gazı yerli kaynaklardan elde etmiştir.[257] 2017 yılı doğal gaz ithalat verileri incelendiğinde Türkiye'nin yıllık 55,250 milyar m³ doğal gaz ithal ettiği görülmekte ve söz konusu miktarın sırasıyla Rusya, İran, Azerbaycan, Cezayir, Nijerya gibi çeşitli kaynak ülkelerden gerçekleştirildiği görülmektedir.[258]

Tablo 4-5: Türkiye'nin İthal Ettiği Doğal Gazı Ülkeye Ulaştıran Boru Hatları ve Projeleri

Kaynak: T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Anasayfa, (06.10.2018)

[255] Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi, *a.g.e.*, s.68.
[256] T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, *2017 Yılı Sonu İtibariyle Türkiye Doğal Gaz Rezervleri*, http://www.pigm.gov.tr/index.php/istatistikler, (06.10.2018).
[257] Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu(EPDK), *Doğal Gaz Piyasası 2017 Yılı Sektör Raporu*, 2017, http://www.epdk.org.tr/Detay/DownloadDocument?id=nEv8WXcSskU=, (06.10.2018), s.2.
[258] Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu(EPDK), *a.g.e.*, s.IX.

Bu veriler ışığında, Rusya'dan 28,690 milyar m³, İran'dan 9,251 milyar m³, Azerbaycan'dan 6,544 milyar m³, Cezayir'den 4,617 milyar m³, Nijerya'dan 2,080 milyar m³ ve farklı ülkelerden spot LNG olmak suretiyle 4,068 milyar m³ doğal gaz ithal edilmiştir.[259] Yine 2017 yılı verileri incelendiğinde Türkiye'nin sadece Yunanistan'a doğal gaz ihraç ettiği ve bu miktarın yıllık 630,67 milyon m³ olduğu dikkat çekmektedir.[260] Türkiye'de doğal gazın kullanıldığı sektörlere bakıldığında ise en büyük payın doğal gazı elektrik enerjisine çeviren dönüşüm/çevirim sektörü olduğu görülmekle birlikte, söz konusu sektörü sırasıyla konut ve sanayi sektörleri takip etmektedir.[261]

Tablo 4-6: Türkiye'nin Doğal Gaz İthalatının Kompozisyonu (2017)

	Rusya	İran	Azerbaycan	Cezayir	Nijerya	Spot LNG	Toplam
2017	28.690	9.251	6.544	4.617	2.080	4.068	**55.250**
Yüzde(%)	51,93	16,74	11,85	8,36	3,76	7,36	**100**

Kaynak: EPDK Doğal Gaz Piyasası 2017 Yılı Sektör Raporu, https://www.epdk.org.tr/Detay/DownloadDocument?id=nEv8WXcSskU=, (10.10.2018).

Türkiye'nin uzun dönemli anlaşmalar kapsamında boru hatlarını kullanarak Rusya, İran ve Azerbaycan'dan doğal gaz ithalatı gerçekleştirdiği görülmektedir. Buna karşılık, yine uzun dönemli anlaşmalar kapsamında Cezayir ve Nijerya'dan LNG alımı yapılmaktadır. Uzun dönemli anlaşmalar haricinde de doğal gaz alımı yapan Türkiye, son dönemlerde doğal gazın siyasi bir araç olarak kullanılması paralelinde doğal gaz alımında sıkıntılar yaşaması neticesinde spot olarak da doğal gaz ithalatı gerçekleştirmekte ve söz konusu sıkıntıların çözümünde bu yolu kullanmaktadır. Söz konusu duruma örnek olarak İran ile doğal gaz alanında yapılan anlaşma bağlamında, doğal gaz ticaretinde verilen taahhütlere uyulmaması neticesinde Türkiye'nin yaşadığı sorunlar gösterilebilir. Son olarak, Türkiye'nin ithal ettiği doğal gazın %91,30'luk kısmı uzun dönemli anlaşmalar kapsamında; buna

[259] Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu(EPDK), *a.g.e.*, s.IX.
[260] Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu(EPDK), *a.g.e.*, s.IX.
[261] Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu(EPDK), *a.g.e.*, s.IX.

karşılık geriye kalan %8,70'lik kısım ise spot LNG olarak temin edilmektedir.[262]

Tablo 4-7: 2013-2017 Yılları Arasında Gerçekleştirilen Doğal Gazın Türünü ve Payını Gösteren Tablo

Gazın Türü	BORU GAZI		LNG		TOPLAM
Yıllar	Miktar	Pay(%)	Miktar	Pay(%)	Miktar
2013	39.419,44	87,08	5.849,54	12,92	45.268,98
2014	41.981,41	85,22	7.280,87	14,78	49.262,28
2015	40.778,11	84,21	7.648,96	15,79	48.427,08
2016	38.724,48	83,54	7.627,68	16,46	46.352,17
2017	44.484,67	80,52	10.765,28	19,48	55.249,95

Kaynak: EPDK Doğal Gaz Piyasası 2017 Yılı Sektör Raporu, https://www.epdk.org.tr/Detay/DownloadDocument?id=nEv8WXcSskU=, (10.10.2018).

4.3.3) Kömür

Türkiye'nin elektrik enerjisi elde etmede doğal gazdan sonra en yoğun kullandığı enerji kaynağı olan kömür, doğal gaz ve petrolde olduğu gibi ithal yollarla temin edilmekte; buna karşılık, yıllık tüketimin yaklaşık olarak yarısı yerli kaynaklardan elde edilmektedir. Kaynaklar arasında farklılık bulunmakla birlikte, Türkiye'nin yıllık elektrik enerjisi elde ettiği kaynaklarda kömür %34 oranla doğal gazdan sonra ikinci sırada gelmekte; bununla birlikte, kömür tüketiminin yarısından fazlasının ithal yollarla karşılanmasının yanında, doğal gaz ve petrolün maliyetinin dış ticarette yarattığı menfi etkiden daha az bir ekonomik maliyete sahip olduğu görülmektedir.

Türkiye'nin 2017 yılı enerji verileri incelendiğinde, elde edilen toplam elektrik enerjisinin 97,6GW'lık bölümünün yerli ve ithal kömürden karşılandığı görülmekte; söz konusu kompozisyon paralelinde yıllık olarak 46,39GW'lık bölümün yerli kaynaklardan, 51,17GW'lık kısmın ise ithal kaynaklardan temin edildiği görülmektedir. 2017 yılı elektrik enerjisi elde etmede tüm kaynaklar göz önünde bulundurulduğunda, yıllık enerjinin %16'sının yerli kaynaklardan, %18'inin ise ithal kaynaklardan elde edildiği dikkat çekmektedir.[263]

[262] Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu(EPDK), *a.g.e.*, s.12.
[263] Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu, *Faaliyet Raporu 2017*, Mayıs 2018,

Türkiye'nin yerli kömür rezervlerine bakıldığında, toplam dünya rezervleri ölçeğinde %8,7'lik linyite, %3,6'lık alt düzeyde linyite ve son olarak %2,1'lik en alt düzeyli linyite sahiptir. Türkiye'nin enerjide milli politikalar gütmesi neticesinde sınırlar içerisinde yapılan yeni rezerv aramalarıyla kömür rezervlerinde artış meydana gelmiş ve ülkenin 2017 yılı itibariyle 17,27 milyar ton linyit rezervine, 1,5 milyar tonluk taş kömürü rezervine ve toplamda linyit, taş kömürü ve asfaltitten oluşan 18,77 milyar tonluk milli rezervlere sahip olduğu kaydedilmiştir.[264]

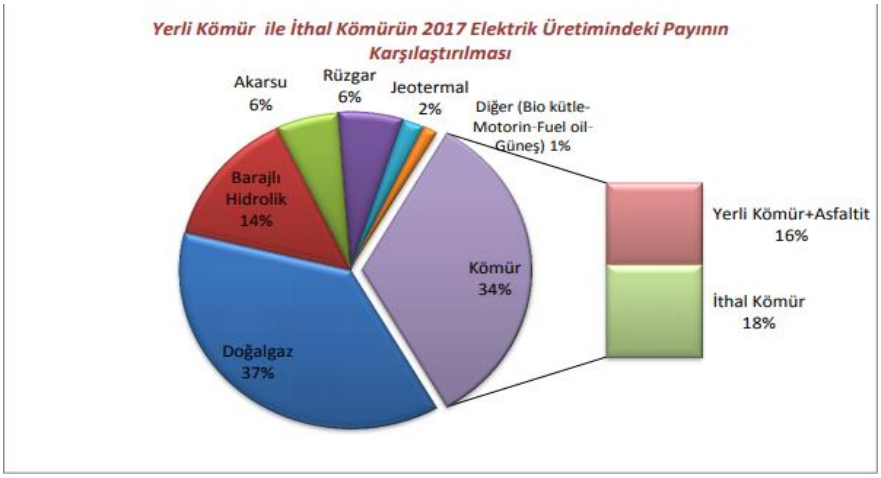
Türkiye'nin 2017 yılı kömür ithalat verileri incelendiğinde, 38 milyon ton civarında taş kömürü ve 2 milyon ton civarında koklaşabilir kömürün ithal edildiği; bununla birlikte söz konusu ithalat kapsamında 4,4 milyar dolarlık bir bedel ödendiği dikkat çekmektedir. Bu ithalat verileri ışığında, taş kömürü ithalatında en yüksek rakam ödenen kaynak ülkenin 1,5 milyar dolarla Kolombiya olduğu gözlemlenmiş, Kolombiya'yı sırasıyla 1,48 milyar dolarla Rusya, 325 milyon dolarla ABD, 210 milyon dolarla Avustralya, 205 milyon dolarla Güney Afrika, 73 milyon dolarla da Kanada takip etmiştir. Yine aynı yıl verileri ışığında koklaşabilir kömür kaleminde en yüksek bedel ödenen kaynak ülkenin 99 milyon dolarla Çin olduğu, Çin'i sırasıyla 77 milyon dolarla Avusturalya'nın, 75 milyon dolarla Kolombiya'nın, 70 milyon dolarla ABD'nin ve 43 milyon dolarla Rusya'nın takip ettiği görülmektedir.[265]

http://www.tki.gov.tr/depo/file/faaliyet%20raporu/2017faaliyetraporu.pdf, (10.10.2018), s.10.

[264] Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu, Faaliyet Raporu 2017, *a.g.e.,* s.40.

[265] Maden Tetkik ve Arama Müdürlüğü, *Maden İthalatı, Değere Göre Sıralı(2017)*, http://www.mta.gov.tr/v3.0/bilgi-merkezi/2017-maden-ithalat-degerleri, (10.10.2018).

Tablo 4-8: Türkiye'nin Elektrik Enerjisi Elde Ettiği Kaynaklarda İthal ve Yerli Kömürün konumu

Kaynak: Türkiye Kömür İşletmeleri Yıllık Faaliyet Raporu(2017), http://www.tki.gov.tr/depo/file/faaliyet%20raporu/2017faaliyetraporu.pdf, (10.10.2018).

4.3.4) Yenilenebilir Enerji

Türkiye'nin artan enerji talebi karşısında yerli rezervlerin yeterli olmaması ülkeyi yenilenebilir enerji alanında ciddi yatırımlar yapmaya yöneltmiş; bu minvalde ülke sahip olduğu coğrafi konum ve özellikler paralelinde yenilenebilir enerji kaynaklarından istifade etmeye yönelmiştir. 2017 yılı itibariyle Türkiye'nin enerji temin ettiği kaynaklara bakıldığında yaklaşık olarak %30'luk bölümün yenilenebilir kaynaklardan temin edildiği görülmektedir.

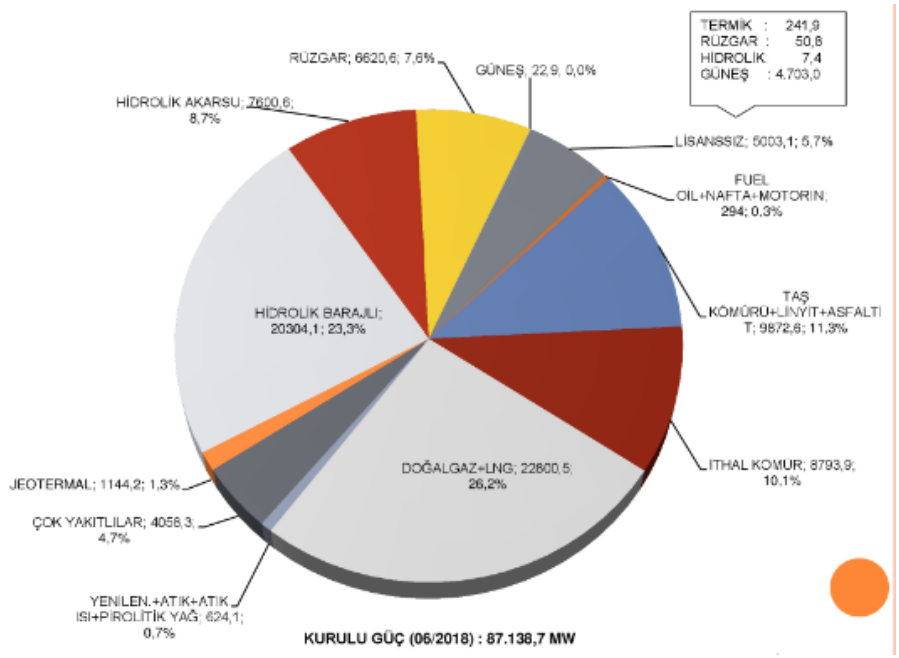
Türkiye'nin 2002 yılı enerji verileri incelendiğinde yenilenebilir enerji toplam kurulu güç kapasitesinin 12,2GW olduğu görülmüş; buna karşılık 2016 yılında söz konusu miktar 35GW'a ulaşmıştır.[266] 2017 yılı itibariyle yıllık elektrik enerjisi üretiminde yenilenebilir enerjinin miktarı %29 seviyesinde seyir etmiş; ancak doğal gaz ve kömürden elde edilen enerji miktarıyla kıyaslandığında her iki enerji kaynağına göre de düşük bir profil sergilemiştir. Türkiye'nin 2015 yılı itibariyle yenilenebilir enerji alanında yaptığı yatırım miktarına bakıldığında 2014 yılına kıyasla %46 oranında arttırılarak 1,9 milyar dolar seviyesine ilerlemiş; bu

[266] Erdal Tanas Karagöl, İsmail Yavuz, *Türkiye'de ve Dünyada Yenilenebilir Enerji*, SETA Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, SETA Yayınları, Ankara, 2016, https://setav.org/assets/uploads/2017/04/YenilenebilirEnerji.pdf, (10.10.2018), s.11.

doğrultuda Türkiye söz konusu yatırımlarla birlikte İngiltere, Fransa ve Hollanda ile beraber yenilenebilir enerji alanında 1 milyar dolar barajını geçen 4 Avrupa ülkesinden biri olarak dikkat çekmiştir.[267]

Türkiye'nin 2017 yılı itibariyle yenilenebilir enerji kaynaklarından elde ettiği enerjinin verileri incelendiğinde en yüksek payın 58,2GW ile hidro[268] kaynaklara ait olduğu ve bu rakamı sırasıyla 17,9GW ile rüzgar[269], 2,9GW ile güneş[270], 6,1GW ile jeotermal[271] ve 2018 Haziran verileri ışığında 1,6GW ile biyokütle[272] kaynaklarının takip ettiği görülmektedir.

Tablo 4-9: 2018 Yılı Haziran Ayı Sonu İtibariyle Türkiye'de Elektrik Enerjisi Kurulu Gücü

[267] Erdal Tanas Karagöl, *a.g.e.,* s.19.
[268] T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, *Hidrolik*, http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Hidrolik, (10.10.2018).
[269] T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, *Rüzgar*, http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Ruzgar, (10.10.2018).
[270] T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, *Güneş*, http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Gunes, (10.10.2018).
[271] T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, *Jeotermal*, http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Jeotermal, (10.10.2018).
[272] T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, *Biyokütle*, http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Biyokutle, (10.10.2018).

Kaynak: Türkiye Mimarlar ve Mühendisler Odası Birliği, https://www.tmmob.org.tr/, (10.10.2018).

4.3.5) Nükleer Enerji

1956 yılında kurulan Uluslararası Atom Enerjisi Komisyonu'na 1957 yılında üye olmasıyla beraber nükleer enerji serüveni başlayan Türkiye, söz konusu süreçten günümüze ulaşan dönemde nükleer santral kurma yönünde projeler tasarlasa da projeleri hayata geçirme de başarılı olamamış; Türkiye'nin nükleer enerji yönünde somut adımlar atmasının başlangıcı 2000'lerle beraber meydana gelmiştir.

Türkiye ve Rusya Federasyonu arasında 12 Mayıs 2010 tarihinde imzalanan T.C. Hükümeti ile Rusya Federasyonu Arasında Akkuyu Sahasında Bir Nükleer Güç Santralinin Tesisine ve İşletmesine Dair İşbirliğine İlişkin Anlaşma ile Türkiye'nin ilk nükleer enerji santrali projesinin hayata geçirildiği gözlemlenmiş[273]; bununla birlikte mevzubahis Akkuyu Nükleer Enerji Santrali'nin ilk ünitesinin 2019 yılında faaliyete geçirilmesi yönünde çalışmalara başlanarak, diğer üç ünitenin de birer yıl arayla olmak suretiyle faaliyete geçirilmesi ve söz konusu tesisin tüm ünitelerle beraber Türkiye enerji ihtiyacının %9,2'sine cevap vereceği tasarlanmıştır.[274] Ek olarak, Türkiye'nin Japonya ile 3 Mayıs 2013 tarihinde imzalanan nükleer santral yapımı ve işbirliğine dair anlaşma ile Sinop Nükleer Enerji Santrali projesini hayata geçirmek bağlamında ilk somut adımı atmış; bununla birlikte söz konusu santralin ilk ünitesinin 2023 yılında, son ünitenin ise 2028 yılında faaliyete geçmesi planlanmıştır.[275]

4.3.6) Türkiye'nin Enerji Nakil Hatları ve Projeleri

4.3.6.1) Doğal Gaz Boru Hatları

[273] T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, *Nükleer Enerji, Elektrik*, http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Nukleer-Enerji, (12.10.2018),
[274] Enerji Atlası, *Nükleer Enerji Santralleri*, http://www.enerjiatlasi.com/nukleer/, (12.10.2018).
[275] Enerji Atlası, *Sinop Nükleer Santrali*, http://www.enerjiatlasi.com/nukleer/sinop-nukleer-santrali.html, (12.10.2018).

Rusya-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı(Batı Hattı): Sovyetler Birliği Hükümeti ve T.C. Hükümeti arasında 1984'te imzalanan anlaşma kapsamında hayata geçirilen projeyle birlikte ilk gaz transferi 1987 yılında gerçekleştirilmiş; takip eden yıllarda ise artan miktarlarda doğal gaz temin edilmiştir. Batı hattıyla beraber yıllık olarak maksimum alım 1993 yılında 6 milyar m³ olarak ölçülmüştür. [276]

Mavi Akım Gaz Boru Hattı: 15 Aralık 1997 tarihinde BOTAŞ ve Gazexport arasında imzalanan 25 yıllık doğal gaz alım-satım anlaşması kapsamında, yıllık olarak 16 milyar m³'lük doğal gaz aktarımını hedefleyen proje 20 Şubat 2003 tarihinde işletmeye alınmış; ancak resmi açılışı 17 Kasım 2007'de gerçekleştirilmiştir.[277]

Doğu Anadolu Doğal Gaz Ana İletim Hattı: 8 Ağustos 1996 tarihinde İran ve Türkiye arasında imzalanan doğal gaz alım-satım anlaşması kapsamında yıllık olarak 10 milyar m³ İran gazını Türkiye'ye getirmeyi hedefleyen proje kapsamında ilk gaz akışı 10 Aralık 2001 tarihinde gerçekleştirilmiştir.[278]

Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Hattı(BTE): Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı ile aynı koridoru kullanan BTE, 2001 yılında Türkiye ve Azerbaycan Hükümetleri arasında imzalanan anlaşma kapsamında yapımına 2004 yılında başlanmış ve 2007 yılında ilk akış gerçekleştirilmiş; bununla birlikte söz konusu hatla birlikte yıllık olarak 6,6 milyar m³ Hazar gazının Türkiye'ye transfer edilmesi hedeflenmiştir.[279]

Türkiye-Yunanistan Doğal Gaz Enterkonneksyonu(ITG): Türkiye Cumhuriyeti ve Yunanistan Cumhuriyeti arasında iki ülkenin doğal gaz bağlantısının gerçekleştirilmesi amacıyla, Türkiye'den Yunanistan'a doğal gaz arzına ilişkin 23

---

[276] T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, *Doğal Gaz Boru Hatları ve Projeleri*, http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-Projeleri. (15.10.2018).
[277] T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, *a.g.e.*
[278] T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, *a.g.e.*
[279] T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, *a.g.e.*

Şubat 2003 tarihinde imzalanan Hükümetlerarası Anlaşma ile hayata geçirilen proje kapsamında Yunanistan'a ilk gaz arzı 2007 yılında gerçekleşmiş; projenin ikinci ayağı olan Yunanistan-İtalya bağlantısı hususunda da henüz herhangi bir adım atılmamıştır.[280]

4.3.6.2) Petrol Boru Hatları

Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı: Irak'ın Kerkük ve diğer tüm üretim sahalarında üretilen petrolün Türkiye'ye nakline ilişkin olarak, Türkiye ve Irak Hükümetleri arasında 27 Ağustos 1973 tarihinde imzalanan ve Irak petrolünü Ceyhan Deniz Terminali'ne ulaştırmak üzere hayata geçirilen proje, 1976 yılında işletmeye alınmış ve ilk transfer 1978 yılında gerçekleşmiştir. Bununla birlikte, ilk hatta paralel olarak inşa edilen ikinci hattın yapımına 1985'te başlanmış ve söz konusu hat 1987 yılında tamamlanarak söz konusu iki hattın yıllık taşıma kapasitesi 70,9 milyon tona ulaşmıştır.[281]

Bakü-Tiflis-Ceyhan Ana İhraç Ham Petrol Boru Hattı(BTC): 18 Kasım 1999 tarihinde Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan Hükümetleri arasında imzalanan anlaşma kapsamında hayata geçirilen ve Azeri, Türkmen, Kazak petrollerini Türkiye'ye taşıyan söz konusu hat ile birlikte ilk transfer, 4 Haziran 2006 tarihinde gerçekleşmiştir.[282] Bu boru hattı kapsamında, başta Azeri petrolü olmak üzere Hazar petrolünün emniyetli, ekonomik ve çevresel açıdan uygun bir biçimde Türkiye'nin Ceyhan limanına ulaştırılması ve buradan da söz konusu petrolün dünya pazarına aktarılması hedeflenmiştir.[283]

4.3.6.3) Enerji Nakil Hattı Projeleri

Trans-Anadolu Doğal Gaz Projesi(TANAP): Azerbaycan'ın Hazar Denizi havzasında üretilen doğal gazın öncelikle Türkiye'ye, sonrasında ise Avrupa'ya

[280] T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, *a.g.e.*
[281] T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, *a.g.e.*
[282] T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, *a.g.e.*
[283] T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, *a.g.e.*

taşınması hedeflenerek hayata geçirilen proje kapsamında, 6 milyar m³ doğal gazın Türkiye'ye, 10 milyar m³ doğal gazın Avrupa coğrafyasına taşınması planlanmıştır. Güney Kafkasya Boru Hattı(SCP) ve Trans-Adriyatik Boru Hattı(TAP) ile birleşerek Güney Gaz Koridoru'nu oluşturan TANAP vesilesiyle, Türkiye'nin ve Avrupa'nın doğal gaz güvenliğinin arttırılması ve arz kaynaklarının çeşitlendirilmesi hedeflerinin yanı sıra, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yeni pazarlara açılmasına, bölgenin enerji arz güvenliğine ve istikrarına katkıda bulunması öngörülmektedir.[284]

TANAP'ın 11,8 milyar dolar olması beklenen toplam maliyetin 2018 Nisan itibariyle 3 milyar dolar civarında daha ucuz bir rakama tekabül eden 8 milyar dolar civarında gerçekleşmiş olmasının yanında[285]; Türkiye'ye yönelik ilk gaz akışının 12 Haziran 2018'de Eskişehir'de yapılan açılışla gerçekleştirildiği hat ile Avrupa'ya ilk gaz akışının 2020 yılında yapılması beklenmekle birlikte; 2023 yılıyla beraber toplam taşıma kapasitesinin 24 milyar m³'e, 2026 yılında ise 31 milyar m³'e çıkarılması hedeflenmektedir.[286]

Tablo 4-10: TANAP'ı ve bağlı bulunduğu Güney Gaz Koridoru'nu gösteren resim

Kaynak: TANAP, https://www.tanap.com/, (16.10.2018).

[284] TANAP, *Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı: Enerjinin İpek Yolu*, http://www.tanap.com/content/file/tanapnedir_for_web_TR.pdf , (16.10.2018), s.3.
[285] Petro Türk, *''TANAP'ta gerçekleşen maliyet 8 milyar dolar oldu''*, 17 Nisan 2018, http://petroturk.com/dogalgaz/tanapta-gerceklesen-maliyet-8-milyar-dolar-oldu, (16.10.2018).
[286] Sabah Gazetesi, *''TANAP'ta ilk gaz akışı! İşte Tarihi Kareler''*, 12 Haziran 2018, https://www.sabah.com.tr/galeri/dunya/tanapta-ilk-gaz-akisi-iste-tarihi-kareler, (17.10.2018).

Türk Akım Doğal Gaz Boru Hattı: Yapılacak ilk transferin 2019 yılında gerçekleşmesi hedeflenen Türk Akım Doğal Gaz Boru Hattı, T.C. Hükümeti ve Rusya Federasyonu arasında 2016 yılında imzalanan Türk Akım Gaz Boru Hattına İlişkin Hükümetlerarası Anlaşma ile hayata geçirilmiştir.[287] 15,75 milyar m³'lük iki hattan ilkinin Türkiye'ye ikincisinin ise Avrupa'ya doğal gaz aktarımı sağlayacağı Türk Akım doğal gaz boru hattı kullanılarak yılda 14 milyar m³ Rus gazının doğrudan Türkiye'ye aktarılması hedeflenmekte; bununla birlikte Güney ve Güney Doğu Avrupa(Balkanlar) olarak adlandırılan coğrafyaya da gaz aktarımının gerçekleştirilmesi öngörülmektedir.[288]

Rusya'nın Karadeniz kıyısındaki Anapa şehrinden başlayan hat, Türkiye'de Kıyıköy'e kadar deniz altından uzanacak ve Türkiye'nin Yunanistan sınırına dek devam edecektir. Toplam maliyetinin 7 milyar dolar civarında olması beklenen proje kapsamında, Rusya'nın Ukrayna'dan geçen ve Sovyet döneminden kalan eski boru hattına alternatif olarak inşa edilmesi planlanmakla beraber; söz konusu proje ile Türkiye ve Avrupa'nın enerji güvenliğine müspet bir katkı sağlanması hedeflenmektedir.[289]

[287] T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, *Doğal Gaz Boru Hatları ve Projeleri*, http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-Projeleri, (17.10.2018),

[288] Anadolu Ajansı, *''Türk Akım Türk kıyılarına ulaştı"*, NTV Web Sitesi, 30 Nisan 2018, https://www.ntv.com.tr/ekonomi/turkakim-turk-kiyilarina-ulasti,QQQ3f37Svk-IXP5MyrWvug, (17.10.2018).

[289] Turk Stream, *Proje: Türk Akım Boru Hattı*, http://turkstream.info/tr/project/, (18.10.2018).

Tablo 4-11:Türk Akımı Doğal Gaz Boru Hattı

Kaynak: Habertürk, https://www.haberturk.com/turk-akimi-projesinin-ilk-hatti-turkiye-sinirina-ulasti-1700709-ekonomi, (18.10.2018).

4.3.7) Milli Enerji ve Maden Politikası

6 Nisan 2017 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Berat Albayrak tarafından kamuoyuna duyurulan, Türkiye'nin enerji güvenliği, üretimi, tüketimi dağıtımı gibi birçok hususu düzenleyen Milli Enerji ve Maden Politikası, ülkenin enerji alanındaki durumunu, vizyonunu ve hedeflerini tahlil etme açısından önemli görülmektedir. Türkiye'nin enerji alanında gerek ulusal düzeyde gerekse uluslararası düzeyde yaptığı yatırımlar ve izlediği politikalar ışığında, Milli Enerji ve Maden Politikasıyla beraber hem ulusal hem de uluslararası alandaki konumunu güçlendirmeyi hedeflemektedir.

Milli Enerji ve Maden Politikası enerji arz güvenliği, yerlileştirme ve öngörülebilir piyasa[290] başlıkları üzerine inşa edilen ve çağın gerekliliklerine göre yapılandırılmış bir politika olarak dikkat çekmekle beraber; Türkiye'nin mevzubahis politikayla birlikte enerji tedarik ettiği ülkeleri çeşitlendirmesi ve bu alanda devamlılığın sağlanması, ülkedeki enerji altyapısının ülkenin dış politikasına katkıda bulunabilecek biçimde geliştirilmesi ve sağlamlaştırılmasının yanında yeni milli

[290] T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, *''Milli Enerji ve Maden Politikası'' Tanıtım Programı,* http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Bakanlik-Haberleri/Milli-Enerji-Ve-Maden-Politikasi-Tanitim-Programi, (18.10.2018).

rezervlerin keşfedilerek yararlanılabilir hale getirilmesi ve enerji alanında tasarrufun sağlanması gibi kapsamlı ve farklı amaçlar etrafında şekillenmiştir.[291]

Milli Enerji ve Maden Politikası kapsamında dikkat çeken yerlileştirme başlığı, Türkiye'nin enerji alanında sahip olduğu yüksek dışa bağımlı profili tersine çevirmek üzere kurgulanmış bir hamle olarak gözükmektedir. Petrol, doğal gaz ve kömür kalemlerinde yapılan ithalatın boyutlarının yüksek seviyelerde seyir etmesi ve bu durumun Türkiye'nin dış ticaret dengesinde yarattığı tahribatın ülkeyi hem iç hem de dış politikada zor durumda bırakmasının ekonomi-politiği, Türkiye'yi farklı alanlara yöneltmiştir. Bu minvalde, Türkiye'nin sahip olduğu coğrafi koşullar paralelinde yenilenebilir enerji alanında önemli fırsatlara sahip olması, Türkiye'yi küresel ölçekte yenilenebilir enerjiye en çok yatırım yapan ülkelerin içine sokmuştur.

Yenilenebilir enerji başlığı altında yapılan yatırımlar kısa vadede meyvesini vermiş, Türkiye'nin enerji talebinin bir kısmının yerli kaynaklardan karşılanması sonucunu doğurmuş; ancak mevcut enerji profilinde hala dışa bağımlı bir halin olduğu gerçeği henüz tersine çevirilememiştir. Yenilenebilir enerji haricinde nükleer enerji de bu başlık altında değerlendirilmesi gereken bir yatırımdır ve söz konusu nükleer projelerle birlikte Türkiye'nin enerjideki dışa bağımlılığı kısmen de olsa azaltılabilecek bir görünüme sahiptir. Bu doğrultuda, yerlileştirme ilkesi kapsamında Türkiye'nin milli imkanları dahilinde yeni enerji kaynakları oluşturulmaya çalışılmakta ve ülkeyi siyasi, ekonomik, toplumsal açıdan da ilgilendiren ve bu alanlardaki gelişmesine engel teşkil eden dışa bağımlılığın etkisi azaltılmaya çalışılmaktadır.

Milli Enerji Maden Politikası kapsamında dikkat çeken bir diğer ilke ise öngörülebilir piyasa başlığıdır ve küresel ölçekte enerji alanında son dönemlerde yaşanan ve piyasayı köklü bir biçimde değiştiren gelişmeler ışığında, yerli enerji piyasasını güncel şart ve gelişmelerle uyumlu hale getirmek üzere tasarlanmış

[291] Karagöl, Erdal Tanas, İsmail Kavaz, Salihe Kaya, Büşra Zeynep Özdemir, *Türkiye'nin Milli Enerji ve Maden Politikası,* SETA Vakfı İnternet Sitesi, 2017, https://setav.org/assets/uploads/2017/06/Analiz203.pdf, (18.10.2018), s.9.

görünmektedir. Söz konusu politikanın bu başlığıyla beraber, Türkiye'nin enerji tedarik altyapısını geliştirmek, maden piyasasını güçlendirmek, doğal gaz ve elektrik piyasalarını canlandırmak, boru hatları, depolama tesisleri gibi altyapı hususlarında ilerleme kaydederek mevcut enerji altyapısını güçlendirmek, ülkenin enerji alanında faaliyet gösteren kuruluşlarını ve enerji hususundaki yasal çerçeveyi yeniden şekillendirerek daha etkili hale getirmek ve Türkiye'yi enerji alanında daha etkin ve güçlü bir konuma yükseltmek hedeflenmektedir.

Bakan Albayrak'ın Milli Enerji ve Maden Politikası'nı tanıttığı toplantıda belirttiği üzere, Türkiye'nin yeni sondaj gemileri alarak hem Karadeniz'de hem de Akdeniz'de sondaj yöntemiyle yeni enerji rezervleri arayacağı, ülke genelindeki petrol ve doğal gaz depolama tesislerinin kapasite artırımına giderek stratejik enerji rezervlerinin daha güçlü hale getirileceği, enerjide yerli kaynaklara yatırım yapılarak milli enerji üretiminin daha arttırılması, mevcut ve yapımı süren enerji nakil hatlarının geliştirilerek/tamamlanarak enerji piyasasında daha güçlü bir aktör olunması ve bu izlenecek politikalarla Türkiye'nin küresel siyasette daha güçlü bir konuma yükseltilmesi hedeflenmektedir.[292]

4.3.8) Türkiye Enerji Merkezi Mi, Transit Ülke Mi?

Türkiye'nin doğal gaz ve petrol bakımından rezerv zengini coğrafyalara komşu olmasına rağmen, söz konusu konumunu bir avantaja çeviremediği önemli ölçüde kabul görmekte; buna karşılık ülkenin son dönemlerde izlediği enerji politikaları ve enerji alanında yaptığı yatırımlar neticesinde farklı coğrafyalarla önemli işbirlikleri gerçekleştirdiği ve enerji alanında bölgesel bir aktör olarak öneminin arttığı görülmektedir. Önceki bölümlerde değinilen enerji hatları ve projeleri kapsamında Türkiye'nin enerji merkezi olma yönünde önemli bir avantaj sağladığı genel olarak kabul edilmekle birlikte; ülkenin henüz bir enerji üssü

[292] T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, *''Milli Enerji ve Maden Politikası'' Tanıtım Programı,* http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Bakanlik-Haberleri/Milli-Enerji-Ve-Maden-Politikasi-Tanitim-Programi, (18.10.2018).

olmadığı da açıkça dile getirilmektedir. [293]

Türkiye'nin özellikle TANAP hamlesi sonrasında enerji merkezi olma hususunda önemli bir adım attığı dillendirilmekte; ülkenin mevcut enerji nakil hatları da dikkate alınarak, enerji merkezi olma yolunda gereken enerji altyapısını sağlamlaştırmada önemli mesafe kat ettiği genel kabul görmektedir. Bununla birlikte, enerji merkezi olma yolunda gerekli enerji altyapısına sahip olmanın yanında farklı bir takım kriterlere de ihtiyaç duyulduğu bilinmekte; Türkiye'nin söz konusu projelerle birlikte henüz enerji merkezi olmadığı; buna karşılık söz konusu amaca dair önemli bir adım atıldığı kabul edilmektedir.

Enerji merkezi olma yönünde enerji nakil hatlarının büyük önemi olsa da tek başına yeterli olmadığı bilinmekte; bununla birlikte enerji depolama tesislerine sahip olunması ve güçlü bir enerji ticaret piyasasına sahip olunması gerektiği dile getirilmektedir. Bu doğrultuda, Türkiye'nin mevcut enerji nakil hatları ve süren projeleri göz önünde bulundurulduğunda, enerji merkezi olma yolunda önemli sac ayaklarından birinde büyük mesafe aldığı görülmektedir.

Türkiye'nin mevcut enerji nakil hatlarına bakıldığında TANAP, Bakü-Tiflis-Ceyhan, Bakü-Tiflis-Erzurum, Kerkük-Yumurtalık, Türk Akım gibi hatlara sahip olduğu/olacağı gözlemlenmekte; bu minvalde enerji arzında farklı ülkelerden doğal gaz ve petrol temin ederek çeşitliliği sağladığı görülmektedir. Farklı kaynaklardan enerji temininin gerçekleşmesiyle beraber ülke içerisindeki ticaret piyasasının da serbest piyasa haline geleceği ve fiyatların da birbirine yaklaşarak serbest piyasa kurallarına göre şekilleneceği öngörülmektedir.

Enerji nakil hatlarında yapılan yatırımlar neticesinde Türkiye'ye farklı coğrafyalardan enerji nakli gerçekleşmeye başlamış; bununla birlikte Türkiye doğal gaz depolama tesislerine yapılan yatırımlar neticesinde de Türkiye'nin enerji merkezi

[293] Josef Kraus- Emil Souleimanov, *Turkey: An Important East-West Energy Hub*, Middle East Policy Council Web Sitesi, https://www.mepc.org/turkey-important-east-west-energy-hub, (19.10.2018).

olma yönündeki diğer bir sac ayağını da sağlamlaştırılması hedeflenmektedir. Güncel olarak 2,84 milyar m³ kapasitede olan Silivri, Kuzey Marmara ve Değirmenköy doğal gaz depolama tesislerinin kapasitesinin 4,6 milyar m³'e çıkartılması ve inşası devam eden Tuz Gölü Doğal Gaz Yer Altı Depolama Tesisi projesinin kapasitesinin de 2023 yılı itibariyle 5,4 milyar m³'e ulaştırılması hedeflenmekte; bununla birlikte Aliağa ve Dörtyol'da bulunan yüzer LNG depolama ve yeniden gazlaştırma ünitelerinin işletmeye alınması ve Saroz Körfezi'ne de aynı biçimde depolama tesislerinin inşa edilmesi[294] yönündeki çabalar Türkiye'nin enerjiyi depolayıp yeniden ihraç edebilecek konuma gelmesi açısından önem arz etmektedir.[295]

Enerji merkezi olma yönündeki bu çalışmalara ek olarak, Türkiye'de öngörülebilir bir enerji piyasası oluşturabilmek adına 2013'te yasal zemini hazırlanan ve 2015'te resmen faaliyete başlayan Enerji Piyasaları İşletme Anonim Şirketi(EPİAŞ)'nin kurulması[296], Türkiye'nin söz konusu hedefine ulaşmada önemli bir basamak olarak dikkat çekmektedir. Enerji piyasalarının işlev ve derinliğinin arttırılması yoluyla öngörülebilir bir enerji piyasası oluşturulması hedefiyle kurulan EPİAŞ, enerji sektöründe faaliyet gösteren TEİAŞ, BOTAŞ, TPAO ve ETİMADEN gibi kurumları enerji piyasalarına etkili bir biçimde entegre etmeyi hedeflemekte ve ülkenin enerji merkezi olma yolundaki son kriteri yerine getirmeyi amaçlamaktadır.[297]

Sonuç olarak, Türkiye'nin enerji altyapısını geliştirme güçlendirmek üzere hayata geçirilen projelerin, enerji depolama tesislerinin geliştirilmesi ve enerji borsası oluşturma politikalarıyla desteklenmesiyle beraber, ülkenin sahip olduğu jeopolitik konumda göz önünde tutularak, Türkiye'nin enerji alanında hem bölgesel

---

[294] T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, *Doğal Gaz*, http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz, (19.10.2018).

[295] Elif Nurluoğlu, *''Enerji koridoru ve enerji merkezi olma tartışmaları arasında TANAP''*, Anadolu Ajansı Web Sitesi, 4 Temmuz 2018, https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/enerji-koridoru-ve-enerji-merkezi-olma-tartismalari-arasinda-tanap/1194508, (20.10.2018).

[296] Enerji Piyasaları İşletme Anonim Şirketi(EPİAŞ), *Hakkımızda*, https://www.epias.com.tr/kurumsal/hakkimizda, (20.10.2018).

[297] İsmail Kavaz, *Türkiye'nin Enerji Merkezi Olma Sürecinde TANAP Projesi*, SETA Perspektif Dergisi, sayı:199, Haziran 2018, https://setav.org/assets/uploads/2018/06/199.Tanap-Projesi.pdf, (20.10.2018), s.5.

hem de küresel ölçekte güçlü bir aktör olabileceği öngörülmekte; bununla birlikte ülkenin siyasi ve ekonomik olarak güçlenerek daha etkin, aktif ve özgür bir dış politika izleyebileceği tahmin edilmektedir.

SONUÇ

Enerji kaynaklarının ekonomi, siyaset ve toplumsal alanlarda büyük bir etki gücüne sahip olması hali günümüz uluslararası ilişkiler disiplininde önemli bir başlık olarak dikkat çekmektedir. Bununla birlikte, devletlerin en önemli gayesi olan toplumsal güvenlik ve refahın sağlanması adına enerji kaynaklarının ne denli öneme sahip olduğu aşikardır. Bu minvalde, Balkan ülkelerinin siyasi, ekonomik ve toplumsal yapıları bu çalışma kapsamında incelendiğinde, bölge ülkelerinin kalkınmakta olan ülkeler olduğu görülmektedir.

Bulgaristan, Hırvatistan, Romanya, Slovenya ve Yunanistan gibi diğer Balkan ülkelerine göre daha kalabalık bir nüfusa, büyük bir ekonomiye ve istikrarlı bir siyasi yapıya sahip olan ülkelerin enerjiye olan talepleri de daha büyük olmakla beraber, özellikle Romanya ve Bulgaristan'ın enerji bağımlılıkları Balkan coğrafyasındaki en düşük bağımlılık düzeyleri olarak dikkat çekmektedir. Bununla birlikte, adı geçen diğer ülkelerin de Bulgaristan ve Romanya'nın aksine yeterli enerji kaynakları olmamakla beraber, enerji temin etmede bir sorun yaşamadığı görülmektedir. Hırvatistan, Slovenya ve Yunanistan'ın enerji ithalatı incelendiğinde ise enerji temin çeşitliliğinin sağlandığı görülmektedir.

Bulgaristan ve Romanya ise diğer bölge ülkelerine göre daha farklı bir yapı ihtiva etmektedir. Zira Bulgaristan'ın enerji kompozisyonunda ilk sırada %43'lük pay ile kömürün yer alması, ikinci sırada ise %35'lik pay ile nükleer enerjinin yer alması, Bulgaristan'ın petrol ve doğal gaza olan bağımlılığının alt seviyelerde seyir etmesini de beraberinde getirmiştir. Ancak, doğal gaz ve petrol kalemlerinde Bulgaristan'ın Rusya'ya bağımlı olduğu görülmekte; bu bağımlılıkta sosyalist dönemlerden kalan yakın ilişki mirasına paralel olarak, enerji nakil hatlarının da iki ülkeyi birbirine bağlıyor olması gerçeğinin büyük payı olduğu görülmektedir. Bulgaristan'ın genel enerji kompozisyonu incelendiğinde ise kaynak çeşitlendirmesinin olduğu görülmekte; enerji güvenliğinin görece sahip olduğu dikkat çekmektedir.

Romanya'ya bakıldığında Bulgaristan'a benzer bir biçimde kaynak çeşitliliğinin olduğu gözlemlenmektedir. Bununla birlikte, ülkenin doğal gaz ve petrol ithalatı bulunmakla beraber söz konusu kaynaklarda milli rezervlerinin de olduğu görülmektedir. Kaynak çeşitlendirmesinin Romanya'nın enerji güvenliğinin üst seviyelerde seyir etmesine katkıda bulunmasına karşı, ülkenin doğal gazda %20'lik petrolde ise %60'lık bir oranda dışa bağımlılığının olduğu görülmektedir. Söz konusu bağımlılıkta ana payın Rusya'ya ait olduğu gözlemlenmekte; Bulgaristan'a benzer bir biçimde sosyalist yönetimlere dayanan derin ilişki mirası ve enerji nakil hatlarının söz konusu bağımlılıkta büyük rol oynadığı dikkat çekmektedir.

Balkan ülkeleri içerisinde farklı bir kimliğe sahip olan diğer bir ülke ise Hırvatistan olarak dikkat çekmektedir. Hırvatistan'ın hem petrol hem de doğal gaz rezervlerine sahip olduğu görülmekle beraber, ülkenin iki kaynakta da ithalat gerçekleştirdiği bilinmektedir. Bununla birlikte, Hırvatistan'ın Bosna-Hersek, Sırbistan, Macaristan, Slovenya ve İtalya gibi bölge ülkelerine enerji ihracatı gerçekleştirdiği bilinmektedir. Hırvatistan'ın elektrik enerjisi temin ettiği kaynaklarda %53'lük oranla hidro enerji dikkat çekmekte ve ülkenin enerji alanında dışa olan bağımlılığını alt seviyelere çekmektedir. Bununla birlikte, doğal gaz ve petrol ithalatlarına bakıldığında kaynak ülkelerinde çeşitliliğin olduğu gözlemlenmekte ve enerji güvenliği hususunda bölgede müspet profil çizen bir ülke olarak göze çarpmaktadır.

Bir diğer AB üyesi olan Slovenya'nın enerji künyesi incelendiğinde kaynak çeşitliliğinin sağlandığı görülmekte, nükleer enerji, hidro enerji ve kömürün 3 ana kalem olarak ülkenin enerji kompozisyonunu oluşturduğu dikkat çekmektedir. Bununla birlikte, Slovenya'nın doğal gaz alanında Rusya'dan önemli ölçüde ithalat gerçekleştirdiği görülmekte; ancak doğal gaz elektrik enerjisi üretiminde kullanılmaması, ülkenin bağımlılık halini azaltmaktadır. Ülkenin doğal gaz, kömür ve petrolde kaynak ülke çeşitlendirmesini sağladığı dikkat çekmekte; bununla birlikte Avusturya, İtalya ve Hırvatistan gibi ülkelerle arasında olan doğal gaz boru hatlarının ülkenin kaynak temininde sorun yaşamamasını beraberinde getirmektedir.

Yunanistan'ın enerji kompozisyonuna bakıldığında, petrol ve doğal gazda yüksek oranda dışa bağımlı olduğu dikkat çekmektedir. Ülkenin elektrik enerjisi üretmede yaklaşık üçte birlik kısmının milli kömür rezervlerinden karşılanıyor olmasının yanında, doğal gazın ısınma sektörü haricinde elektrik üretiminde de kullanılıyor oluşu, ülkeyi doğal gazda dışa bağımlı bir hale getirmektedir. Petrolde de aynı kimliğe sahip olan Yunanistan'ın büyük ölçüde Rusya'ya bağımlı olduğu dikkat çekmektedir. Hem petrol hem doğal gaz alanında kaynak ülke çeşitliliği gözlemlense de Rusya'nın her iki alanda da aslan payına sahip olduğu dikkat çekmekte; söz konusu enerji kompozisyonu ve doğal gaz ve petrolde Rusya'ya olan bağımlılık hali ülkenin enerji güvenliğini menfi bir biçimde etkilemektedir. Yunanistan'ı diğer bölge ülkelerinden ayıran en önemli nokta ise bölgesel olarak önemli bir enerji ihracatçısı olmasıdır. Ülkenin doğal gaz ve petrol rezervleri bulunmakla beraber, ülke önemli ölçüde elektrik enerjisini ve petrolü bölge ülkelerine ihraç ederek, enerji merkezi olma yolunda ilerlemektedir.

Bölgenin geri kalan ülkeleri olan Arnavutluk, Bosna-Hersek, Karadağ, Kosova, Makedonya, Sırbistan'ın ise enerji künyelerinin birbirine benzer olduğu dikkat çekmektedir. Enerji alanında söz konusu ülkeler genelinde ana enerji kaynaklarının hidro kaynaklar ve kömür olduğu dikkat çekmekte ve bu ülkelerin söz konusu tüketimlerini yerel olarak temin ettiği görülmektedir. Arnavutluk'a bakıldığında elektrik enerjisi temininin tamamını hidroelektrik santrallerinden karşıladığı görülmektedir. Arnavutluk'un hali hazırda doğal gaz tüketmediği görülmekte; buna karşılık özellikle TAP ile beraber doğal gaz alanında bir takım gelişmelerin meydana gelmesi tahmin edilmektedir. Bu grup içerisinde Arnavutluk'u öne çıkaran en önemli unsur ise ülkenin sahip olduğu petrol rezervleri paralelinde bölgede önemli bir petrol ihracatçısı olmasıdır.

Bosna-Hersek'in enerji profiline bakıldığında kömür ve hidro kaynakların haricinde başka bir kaynak göze çarpmamakta; ancak ülkenin hem sahip olduğu kömür yatakları, hem de sahip olduğu coğrafi özellikler nedeniyle hidro kaynakları kullanabiliyor olması ülkenin enerji açısından dışa bağımlı bir profile sahip olmadığını göstermektedir. Doğal gazın ülke enerji kompozisyonunda küçük bir yere

sahip olduğu görülmekle birlikte, doğal gazın Rusya'dan temin edildiği dikkat çekmektedir. Buna karşılık, petrol kaleminde ise ana partnerlerin Hırvatistan, Sırbistan, Karadağ ve Macaristan olduğu görülmekte; bu açıdan kaynak ülke çeşitliliğine gidildiği gözlemlenmektedir.

Bölgenin iki küçük ve yeni ülkesi olan Karadağ ve Kosova'nın enerji künyelerine bakıldığında ise, Karadağ'ın ana elektrik enerjisi kalemlerinin hidro kaynaklar ve kömür olduğu; buna karşılık Kosova'nın ise ana kaleminin kömür olduğu dikkat çekmektedir. Söz konusu ülkelerde kaynak madde açısından çeşitlendirme gerçekleştirilmemiş olmakla beraber, her iki ülkenin de enerji talebini yerli kaynaklardan temin ediyor olması, enerji açısından güvenli bir profile sahip olmalarını beraberinde getirmiştir. Her iki ülkede de doğal gaz tüketimi gerçekleşmemekle beraber, petrol ithalatı yapılmaktadır. Bu noktada, Karadağ'ın petrol ithalatında kaynak ülke çeşitliliğine gitmediği ve bu kalemde ana partnerin Sırbistan olduğu görülmekte; buna karşılık Kosova'nın ise petrol kaleminde kaynak ülke çeşitliliğine gittiği gözlemlenmektedir.

Kömürün elektrik enerjisi elde etmede ana aktör olduğu diğer bir ülke olan Makedonya, kömür haricinde kaynak madde çeşitliliğine gitmiştir. Makedonya kömür tüketimini büyük ölçüde yerli kaynaklardan temin etmekle beraber, ülkede önemli miktarda kömür yatakları olduğu bilinmektedir. Hidro kaynakların da ülkenin enerji kompozisyonunda önemli paya sahip olduğu görülmekle birlikte, doğal gaz da mevcut tüketimin bir kalemini teşkil etmektedir. Makedonya'nın doğal gaz talebini Rusya'dan, petrol talebini ise Yunanistan'dan gerçekleştirdiği görülmekte; bu minvalde kaynak ülke alanında çeşitliliğe gidilmediği dikkat çekmektedir. Makedonya'yı diğer bölge ülkelerinden ayıran en önemli noktalardan biri ise yıllık dış ticaret verileri incelendiğinde enerji kaleminin ithalatın yarısından biraz fazlasını oluşturuyor olmasıdır.

Sırbistan'a bakıldığında ise, elektrik enerjisi elde etmede başat enerji kaynağının kömür olduğu dikkat çekmekte; bununla birlikte hidro kaynakların da geriye kalan kompozisyonu oluşturduğu görülmektedir. Sırbistan'ın Balkan

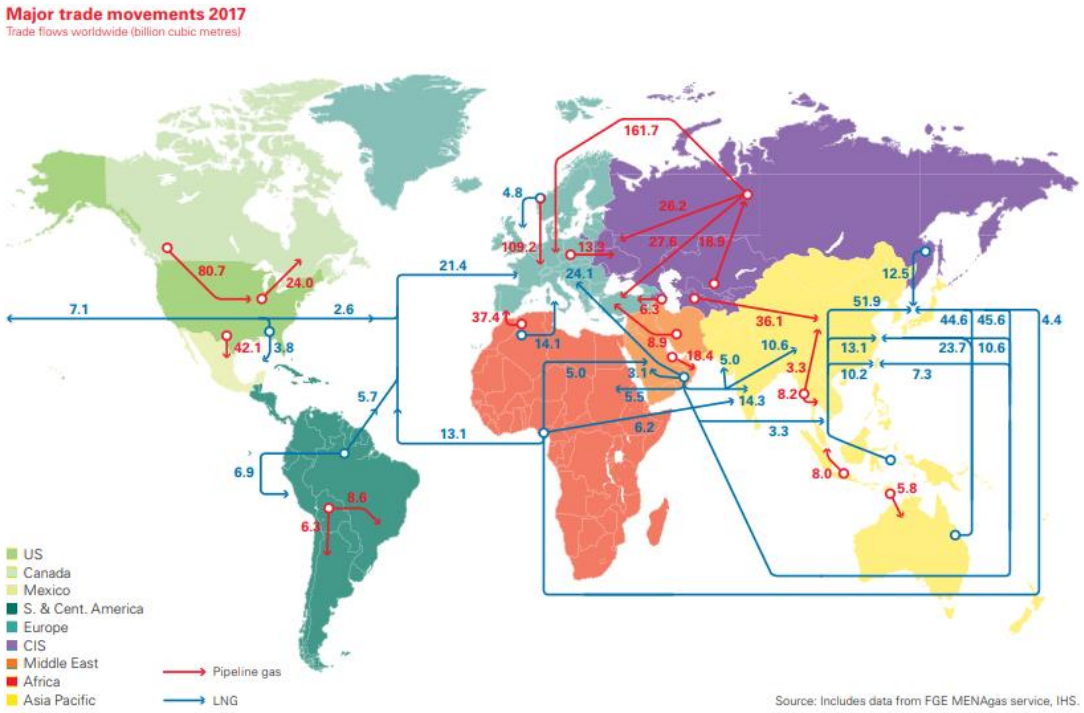
coğrafyasındaki ve Yugoslavya dönemindeki merkezi konumu itibariyle, enerji ağının merkezi konumunda yer almakta; söz konusu konumundan ötürü hem petrol hem de doğal gaz gibi enerji kaynaklarını bölge ülkelerine dağıttığı görülmektedir. Ülkenin zengin kömür rezervlerinin yanında petrol ve doğal gaz rezervlerine de sahip olduğu bilinmektedir. Buna karşılık, Sırbistan Rusya'dan petrol ve doğal gaz ithal etmektedir. Enerji güvenliği açısından bakıldığında ülkenin kendine yeterli bir enerji profiline sahip olmadığı görülse de, genel itibariyle yerli kaynaklardan enerji talebini karşıladığı dikkat çekmektedir.

Balkan coğrafyasının genel enerji profiline bakıldığında, bölgenin genelinde enerji temin etme açısından bir sorun yaşanmadığı görülmektedir. Bununla birlikte, bölge ülkelerinin çoğu elektrik enerjisi elde etme bakımından kendine yetecek enerji kaynaklarına sahip gözükmektedir. Ancak, petrol ve doğal gaz kalemlerinde önemli ölçüde ithalat gerçekleştirildiği; bununla birlikte söz konusu ithalatta Rusya'nın başat aktör olduğu dikkat çekmektedir. Sovyet döneminden miras kalan enerji nakil hatlarının Balkan coğrafyasına ulaşıyor olması, bölgenin petrol ve doğal gazda Rusya'ya bağımlı olması sonucunu beraberinde getirmiştir. Buna karşılık, bölge ülkelerinden ancak birkaçının kaynak ülke çeşitliliğine gittiği görülmektedir. Balkan coğrafyasında enerji temininde Yunanistan, Romanya, Hırvatistan, Avusturya gibi ülkeler göze çarpmakta; söz konusu ülkelerin enerjiyi farklı ülkelere aktardığı ve bölgesel ölçekte enerji merkezi ve/veya transit ülke niteliğine sahip olduğu görülmektedir.

Balkanlar'da elektrik enerjisi üretiminde kullanılan temel kaynak kömür olarak dikkat çekmekte, kömürü ise hidro kaynaklar yani hidroelektrik barajları takip etmektedir. Doğal gaz ise elektrik enerjisi üretiminde yoğun biçimde kullanılmamakla beraber, petrol ve ürünleri özellikle taşımacılık sektöründe yoğun bir biçimde kullanılmaktadır. Bölge genelinde enerji elde etmede genel olarak termik santraller ve hidroelektrik barajlarından faydalanıldığı dikkat çekmektedir. Bununla birlikte yenilenebilir enerji bağlamında dikkat çeken tüketim ancak hidro kaynaklardan temin edilmekte; diğer yenilenebilir enerji kaynakları bölge genelinde tercih edilmemektedir. Nükleer enerjiye bakıldığında ise yalnızca birkaç ülkenin bu

kaynaktan yararlandığı görülmektedir.

Tablo 5-1: Küresel Doğal Gaz Ticaret Rotaları

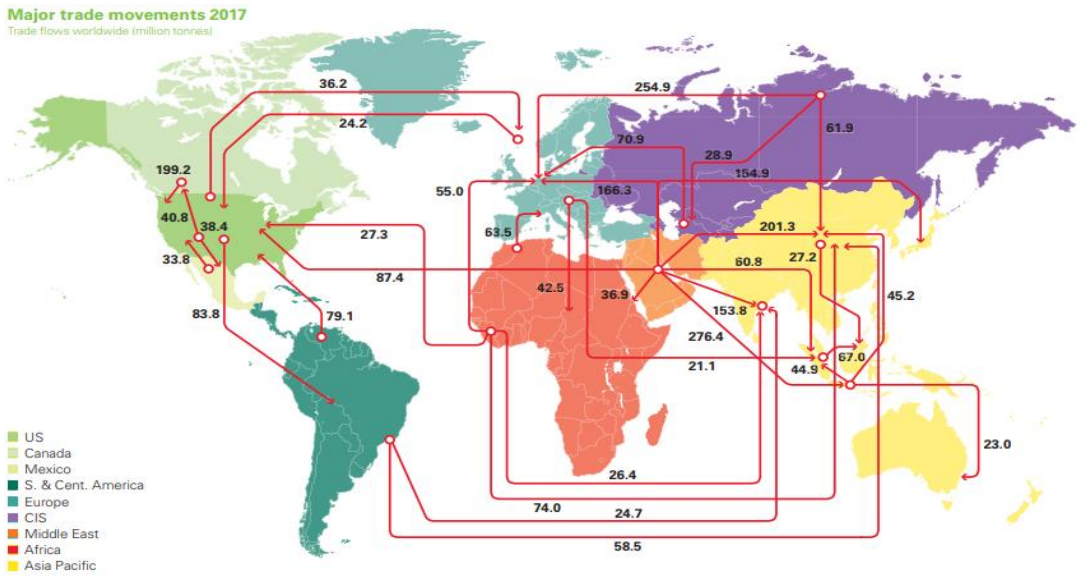
Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, https://www.bp.com/content/dam/bp/en/corporate/pdf/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2018-full-report.pdf, (10.11.2018).

Balkanlar'a gelen enerji kaynaklarına bakıldığında doğal gaz ve petrolün büyük kısmının Macaristan, Romanya ve Bulgaristan üzerinden Rusya'dan temin edildiği görülmektedir. Bununla birlikte, İtalya ve Avusturya üzerinden Kuzey Afrika doğal gaz ve petrolünün de bölgeye sınırlı da olsa aktarıldığı görülmektedir. ancak genel itibariyle Balkan coğrafyası doğal gaz ve petrol özelinde Rusya'ya bağımlı bir görünümde bulunmaktadır.

Balkanlar'ın mevcut enerji künyesi dikkate alındığında, Türkiye'nin sahip olduğu veya sahip olmayı planladığı enerji nakil hatlarıyla birlikte Balkan coğrafyasına özellikle kaynak ülke çeşitlendirmesi bağlamında olumlu bir etki yapacağından bahsetmek mümkün görünmektedir. Ancak, TANAP'la beraber Hazar gazının Yunanistan ve İtalya üzerinden bölgeye ulaştırılacak olması hem bölgedeki

kısıtlı doğal gaz talebi hem de Türkiye'den transit geçecek olan doğal gaz miktarının sınırlı olması nedeniyle bölge üzerinde çok büyük bir etkiye sahip olamayacağı öngörülmektedir. Hazar gazının yanında, Irak gazının da bölgeye aktarılacak olması şüphesiz kaynak ülke çeşitliliği açısından önem arz etmektedir. Söz konusu durum enerji güvenliği açısından incelendiğinde, kaynak ülke bağlamında çeşitlendirilmeye gidilmesinin aynı zamanda enerji güvenliğinin diğer bir bileşeni olan uygun fiyatlarla enerji temin edebilmeyi de beraberinde getirmektedir. Kaynak ülke çeşitlendirilmesin sağlanmasıyla beraber, enerji ham madde üzerinde kaynak ülkeler açısından rekabetin doğması beklenmekte ve bu durumun enerji fiyatlarına enerji talep eden ülkeler bağlamında avantaj sağlamaktadır.

Tablo 5-2: Küresel Petrol Ticaret Rotaları

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, https://www.bp.com/content/dam/bp/en/corporate/pdf/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2018-full-report.pdf, (10.11.2018).

Petrol açısından bakıldığında ise, Balkanlar'a yönelik petrol akışının Karadeniz üzerinden Romanya ve Bulgaristan geçişli bir şekilde bölgeye aktarıldığı görülmekte; Rusya'yı bölgeye bağlayan nakil boru hatları haricinde Hazar petrolünün deniz üzerinden bölgeye ulaştırıldığı görülmektedir. ek olarak, hem Orta Doğu hem de Kuzey Afrika petrolünün farklı ülkeler kanalıyla Avrupa kıtasına

ulaştırıldığı ve yeniden ihraç(re-export) edildiği gözlemlenmekte; bu doğrultuda petrol alanında kaynak ülke çeşitlendirmesinin sağlandığı görülmektedir. Buna karşılık, Türkiye'nin petrol boru hattı bağlamında genel olarak Avrupa, özel olarak ise Balkanlar'a ulaştıracak bir proje içerisinde er aldığı görülmemekte; Balkanlar'ın enerji güvenliğine petrol başlığı altında yapılacak önemli bir katkı öngörülmemektedir.

Türkiye'nin mevcut enerji künyesine bakıldığında, ülkenin yerli enerji kaynaklarının kendi enerji talebini karşılamada yetersiz olduğu görülmekle beraber, özellikle petrol ve doğal gaz kaleminde dışa bağımlı olduğu dikkat çekmektedir. Bunun yanında, Türkiye'nin enerji depolayıp yeniden ihraç ederek enerji merkezi rolü oynamak yerine, ancak Balkanlar'a yönelik olarak enerji koridoru mahiyetinde bir ülke olabileceği görülmektedir. Türkiye'nin gerek petrol gerekse doğal gaz depolama tesislerinin enerji merkezi olma yönünde yetersiz kaldığı tespit edilmiş; bu doğrultuda Türkiye'nin enerjiyi ancak farklı coğrafyalardan Balkanlar'a aktaracak transit ülke mahiyetinde olabileceği genel olarak kabul görmektedir. Bir ülkenin enerji merkezi olma noktasında yıllık olarak en azından 40-50 milyar m^3'lük bir doğal gazı aktarabilecek kapasiteye sahip olması genel olarak kabul görmekle birlikte, Türkiye'nin mevcut şartlarda böyle bir akışı sağlayabilecek kapasitede olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte, bir ülkenin enerji merkezi niteliğinde bir yeniden ihracatçı ülke olabilme yolunda depolama tesislerinin kapasitesinin de önemli olduğu bilinmektedir. Bu paralelde, Türkiye'nin yaklaşık 4 milyar m^3'lük doğal gaz depolama tesislerinin faaliyette olduğu bilinmekte; buna karşılık 2023 yılına kadar söz konusu miktarın 5.4 milyar m^3 seviyesine ulaşması beklenmektedir. Söz konusu tesislerin ise yeniden ihraç amaçlı kullanımdan ziyade yurt içi kullanım odaklı kullanıldığı bilinmektedir.

Türkiye'nin mevcut enerji politikaları bağlamında yaptığı yatırımların Türkiye ve Balkanlar arasındaki çok boyutlu ilişki ağını daha da derin bir hüviyete kavuşturacağı öngörülmekle beraber, işbirliği noktasında önemli fırsatları beraberinde getirebileceği tahmin edilmektedir. Bununla birlikte, Türkiye'nin de enerji alanında Rusya'ya yüksek derecede bağımlı olduğu görülmekle birlikte, yeni

projeler kapsamında enerji kaynak ülkelerinin çeşitlendirilmesi ve Rusya'ya yönelik bağımlılık derecesinin azaltılması, Balkan coğrafyasını da yakından ilgilendiren bir husus olarak dikkat çekmektedir. Mevcut şartlarda inşası devam eden ve ilk gaz akışının 2020'de olması beklenen TAP ile birlikte Balkan coğrafyasında kaynak ülke çeşitliliği çok derinden olmamakla beraber olumlu yönde etkilenecek olsa da, Balkanlar'ın enerji güvenliği üzerinde Türkiye'nin çok büyük bir etkiye sahip olmadığına kanaat getirilmiştir.

Türkiye'nin enerji politikaları ve amaçları bağlamında enerji koridoru halinden enerji merkezi olma haline geçiş yapabileceği mümkün görülmekle beraber, yakın gelecekte söz konusu durumun gerçekleşmesi muhtemel görünmemektedir. Türkiye'nin enerji güvenliğini teşkil eden mevcudiyet, erişilebilirlik, hesaplılık, sürdürülebilirlik unsurları bağlamında yaşanan büyük bir aksaklık görülmemekle birlikte, Balkanlar özelinde de böyle bir sorundan söz etmek mümkün gözükmemektedir. Türkiye'nin yenilenebilir enerji alanında yaptığı yatırımlar neticesinde, genel enerji kompozisyonda yenilenebilir enerjinin payının artması, Türkiye ve Balkanlar arasındaki işbirliğine olumlu yönde sirayet edebilecek durumda görülmektedir. Balkan ülkelerinin büyüme hızları ve enerji taleplerindeki artış da göz önünde bulundurulduğunda, Balkan ülkelerinin kendilerine yeterlilik noktasında yenilenebilir enerjiye yönelmesi, Türkiye ile işbirliğine fırsat verebilecek mahiyette görülmektedir. Türkiye'nin Balkanlar'a olan yatırımları da göz önünde bulundurulduğunda, yenilenebilir enerji alanında da olası bir işbirliği sürecinden bahsetmek mümkün gözükmektedir.

Sonuç olarak, Türkiye'nin enerji alanında kendine yeter bir yapıya sahip olmamasının yanında, kömürü de kapsamak üzere özellikle doğal gaz ve petrol alanında dışa bağımlı bir profile sahip olması, enerji merkezi olma yönünde yeterli altyapıya sahip olmaması nedeniyle Balkan coğrafyası üzerinde enerji alanında çok büyük bir etkiye sahip olmadığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte, Balkan ülkelerinin enerji alanında genel itibariyle kendi kaynaklarını kullanıyor olması, Türkiye'nin enerji merkezi olduktan sonraki hedef coğrafyalardan biri olma ihtimalini zayıflatmaktadır. Türkiye'nin enerji merkezi olma yönünde yaptığı yatırımların

başarılı olması halinde, esas olarak etkilenecek coğrafyanın Batı Avrupa olması beklenmektedir. Zira Balkanlar'ın ekonomik açıdan sahip olduğu profile bakıldığında Batı Avrupa'yla kıyaslanamayacak düzeyde küçük olduğu görülmekte; bununla birlikte Balkanlar'ın coğrafi konumunun Avrupa'yla Türkiye arasında kalıyor olması bölgeyi önemli kılan bir durum olarak göze çarpmaktadır. Ayrıca Yunanistan, Bulgaristan, Romanya gibi bölge ülkelerinin Ege ve Karadeniz'e kıyıdaş olarak kaynak zengini coğrafya ile kaynak talep eden coğrafya arsındaki konumu, Türkiye'nin enerji alanında Balkanlar'daki etkisini zayıflatan bir unsur olarak dikkat çekmektedir.

KAYNAKÇA

- ACS Technichal Division, *Natural Gas*, https://www.ems.psu.edu/~pisupati/ACSOutreach/Natural_Gas.html#_The_history_of.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali, *Kral-Devletten Ulus-Devlete*, İmge Kitabevi, 2.Baskı, Eylül 2009, Ankara.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali, *Kral-Devlet ya da Ölümlü Tanrı*, İmge Kitabevi, 4.Baskı, Ekim 2009, Ankara.
- Akbulut, Hakan, *Enerji Diplomasisi*, T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi Web Sitesi, http://www.mfa.gov.tr/enerji-diplomasisi.tr.mfa.
- Alhaijji, Anas, *''The Oil Weapon: Past, Present and The Future''*, Oil&Gas Journal, Cilt:103, Sayı:17, 2005, https://www.ogj.com/articles/print/volume-103/issue-17/general-interest/the-oil-weapon-past-present-and-future.html.
- Anadolu Ajansı, *''Türk Akım Türk kıyılarına ulaştı''*, NTV Web Sitesi, 30 Nisan 2018, https://www.ntv.com.tr/ekonomi/turkakim-turk-kiyilarina-ulasti,QQQ3f37Svk-IXP5MyrWvug.
- Anastasakis, Othon, ''Post 1989 Political Change in the Balkan States: The Legacy of the Early Illiberal Transition Years'', *Perceptions Dergisi,* SAM(Stratejik Araştırmalar Merkezi) Web Sitesi, cilt:18, sayı:2, Yaz 2013, ss.91-112, http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2013/09/Othon_Anastasakis.pdf.
- Arı, Tayyar, *Uluslar Arası İlişkiler Teorileri*, MKM Yayıncılık, 8.Baskı, Nisan 2013, Bursa.
- Atalay, Osman, *''TİKA'nın Balkanlar'a stratejik hamlesi''*, Yeni Akit Gazetesi Web Sitesi, 5 Haziran 2018, https://www.yeniakit.com.tr/yazarlar/osman-atalay/tikanin-balkanlara-stratejik-hamlesi-24512.html.
- Atmaca, Ali, *''TANAP Türkiye'nin Transatlantik'teki rolünü garanti etmektedir''*, Anadolu Ajansı Web Sitesi, 12 Haziran 2018, https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/tanap-turkiye-nin-transatlantikdeki-rolunu-garanti-etmektedir/1173275.
- Avrupa Komisyonu, EU-Western Balkans: Economic Relations-Investing

in People, Infrastructures and Reforms, Mayıs 2018, https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/economic-relations_en.pdf.

- Awex Sofia, *The Energy Sector in Bulgaria*, Ocak 2018, https://www.awex-export.be/files/library/Infos-sectorielles/PECO/2018/Fiche-sectorielle-Energy-in-Bulgaria.docx.
- Balkan Energy, *SEE Power Energy Handbook 2018*, http://balkanenergy.com/files/SEE-Statistics-2018-Balkan-Energy.pdf.
- Bankwatch, *The Energy Sector in Albania*, https://bankwatch.org/beyond-coal/energy-sector-in-albania.
- Barnes, Alice J, Nicolas J. Briggs, *The Caspian Oil Reserves: The Political, Economic and Enviromental Implications of ''Black Gold'' in the World Market,* Stanford Üniversitesi, https://web.stanford.edu/class/e297a/Caspian%20Oil%20Reserves.pdf.
- Baylis, John, ''Uluslar Arası İlişkilerde Güvenlik Kavramı'', *Uluslar Arası İlişkiler*, Cilt 5, Sayı 18(Yaz 2008), ss.69-85.
- Baysal, Başar, Çağlar Lüleci, ''Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme Teorisi'', *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, yıl:11, sayı:22, Dergi Park Web Sitesi, ss.61-95, http://dergipark.gov.tr/download/article-file/84601.
- Bechev, Dimitar, *Russia in the Balkans Conference Report*, London School of Economics Web Sitesi, 13 Mart 2015, http://www.lse.ac.uk/LSEE-Research-on-South-Eastern-Europe/Assets/Documents/Events/Conferences-Symposia-Programmes-and-Agendas/2015-Report-Russia-in-the-Balkans-merged-document.pdf.
- Bele , Koli, *Albania-Energy Country Profile*, Arnavutluk Cumnhuriyeti Enerji ve Sanayi Bakanlığı, 25 Ağustos 2015, http://www.czechchina.com/cif/wp-content/uploads/2014/10/Koli_BELE.pdf.
- Belyi, V. Andrei, *Energy Security in International Relations (IR) Theories*, National Research University, https://www.hse.ru/data/339/636/1233/ReaderforLecturesOnEnergySecurity.doc.
- Best, Anthony, *20.Yüzyılın Uluslararası Tarihi,* çev. Taciser Ulaş Belge,

Siyasal Kitabevi, 2012, Ankara, ss.7-35, s.8.

- BİLGESAM, *Balkanlar ve Türkiye: Bilge Adamlar Kurulu Raporu*, Rapor no:64, 2014, http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-96-2015020356balkanlar-ve-turkiye.pdf.
- Birecikli, İhsan Burak, ‘’Yüzüncü Yılında 2.Meşrutiyet’in İlanı Üzerine Bir İnceleme’’, *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 2, Sayı 3, Kasım 2008, ss.211-226, Dergi Park Web Sitesi, http://dergipark.gov.tr/download/article-file/74021.
- Bithas, Kostas, Kalimeris, Panos, ‘’A Brief History of Energy Use in Human Societies’’, In Revisiting the Energy-Development Link, *Springer Dergisi*, 2015, ss.5-10, https://www.springer.com/cda/content/document/cda_downloaddocument/9783319207315-c2.pdf?SGWID=0-0-45-1544681-p177534926.
- Bona, Marzia, Francesco Martino, *Political Instability in Balkans: The Remedies are Long Term*, Osservatorio Balcani e Caucaso Web Sitesi, 11.07.2017, https://www.balcanicaucaso.org/eng/Areas/Balkans/Political-instability-in-the-Balkans-the-remedies-are-long-term-181197.
- Bordewich, M. Fergus, *Yugoslavia Since Tito,* The New York Times Gazetesi Web Sitesi, 1986, https://www.nytimes.com/1986/04/13/magazine/yugoslavia-since-tito.html.
- Brown, Cynthia Stokes, *The Industrial Revolution*, Khan Academy https://www.khanacademy.org/partner-content/big-history-project/acceleration/bhp-acceleration/a/the-industrial-revolution.
- Brunnbauer, Ulf, ‘’The Implementation of Ohrid Agreement: Ethic Macedonian Resentments’’, *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe Dergisi,* sayı:1, 2002, European Center for Minority Issues Web Sitesi, https://www.ecmi.de/fileadmin/downloads/publications/JEMIE/2002/nr1/Focus1-2002Brunnbauer.pdf
- *Business and Economics Research Advisor Kılavuzu*, ‘’History of the Oil and Gas Industry’’, Sayı 5/6, Library of Congress Web Sitesi, https://www.loc.gov/rr/business/BERA/issue5/history.html.
- Buzan, Barry, *People, States and Fear*, ECPR Press, 2007, Colchester

United Kingdom, s.50.

- Cambridge Academic Content Dictionary Online, https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/security,
- Çelikpala, Mitat, ‘’Enerji Güvenliği: NATO’nun Yeni Tehdit Algısı’’, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 10, Sayı 40 (Kış 2014), ss.75-99, http://www.uidergisi.com.tr/wp-content/uploads/2015/04/Celikpala-Enerji-Guvenligi.pdf.
- Cocco, Wmilio, ‘’Where is the European Frontier? The Balkan migration crisis and its impact on relations between the EU and the Western Balkans’’, *European View Dergisi*, Springer Link Düşünce Kuruluşu Web Sitesi, Aralık 2017, Cilt:16, Sayı:2, ss.293-302, https://link.springer.com/article/10.1007/s12290-017-0471-5.
- Corbett, Michael, *Oil Shock of 1973-74, Federal Reserve History*, FED Web Sitesi, https://www.federalreservehistory.org/essays/oil_shock_of_1973_74.
- Cornell, Agnes, Jorgen Moller, Svend Erik Skaaning, *The Real Lessons of the Interwar Years*, Journal of Democracy Web Sitesi, cilt:28, sayı:3, Temmuz 2017, ss.14-28, https://www.journalofdemocracy.org/sites/default/files/03_28.3_M%C3%B8ller%20%28web%29.pdf.
- Countries of the World, *Greece Energy 2018*, https://theodora.com/wfbcurrent/greece/greece_energy.html.
- Cunha, Barbara, *South East Europe Regular Economic Report no:10: Resilent Growth Amid Rising Risks*, World Bank Group Web Sitesi, 2016, http://pubdocs.worldbank.org/en/521981474898709744/SEE-RER-Report-Fall-2016.pdf.
- Daalder, Ivo, ‘*’He’s Gone”- The End of the Milosevic Era*, Brokings Enstitüsü Web Sitesi, 15 Ekim 2000, https://www.brookings.edu/opinions/hes-gone-the-end-of-the-milosevic-era/.
- Dedeoğlu, Beril, *Uluslar Arası Güvenlik ve Stratejiler*, İstanbul, Yeni Yüzyıl Yayınları, 2008.
- Dempsey, Judy, *The Western Balkans Are Becoming Russia’s New*

Playground, Carneige Europe Düşünce Kuruluşu Web Sitesi, 24 Kasım 2014, http://carnegieeurope.eu/strategiceurope/57301.

- Duman, Çağdaş, *1.Körfez Savaşı,* Türkiye Stratejik Araştırmalar Merkezi(TASAM) Web Sitesi, 2017, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/40063/1_korfez_savasi.
- Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi, *2002 Enerji İstatistikleri*, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı(IAEA) Web Sitesi, 2002, www.iaea.org/inis/collection/NCLCollectionStore/_Public/35/097/35097838.pdf.
- Ekinci, Mehmet Uğur, ‘’Türkiye- Balkanlar İlişkileri’’, Mayıs 2017, sayı 204, *SETA Vakfı Dergisi*, https://setav.org/assets/uploads/2017/05/Analiz_204.pdf.
- Emeklier, Bilgehan, Nihal Ergül, *Petrolün Uluslararası İlişkilerdeki Yeri: Jeopolitik Teoriler ve Petropolitik*, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi(BİLGESAM) Web Sitesi, http://www.bilgesam.org/incele/651/-petrolun-uluslararasi-iliskilerdeki-yeri—jeopolitik-teoriler-ve-petropolitik/#.WtYUXVWLSM8.4.
- Energy Education, *OPEC(Brief History)*, https://energyeducation.ca/encyclopedia/OPEC_(brief_history).
- Enerji Atlası, *Nükleer Enerji Santralleri*, http://www.enerjiatlasi.com/nukleer/.
- Enerji Piyasaları İşletme Anonim Şirketi(EPİAŞ), *Hakkımızda,* https://www.epias.com.tr/kurumsal/hakkimizda.
- Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu(EPDK), *Petrol Piyasası 2017 Yılı Sektör Raporu,* 2017, http://www.epdk.org.tr/Detay/DownloadDocument?id=TYtQIMgriqU=.
- European Bank, *Regional Economic Prospects in EBRD Countries of Operations,* Kasım 2017, https://www.ebrd.com/documents/oce/regional-economic-prospects.pdf.
- European Commision, *Slovenia,* 2014, s.202, https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2014_countryreports_slovenia.pdf.
- European Steel and Iron Community, *Establishment Treaty of European*

Steel and Iron Community, Paris, 18 Nisan 1951, https://www.cvce.eu/content/publication/1997/10/13/11a21305-941e-49d7-a171-ed5be548cd58/publishable_en.pdf.

- Ever Source, *Natural Gas,* http://www.eversourceinschool.com/energy-quest/pdfs/NaturalGas.pdf.
- Global Legal Insights, *Energy 2018-Macedonia*, https://www.globallegalinsights.com/practice-areas/energy-laws-and-regulations/macedonia.
- Goodyear, Michael, *Re-Emergence of Balkans: Independence From the Ottoman Empire*, Balkanium Web Sitesi, 3 Aralık 2016, https://balkaniumblog.wordpress.com/2016/12/03/re-emergence-of-the-balkans-independence-from-the-ottoman-empire/.
- Gordani, Lorenc, *Export and Import of Oil in Albania along 2005-2013*, LinkedIn Web Sitesi, 2015, https://www.linkedin.com/pulse/export-import-oil-albania-along-2005-2013-repost-lorenc-gordani.
- Güzel, Süleyman Çağrı, ‘’Dış Yardımlarda Destekleyici Bir Unsur Olarak Kültürel Diplomasi ve Yunus Emre Enstitüsü’’, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:30, Sayı:2, 2016, Dergipark Web Sitesi, http://dergipark.gov.tr/download/article-file/315475.
- Harford Tim, ‘’*How Rudolf Diesel’s Engine Change The World?”*, BBC Web Sitesi, https://www.bbc.com/news/business-38302874.
- Harris, Peter, ‘’Losing the International Order: Westphalia, Liberalism and Current World Crises’’, *National Interest Dergisi*, 10 Kasım 2015, http://nationalinterest.org/feature/losing-the-international-order-westphalia-liberalism-current-14298.
- Harxhi, Edith, ‘’An Overview of Turkish Foreign Policy in the Balkans: 1990-2016’’, *Insight Turkey Dergisi*, Kış 2017, cilt:19, sayı:1, https://www.insightturkey.com/commentary/an-overview-of-turkish-foreign-policy-in-the-balkans-1990-2016.
- Hette, Björn, ‘’Development and Security, Special Issue on the Security-Development Nexus Revisited’’, *Sage Dergisi*, School of Global Studies University

of Gothenburg Sweeden, http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0967010609357040.

- Holzner, Mario, Amat Adarow, Luka Sikic, ‘’Backwardness, Industrialisation and Economic Develoopment in Europe: The Developmental Delay in Southeastern Europe and the Impact of the European Integration Process Since 1952’’, Working Papers, 123, Haziran 2016, *The wiiw Balkan Observatory*, https://wiiw.ac.at/backwardness-industrialisation-and-economic-development-in-europe-dlp-3913.pdf.
- Index Mundi https://www.indexmundi.com/bosnia_and_herzegovina/natural_gas_imports.html.
- International Energy Agency (IEA), *Energy Security*, https://www.iea.org/topics/energysecurity/.
- International Energy Charter Secretariat, *International Energy Security: Common Concept for Energy Producing, Consuming and Transit Countries*, 2015, https://energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/Thematic/International_Energy_Security_2015_en.pdf.
- İsmaili, Adnan, *Balkan Müslümanlarının Son Durumu*, Balkan İşbirliği Web Sitesi, Eylül 2013, http://balkanisbirligi.org/wp-content/uploads/2014/01/Balkan-Raporu.pdf.
- Jelavich, Barbara, *Balkan Tarihi 2: 20.Yüzyıl*, Küre Yayınları, Eylül 2006, İstanbul, s. 129.
- Jonathan Elkind, *Energy Security: Economics, Politics, Strategies and Implications*, Brookings Institution Press, Washington D.C., 2010.
- Judah, Tim, ‘’*Yugoslavia: 1918-2003”*, BBC History Web Sitesi, 17 Şubat 2011, http://www.bbc.co.uk/history/worldwars/wwone/yugoslavia_01.shtml.
- Kahramanyol, Mustafa, Fahriye Ebgili, ‘’Tito ve Balkan Siyaseti’’, *Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı Avrasya Etüdleri*, Dergi Park Web Sitesi, sayı:50, Şubat 2016, ss.315-349, http://dergipark.gov.tr/download/article-file/422174.
- Karagöl, Erdal Tanas, İsmail Yavuz, *Türkiye'de ve Dünyada Yenilenebilir Enerji*, SETA Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Yayınları, Ankara, 2016, https://setav.org/assets/uploads/2017/04/YenilenebilirEnerji.pdf.

• Karagöl, Erdal Tanas, İsmail Kavaz, Salihe Kaya, Büşra Zeynep Özdemir, *Türkiye'nin Milli Enerji ve Maden Politikası*, SETA Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Yayınları, Ankara, 2017, https://setav.org/assets/uploads/2017/06/Analiz203.pdf.

• Kavaz, İsmail, ‘’Türkiye’nin Enerji Merkezi Olma Sürecinde TANAP Projesi’’, *SETA Perspektif Dergisi*, sayı:199, Haziran 2018, https://setav.org/assets/uploads/2018/06/199.Tanap-Projesi.pdf.

• Kirby, Paul, *‘’Russia’s Gas Fight with Ukraine’’*, BBC News Web Sitesi, 31 Ekim 2014, https://www.bbc.com/news/world-europe-29521564.

• Khatib, Hisham, *‘’Energy Security’’*, World Energy Assessment, UNDP(United Nations Development Programme- Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) Web Sitesi, 2000, http://www.undp.org/content/dam/aplaws/publication/en/publications/environment-energy/www-ee-library/sustainable-energy/world-energy-assessment-energy-and-the-challenge-of-sustainability/World%20Energy%20Assessment-2000.pdf.

• Knoema, *Macedonia- Net Energy Imports as a Share of Energy Use*, https://knoema.com/atlas/Macedonia/Energy-imports.

• Kosova Enerji Düzenleme Kurumu, *Statement of Security of Supply for Kosovo(Electricity, Natural Gas and Oil) 2015-2016*, Priştine, 2017, http://ero-ks.org/2017/Publikimet/Statement%20of%20Security%20of%20Supply%20for%20Kosovo%20(Electricity_Gas_Oil)_2015-2016.pdf.

• Köse, İsmail, ‘’The Premiere of the Post Cold War Crisis in Balkans: CIA Documents in Disintegration of Former Yugoslavia’’, *Codrul Cosminuliu Dergisi*, Stefan Cel Mare Üniversitesi Web Sitesi, cilt:23, sayı:2, 2017, ss.425-444, http://atlas.usv.ro/www/codru_net/CC23/2/bosnia.pdf.

• Kraus, Josef, *Emil Souleimanov, Turkey: An Important East-West Energy Hub*, Middle East Policy Council Web Sitesi, https://www.mepc.org/turkey-important-east-west-energy-hub.

• Maden Tetkik ve Arama Müdürlüğü, *Maden İthalatı, Değere Göre Sıralı(2017),* http://www.mta.gov.tr/v3.0/bilgi-merkezi/2017-maden-ithalat-degerleri.

• McCrie, Robert D., *A History of Security, Handbook of Security*, Google Arama Motoru, http://vm3.ehaus2.co.uk/macmillan/resources/Product-Page-Downloads/G/Gill-Handbook-of-Security-2e/0230006809_03_ch02.pdf.

• Melenciuc, Sorin, ‘’Romania lowers gas imports from Gazprom in 2017 by 20 pct’’, *Business Review Dergisi*, 11 Haziran 2018, http://business-review.eu/news/romania-lowers-by-20-pct-gas-imports-from-gazprom-in-2017-172724.

• Meliksatian, Vanand, *Blood, Oil and Gas: 7 Years of Syrian Civil War*, Oil Price Web Sitesi, 13 Şubat 2018, https://oilprice.com/Geopolitics/Middle-East/Blood-Oil-And-Gas-7-Years-Of-Syrian-Civil-War.html.

• Milic, Jelena, *Challenges in Western Balkans*, ICDS(International Centre for Defence and Secruity) Web Sitesi, 15 Haziran 2018, https://icds.ee/challenges-in-the-western-balkans/.

• Mohapatra, Nalin Kumar, ‘’Energy security paradigm, structure of geopolitics and international relations theory: from global South perspectives’’, *Geojournal Dergisi*, sayı:82, 2017, ss.683-700, Springer Portfolyo Kurumu Web Sitesi, https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2Fs10708-016-9709-z.pdf.

• Molnar, Dario, Ana Molnar, ‘’Demographic Security Trends in Southeastern Europe’’, *CIRR Dergisi*, 2015/73, HRCAK Dergisi Web Sitesi, ss.57-87, https://hrcak.srce.hr/file/211308.

• Morse, L.Edward, ‘’After The Fall: The Politics of Oil’’, *Foreign Affairs Dergisi,* 1986 Bahar Sayısı, https://www.foreignaffairs.com/articles/1986-03-01/after-fall-politics-oil.

• Mungiu-Pippidi, Alina, ‘’A House of Cards? Building the Rule of Law in Balkans’’, The Western Balkans and the EU: ‘’The Hour of Europe’’, der: Jacques Rupnik, *EU ISS(Institute for Security Studies), Challiot Papers*, Haziran 2011, T.C. AB Bakanlığı Web Sitesi, ss.145-163, https://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/1_avrupa_birligi/1_6_raporlar/1_3_diger/enlargement/Institute_for_Security_Studies_The_Western_Balkans_and_the_EU.pdf.

• NATO, *Russian-Ukranian-EU Gas Conflict: Who Stands to Lose Most?,* NATO Web Sitesi, https://www.nato.int/docu/review/2014/nato-energy-security-

running-on-empty/Ukrainian-conflict-Russia-annexation-of-Crimea/EN/index.htm.

- Natural Gas, *History*, 2013, http://naturalgas.org/overview/history/.
- Neocleus, Mark, *Critique of Security*, Edinburgh University Press, 2008, Edinburgh.
- Nitzov, Boyko, Ruslan Stefanov, Valentina Nikolova, Dobromir Hristov, *The Energy Seector of Bulgaria*, Dınu Patriciu Eurasia Center, ETH Zurih Üniversitesi Web Sitesi, https://www.files.ethz.ch/isn/114810/BulgariaEnergy_ECIssueBrief.pdf.
- Nordvik, Martin Frode, *Does Oil Promote or Prevent Coups?*, Centre for Applied Macro and Petroleum Economics (CAMP), Norwegian Business School Web Sitesi, Sayı:7, 2014, https://www.bi.edu/globalassets/forskning/camp/working-papers/2014/working_camp_7-2014.pdf.
- Norwich University, *Exploring the 5 Reasons of the Collapse of the Soviet Union*, Norwich University Online Web Sitesi, 2016, https://online.norwich.edu/academic-programs/masters/military-history/resources/articles/exploring-5-reasons-for-the-collapse-of-the-soviet-union.
- Nurluoğlu, Elif, *''Enerji koridoru ve enerji merkezi olma tartışmaları arasında TANAP''*, Anadolu Ajansı Web Sitesi, 4 Temmuz 2018, https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/enerji-koridoru-ve-enerji-merkezi-olma-tartismalari-arasinda-tanap/1194508.
- OECD, *Competitiveness in South East Europe: A Policy Outlook 2018*, Paris, 2018, https://read.oecd-ilibrary.org/development/competitiveness-in-south-east-europe_9789264298576-en#page41.
- Oellers-Frahm, Karin, ''Restructuring Bosnia-Herzegovina: A Model with Pit-Falls'', *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, cilt:9, 2005, der. Bogdandy, A. Von, R. Wolfrum, ss.179-224, http://www.mpil.de/files/pdf2/mpunyb_oellersfrahm_9_179_224.pdf.
- Office of Historian, *Helsinki Final Act 1975*, USA State Of Department Web Sitesi, https://history.state.gov/milestones/1969-1976/helsinki.
- Online Etymology Dictionary, https://www.etymonline.com/word/energy.
- OSCE, *Conference on Security and Co-operation in Europe Final Act,*

Helsinki, 1975, ss.14-58, https://www.osce.org/helsinki-final-act?download=true.

- Özdemir, Volkan, ‘’Balkan Piyasalarını Hedef Alan Doğal Gaz Boru Hattı Projeleri Arasında Rekabet: NABUCCO-Güney Akım ve Trans-Adriyatik Boru Hattı(TAP) Projeleri Örneği’’, *Sosyo Ekonomi Dergisi,* 2014-2, http://sosyoekonomi.dergipark.gov.tr/download/article-file/197797.
- Palabıyık, Adem, ‘’Marx’ın Sosyoloji’sinde Gözden Uzak Kalmış Bir Kavram: ‘’İşbölümü’’, *İnsan ve Toplım Bilimleri Araştırmaları Dergisi,* Cilt:1, Sayı:1, 2012 ,http://www.itobiad.com/download/article-file/92777.
- Pamir, A.Necdet, ‘’Dünyada ve Türkiye’de Enerji, Türkiye’nin Enerji Kaynakları ve Enerji Politikaları’’, *Metalurji Dergisi Web Sitesi, sayı:134, 2003,* https://metalurji.org.tr/dergi/dergi134/d134_73100.pdf**.**
- Pamir, A.Necdet, *Enerjinin İktidarı*, Hayy Kitap Yayınevi, İstanbul, 2016.
- Pamir, A.Necdet, ‘’TANAP Nedir ve Ne Değildir?’’, *Bütün Dünya Dergisi,* Başkent Üniversitesi Kültür Yayını, sayı: 2018/07, Temmuz 2018.
- Pasic, Lana, *Sources of Energy in Bosnia and Herzegovina,and Implications for Energy Security*, Balkan Analysis Web Sitesi, http://www.balkanalysis.com/bosnia/2011/05/09/sources-of-energy-in-bosnia-and-herzegovina-and-implications-for-energy-security/.
- Pesut, Damir, *Overview of Energy Sector in Balkan Region*, Hrvoje Pozar Energy Institute(EIHP), Dünya Bankası Web Sitesi, http://siteresources.worldbank.org/EXTENERGY2/Resources/4114199-1306178323340/S1_Pesut.pdf.
- *Petroleum History*, The Enviromental Literacy Council, https://enviroliteracy.org/energy/fossil-fuels/petroleum-history/.
- Petro Türk, *‘’TANAP’ta gerçekleşen maliyet 8 milyar dolar oldu”*, 17 Nisan 2018, http://petroturk.com/dogalgaz/tanapta-gerceklesen-maliyet-8-milyar-dolar-oldu.
- Pollack, Kenneth M., *Oil and The Iraqi Civil War: How Security Dynamics May Affect Oil Production*, Brookings Institute Web Sitesi, 23 Haziran 2014, https://www.brookings.edu/blog/up-front/2014/06/23/oil-and-the-iraqi-civil-war-how-security-dynamics-may-affect-oil-production/.

• Recchia, Stefano, ‘’Liberalism in International Relations’’, *International Encylopedia of Political Science*, der. Bertnard Badie, Dirk-Berg Schlosser, Leonardo Morlino, Los Angeles, 2011, Stefano Rocchia Web Sitesi, ss.1434-1439, http://www.stefanorecchia.net/1/137/resources/publication_1040_1.pdf.

• Renaud, M.Karine, *The Mineral Industry of Macedonia*, U.S. Geological Survey Web Sitesi, 2014, https://minerals.usgs.gov/minerals/pubs/country/2014/myb3-2014-mk.pdf.

• Rohan, Albert, *Kosovo's Path to Independence*, European Council on Foreign Relations Web Sitesi, 2 Şubat 2018, https://www.ecfr.eu/article/commentary_kosovos_path_to_independence.

• Romania Insider, *Romania's Oil Imports Increased in 2017*, 22 Şunat 2018, https://www.romania-insider.com/romania-oil-imports-2017/.

• Romanian Embassy in Kuwait, *Romanian Petroleum History*, https://kuweit.mae.ro/sites/kuweit.mae.ro/files/romanian_oil_industry.pdf.

• Romania Republic Ministry of Energy, *Romanian Energy Strategy: 2016-2030, with an Outlook to 2050,* Global Solar Thermal Energy Council Web Sitesi, 2016, https://www.solarthermalworld.org/sites/gstec/files/news/file/2016-12-30/romanian-energy-strategy-2016-2030-executive-summary3.pdf

• Rousseau, Jean Jacques, *Toplum Sözleşmesi*, Mehmet Ali Yücel Klasikleri, çev: Vedat Günyol, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.

• Saatçi, Meltem Begüm, ‘’Balkan Ulusçuluklarına Dair Bir Değerlendirme: Farklı Uluslar Farklı Usuller’’, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Cilt 6, Sayı 23, Güz 2009, ss.13-28, Karadeniz Araştırmaları Merkezi Web Sitesi, http://www.karam.org.tr/Makaleler/1277213321_saatci.pdf.

• Sabah Gazetesi, *‘’TANAP'ta ilk gaz akışı! İşte Tarihi Kareler’’,* 12 Haziran 2018, https://www.sabah.com.tr/galeri/dunya/tanapta-ilk-gaz-akisi-iste-tarihi-kareler.

• Sander, Oral, *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi, Ankara, Kasım 2013.

• Sander Oral, *Siyasi Tarih: 1918-1994*, İmge Kitabevi, Ankara, 2013.

• Sanfey, Peter, Elisabetta Falcetti, Anita Taci, Sladjana Tepic, *Spotlight on*

South-Eastern Europe: An Overview of Private Sector Activity and Investment, Avrupa Bankası Web Sitesi, 2004, https://www.ebrd.com/downloads/research/economics/see.pdf.

- Scott, Richard, *International Energy Agency: Origins and Structure*, IEA Web Sitesi, Cilt:1, 1994, https://www.iea.org/media/about/1ieahistory.pdf.
- Shodganga, *Energy Securty Concept in International Relations*, http://shodhganga.inflibnet.ac.in/bitstream/10603/25150/11/11_chapter_3.pdf.
- Shtonova, Snehnaza, *Regional Cooperation and Strenghtening Stability in Southeast Europe*, NATO Web Sitesi, https://www.nato.int/acad/fellow/96-98/shtonova.pdf.
- Slaughter, Anne-Marie, *International Relations, Principal Theories*, Priceton Üniversitesi Web Sitesi, https://www.princeton.edu/~slaughtr/Articles/722_IntlRelPrincipalTheories_Slaughter_20110509zG.pdf.
- Southeast Europe Legal Group (SEE Legal), ''Albania'', *The Southeast Europe Energy Handbook 2016*, http://seelegal.org/see-legal-joint-publications/the-southeast-europe-energy-handbook-2016/.
- Sowards, W.Steven, ''The Serbian Revolution and The Serbian State'', *Twenty Five Lectures on Balkan History*, Michigan State University Online Library Web Sitesi, 1996, http://staff.lib.msu.edu/sowards/balkan/lecture5.html.
- Sowards, W.Steven, ''The Greek Revolution and The Greek State'', *Twenty Five Lectures on Balkan History*, Michigan State University Online Library Web Sitesi, 1996, http://staff.lib.msu.edu/sowards/balkan/lecture6.html.
- Sputnik, *''Türk Akımı Doğal Gaz Boru Hattı''*, 5 Nisan 2018, https://tr.sputniknews.com/infografik/201804051032918812-turk-akimi-dogalgaz-boru-hatti-rusya-turkiye-avrupa-karadeniz/
- Stachowskı, Marek, ''Avrupa balkan(lar)ı, Türkçe bal(yk) ve bunların asıl anlamları sorunu'', *Türkbilig Dergisi*, 2014/27, çev. Mustafa Ağca, ss.155-159, http://dergipark.gov.tr/download/article-file/143304.
- Statista, *Oil Consumption in Turkey from 1990 to 2017(in million metric tons),* https://www.statista.com/statistics/264416/crude-oil-consumption-in-turkey/.

• Stevenson, David, *Aftermath of World War One*, British Library Web Sitesi, 29 Ocak 2014, https://www.bl.uk/world-war-one/articles/aftermath.

• Surroi, Veton, ‘’The Unfinished State(s) in the Balkans and the EU: The Next Wave’’, der: Jacques Rupnik, EU ISS(Institute for Security Studies), *Challiot Papers,* Haziran 2011, T.C. AB Bakanlığı Web Sitesi, ss.111-121, s.115, https://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/1_avrupa_birligi/1_6_raporlar/1_3_diger/enlargement/Institute_for_Security_Studies_The_Western_Balkans_and_the_EU.pdf.

• Szabo, Laszlo, *South East Europe Regional Report 2017*, SEERMAP(South East Europe Electricity Roadmap Project), REKK(Regional Centre for Energy Policy Research) Web Sitesi, 2017, https://rekk.hu/downloads/projects/SEERMAP_RR_SEE_A4_ONLINE.pdf.

• Tağmat, D. Çağla, ‘’Uluslar Arası Carnigie Raporuna Göre İki Balkan Savaşı Arası Dönemde Edirne’de Bulgar İşgali(26 Mart- 22 Temmuz 1913)’’, *Ankara Üniversitesi Türk İnkilap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 60, Bahar 2017, ss.207-232, Ankara Üniversitesi Web Sitesi, http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/2190/22692.pdf.

• TANAP, *Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı: Enerjinin İpek Yolu*, http://www.tanap.com/content/file/tanapnedir_for_web_TR.pdf.

• T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, *Türkiye-AB Vize Muafiyeti Süreci ve Geri Kabul Anlaşması Hakkında Temel Sorular ve Yanıtları*, https://www.ab.gov.tr/files/pub/turkiye_ab_vize_muafiyeti_sureci_ve_geri_kabul_anlasmasi_hakkinda_temel_sorular_ve_yanitlari.pdf.

• T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Balkan Ülkeleri ile İlişkiler*, http://www.mfa.gov.tr/balkanlar_ile-iliskiler.tr.mfa.

• T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, *Petrol*, http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Petrol.

• T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, *2017 Yılı Sonu İtibariyle Türkiye Ham Petrol Rezervleri*, http://www.pigm.gov.tr/index.php/istatistikler.

• Temizer Murat, *‘’Gazprom Extends Gas Deal with Slovenia Until 2023’’*, Anadolu Ajansı İngilizce Web Sitesi, 16 Nisan 2018,

https://www.aa.com.tr/en/energy/energy-projects/gazprom-extends-gas-deal-with-slovenia-until-2023/19667.

- Teslik, Lee Hudson, *Montenegro's Referandum on Independence,* Council on Foreign Relations Web Sitesi, 19 Mayıs 2006, https://www.cfr.org/backgrounder/montenegros-referendum-independence.
- Tharoor, Ishaan, ''The Balkan Wars: 100 Years Later, A History of Violence'', *Time Dergisi*, 8 Ekim 2012, http://world.time.com/2012/10/08/the-balkan-wars-100-years-later-a-history-of-violence/.
- The Economist, *''Had the Ottoman Empire Been Saved Rather Than Sunk",* 13 Temmuz 2017, https://www.economist.com/the-world-if/2017/07/13/had-the-ottoman-empire-been-saved-rather-than-sunk.
- The Ministry of Economic Development, *Energy Sector of Montenegro*, http://www.mek.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=50640&rType=2&file=1235057632.pdf.
- The Observatory of Economic Complexity, *Bosnia and Herzegovina*, , https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/bih/.
- Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı(TİKA), *Turkey's Balkan Policy Not Interest-Oriented*, 2015, http://www.tika.gov.tr/en/news/analysis_turkeys_balkan_policy_not_interest_oriented-21145.
- Traynor, Ion, *''Montenegro Vote Finally Seals Death of Yugoslavia"*, The Guardian Gazetesi Web Sitesi, 22 Mayıs 2006, https://www.theguardian.com/world/2006/may/22/balkans.
- Turk Stream, Proje: *Türk Akım Boru Hattı,* http://turkstream.info/tr/project/.
- Türkiye İstatistik Kurumu(TUİK), http://tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1590.
- Türbedar, Erhan, ''Balkanlar ve Enerji'', *ASAM Balkan Araştırmaları Masası*, Avrasya Dosyası, Enerji Özel, Bahar 2003, Cilt:9, Sayı:1, 21.Yüzyıl Türkiye Enstitüsü Web Sitesi, ss.214-235, http://www.21yyte.org/assets/uploads/files/214-235%20Erhan.pdf.

• Türbedar, Erhan, *Türk Dış Politikası Balkanlar'da Nasıl Algılanıyor?*, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı(TEPAV) Web Sitesi, Nisan 2012, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1335363622-9.Turk_Dis_Politikasi_Balkanlar___da_Nasil_Algilaniyor.pdf.

• Türk Dil Kurumu, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5af597c81bc068.69262391,

• Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu, *Faaliyet Raporu 2017*, Mayıs 2018, http://www.tki.gov.tr/depo/file/faaliyet%20raporu/2017faaliyetraporu.pdf.

• Umbach, Frank, "Global Energy Supply and Geopolitical Challenges", *Asia and Europe- Cooperating for Energy Security: A CAEC Task Force Report*, Haz. François Godement, Françoise Nicolas, Taizo Yakushiji, Paris, Centre Asie Ifri-Institut Français des Relations Internationales, 2004.

• US Army Center of Military History, *The Military-Political Situation in the Balkans,* https://history.army.mil/books/wwii/balkan/20_260_1.htm.

• U.S. Commercial Service, https://www.export.gov/article?id=Albania-Energy.

• Ülgen, Koray, Sibel Akova, ‘’Balkanlarda Enerji Arz Güvenliği, Enerji Çeşitliliği ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları’’, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi(BİLGESAM), *Uluslararası Balkan Kongresi Konferansında sunulan tebliğ metni,* 28-29 Nisan 2014, http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-415-2015021539balkankongresikitabi-32.pdf.

• Weise, Zia, ‘*’Turkey's Balkan Comeback",* Politico Haber Sitesi Web Sitesi, 15 Mayıs 2018, https://www.politico.eu/article/turkey-western-balkans-comeback-european-union-recep-tayyip-erdogan/.

• Wolfers, Arnold, ‘’Muğlak Bir Simge Olarak ‘’Ulusal Güvenlik’’, *Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler*, ed. Esra Diri, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, Röle Akademik Yayıncılık, İstanbul, 2013, çev. H.Burç Aka, ss,43-58, s.46.

• Worldometers, http://www.worldometers.info/world-population/china-population/.

• Yergin, Daniel, ‘’Ensuring Energy Security’’, Foreign Affairs Dergisi, Mart-Nisan 2006 Sayısı, s.76, https://www.foreignaffairs.com/articles/2006-03-01/ensuring-energy-security.